

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА

**КАФЕДРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ,
ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ**

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

МАГІСТР

(освітній ступінь)

на тему

«Удосконалення напрямів підвищення суспільного добробуту в Україні»

Виконав: студент 2 року навчання,

групи 8.05.281.010.20.2, спеціальності

281 «Публічне управління та адміністрування»

Юрій БОЛДИРСЬ

Керівник: д.е.н., професор Микола КИЗИМ

Рецензент: молодший науковий співробітник

НДЦ ІПР НАН України Дар'я МИХАЙЛЕНКО

Харків – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ	9
1.1. Теоретичні аспекти дослідження суспільного добробуту	9
1.2. Фактори впливу на добробут населення	21
1.3. Дослідження зарубіжного досвіду розбудови суспільного добробуту	29
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНУ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ	40
2.1. Оцінювання взаємозв'язку показників суб'єктивного благополуччя та суспільного добробуту в Україні на мікрорівні	40
2.2. Оцінювання добробуту населення у Харківській області	49
2.3. Державна економічна політика як інструмент удосконалення системи суспільного добробуту	58
Висновки до розділу 2	66
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ	68
3.1. Розробка цільових орієнтирів реалізації економічних інтересів у досягненні індивідуального добробуту	68
3.2. Соціальна політика держави, як інструментарій оптимізації відносин щодо вирішення протиріччя індивідуальних та суспільних інтересів	76
3.3. Шляхи, заходи та напрями підвищення суспільного добробуту в Україні	83
Висновки до розділу 3	91
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Для будь-якого людського суспільства нерівність доходів і, отже, нерівність доступу до ресурсів та благ є фундаментальним фактом. У ході історичного розвитку останнє зовсім не усувається, а навпаки, набуває все більш складних і різноманітних форм. Більше того, завдяки закріпленню в законах, нормах та звичаях воно стає «соціальною нерівністю». Певний ступінь диференціації доходів та заробітків необхідний економіці. Вона грає роль економічного стимулятора, оскільки формує матеріальну зацікавленість людини у підвищенні ефективності праці, пошуку більш ефективних варіантів докладання своїх сил і використання своїх можливостей. Проте, значна диференціація, зростання кількості незаможного населення які перешкоджають розвитку суспільної системи та можуть призвести, у своєму крайньому прояві, до соціального вибуху.

У зв'язку з цим забезпечення добробуту населення є центральним завданням при формуванні та реалізації державної політики. Однак, постановка та вирішення цієї проблеми набувають нової системи пріоритетів у постіндустріальній економіці, в умовах побудови соціальної держави.

Людина з її індивідуальними потребами та інтересами виходить першому плані, внаслідок посилення процесів індивідуалізації, збільшеної значимості особистісного елемента у виробничому процесі. Формування умов найповнішого задоволення потреб індивідуума, включаючи потреби у творчому саморозвитку і вільної самореалізації, стають не просто ідеологічним орієнтиром державного розвитку, але необхідною його умовою, обов'язковим елементом прогресу суспільства.

Вищезначене свідчить про значущість теоретичного осмислення проблеми добробуту населення, критичного аналізу сформованих у процесі еволюції світової економічної думки та у вітчизняній соціально-економічній практиці підходів. Необхідність подальшого наукового дослідження питань підвищення добробуту населення в ринкових умовах господарювання, орієнтованого на побудову постіндустріальної економіки, визначення перспектив його сталого зростання в сучасній Україні й зумовили вибір теми дослідження.

Теоретичні основи теорії добробуту були сформовані у класичних роботах Гелбрейта Дж., Кейнса Дж. М., Кларка Дж., Маршалла А., Роулза Дж., Шумпетера Й.

Метою даної роботи є удосконалення напрямів підвищення суспільного добробуту в Україні.

У дослідженні поставлено й виконано такі завдання:

- 1) визначити теоретичні аспекти суспільного та індивідуального добробуту;
- 2) виявити фактори впливу на добробут населення;
- 3) дослідити зарубіжний досвід розбудови суспільного добробуту;
- 4) здійснити оцінювання взаємозв'язку показників суб'єктивного благополуччя та суспільного добробуту в Україні на мікрорівні;
- 5) здійснити оцінювання добробуту населення Харківської області;
- 6) розробити цільові орієнтири реалізації економічних інтересів у досягненні індивідуального добробуту;
- 7) удосконалити концептуальні положення стосовно покращення соціальної політики держави;
- 8) розробити систему заходів, спрямованих на зростання добробуту населення України.

Таким чином, об'єктом дослідження є напрями підвищення суспільного добробуту в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та прикладні аспекти регулювання економічних інтересів, що виникають щодо підвищення суспільного добробуту в Україні.

Логіка дослідження, яка пов'язує етапи виконання роботи з поставленими завданнями та отриманими результатами наводиться в схемі логіки побудови магістерської роботи (додаток А).

Теоретичною та методологічною основою проведеного дослідження слугували фундаментальні положення сучасних теорій державного управління та місцевого самоврядування, основоположні законодавчі й нормативні акти України та європейської спільноти, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань підвищення добробуту в Україні.

Для досягнення поставленої в роботі мети було використано сучасні методи дослідження, зокрема на основі системно-аналітичного методу зроблене теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок і пропозицій провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених напрямом підвищення суспільного добробуту.

Для вирішення окремих завдань використовувались такі методи: статистичного аналізу – для дослідження оцінювання добробуту населення у

Харківській області; матричний – для класифікації електронних послуг; кореляційного аналізу – оцінювання взаємозв'язку показників суб'єктивного благополуччя та суспільного добробуту в Україні на мікрорівні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі набув подальшого розвитку методичний підхід до визначення пріоритетності впровадження окремих заходів електронного врядування для досягнення цілей.

Результати дослідження знайшли практичне втілення, зокрема:

1) здійснено розробку механізму цільового орієнтування суб'єктів господарської діяльності у досягненні індивідуального добробуту з урахуванням їх місця у стратифікаційній структурі суспільства, що координує інтереси суспільства та його індивідуумів;

2) запропоновано концептуальні положення стосовно вдосконалення соціальної політики держави з метою оптимізації умов реалізації економічних інтересів представників різних соціальних груп населення визначені конкретні заходи розвитку технологій електронного врядування для досягнення його цілей;

3) у контексті вирішення протиріччя індивідуальних та суспільних інтересів у досягненні індивідуального/громадського добробуту розроблено систему заходів, спрямованих на зростання добробуту відповідно до сучасних тенденцій соціальної еволюції суспільства.

Результати магістерського дослідження мають практичне значення і будуть використані в діяльності Громадської організації «Всеукраїнське студентське братство «Еліта нації» (додаток Б).

Відповідно до 7 рівня Національної рамки кваліфікацій здобуто здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі впровадження електронного врядування, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

За результатами дослідження випускної магістерської роботи було опубліковано наступні наукові праці: «Сучасний стан якості трудового життя в Україні» (0,3 друк. арк.) та «Розвиток теорії суспільного добробуту» (0,3 друк. арк.), які наведено у додатку В, відповідно.

Інформація про те, що отримані науково-практичні результати викладені з дотриманням вимог щодо етики проведення наукового дослідження наведена у додатку Д.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження суспільного добробуту

Визначення конкретного способу вимірювання суспільного добробуту та економічного критерію оцінки результативності перерозподільних заходів у сфері підвищення його рівня є предметом широкої дискусії. Складність завдання обумовлюється тим, що спосіб вимірювання та критерій оцінки повинні відобразити зміст двох нетотожних процесів, що задовольняють однаково принципам економічної ефективності та соціальної справедливості. Тому необхідно проаналізувати передбачувані економістами способи виміру суспільного добробуту, систему розподілу та її відповідність критерію реалізації принципу справедливості.

Дослідження факторів підвищення суспільного добробуту, зокрема доходів, споживання, рівня та якості життя населення, спирається на критерій соціально справедливого розподілу благ та послуг, на основі якого будується функція добробуту суспільства. При цьому виникають проблеми, що випливають з того, що економіка добробуту як наука заснована на ціннісних судженнях, які передбачають, що «всі можливі параметричні підстави соціальних систем організовані в порядку їхньої цінності для кожного індивіда, на основі чого вони будують свої переваги щодо пріоритетних заходів політики, які приносять їм найбільшу вигоду» [61, с. 117].

Як передумови економіки добробуту ціннісні чи етичні міркування, які у виборі найкращого становища з доступних альтернатив, є твердження у тому, які блага і послуги приносять найбільшу корисність кожному індивіду та суспільству загалом. Вони полягають у тому, що, отримавши дохід, індивід оцінює, які блага і скільки він може на нього придбати, і порівнює його з рівнем доходу інших членів суспільства. На основі вироблених оцінок він може знайти шляхи та способи збільшення рівня доходу, а отже, і споживання.

Ціннісні судження людей дуже різноманітні, і тому бажаний для одних стан економіки або її організація, що полягає для кожного індивіда в рівні життя, що склався в даних обставинах, може виявитися небажаним у поданні

інших. Це означає, що загальний стан економіки оцінюється кожним членом суспільства в залежності від його індивідуальних переваг та потенційного доходу, який він може отримати у цих економічних умовах. У зв'язку з цим виникає проблема ранжування рівня добробуту індивідів та їхнього агрегування. Етичні передумови істотні економіки добробуту, оскільки «висновки кожного індивіда рівні особистого добробуту проти іншими членами суспільства — ціннісні судження, а ціннісні висновки вимагають ціннісних передумов» [61, с. 124].

Аксиомами теорії добробуту та застосовуваної методики його оцінки є два припущення:

- 1) про добробут суспільства можна судити лише з добробуту членів товариства;
- 2) суспільство підвищує свій добробут, якщо зростає добробут усіх його членів; рівень добробуту кожного індивіда або збільшується, або змінюється, але знижуватися.

Перше припущення отримало назву принципу індивідуалізму, детермінованого єдиним чинником — перевагами членів суспільства щодо громадського добробуту щодо можливих альтернативних розподільних ситуацій, що склалися економіки. Друге припущення відоме як принцип В. Парето чи критерій досягнення економічного оптимуму: ресурси, блага та доходи розподіляються таким чином, що неможливо покращити становище одного індивіда без шкоди для іншого.

Корисність благ для кожного індивіда при певному бюджетному обмеженні використовується для вимірювання рівня його добробуту і у зв'язку з цим є ненаглядною змінною величиною на відміну, наприклад, від числа машин, ринкових цін або виручки. Статус індивіда економіки формально представляється рівнем корисності набору благ, доступного його особистого споживання. Зростання корисності обумовлюється збільшенням обсягу споживаних благ. В економіці добробуту складно оцінити, який рівень задоволення індивіду принесло споживання того чи іншого блага. У реальній ситуації індивід не може виміряти повніше задоволення потреб шляхом підрахунку граничної корисності додаткових одиниць благ. Отже, корисність можна оцінити лише ординалістски, тобто. порядково. Індикатор корисності дає можливість тільки ранжувати набори благ в залежності від того, чи є набір краще іншого, але не дозволяє кількісно позначити корисність, що приноситься

ними.

В економіці добробуту сила переваги відіграє важливу роль у визначенні числа споживачів, які отримують конкретні блага у ситуації обмеженості їхньої пропозиції. При кардиналістському підході оцінюється сила переваг, корисність, яку кожен індивід може отримати або втратити в результаті розподілу і перерозподілу благ: якщо дохід одного індивіда вдвічі перевищує дохід іншого, то очевидно, що перший може придбати і вдвічі більшу кількість благ. Проте в силу закону спадної граничної корисності грошового доходу він витягне зі споживання благ корисність, менш ніж удвічі більшу проти суб'єктом із меншим доходом.

Здатність індивіда вимірювати корисність благ є значимою визначення оптимального соціального вибору, оскільки зберігається проблема кількісної специфікації переваг кожного індивіда. У цьому неможливо уникнути міжособистісних порівнянь корисності індивідів та його ціннісних суджень щодо рівня особистого добробуту та добробуту інших членів суспільства, що є базис для суб'єктивної оцінки сукупного добробуту.

Предметно-сутнісний зміст суспільного добробуту Як галузь науки економічна теорія добробуту має тривалу історію, що розпочалася з розробки таких категорій, як економічна рента, надлишок виробника та споживача. Д. Рікардо запропонував концепцію економічної ренти у межах обговорення наслідків запровадження законів над ринком зерна в Англії. На його думку, рента – це «та частка продукту землі, яка сплачується землевласнику за користування початковими та неруйнівними силами ґрунту» [44, с. 649].

Ж. Дюпюї, використовуючи поняття споживчого надлишку для доказу неспроможності способу визначення ефективності господарських заходів, що застосовувався на той час, дійшов висновку про існування загального правила, згідно з яким «верхня межа корисності, придбаної або втраченої в результаті зміни ціни, дорівнює різниці кількості споживання предметів, помноженої на половину зміненої ціни» [21, с. 29]. Це множення становить площу області, на величину якої змінюється надлишок споживача внаслідок зростання чи зниження ціни.

Як свідчать результати аналізу низки наукових публікацій, різні течії та школи економічної науки розставляють різні акценти у питанні, що стосується визначення сутності споживчого ринку та його ролі у соціально-економічному розвитку будь-яких систем. Як зазначає відомий український науковець

А. С. Гальчинський: з одного боку, будь-яка теорія стикається із занадто великим (по суті – безмежним) обсягом матеріалу, що виходить за межі окремих теоретичних понять (узагальнень); з іншого боку, в кожному випадку предмет дослідження розглядається у різних ракурсах. Така ситуація не звучує, а навпаки – збагачує інформативну функцію економічної теорії, її конструктивний потенціал [10].

Крім того, варто зазначити, що нині людство, вперше за свою історію, фактично вирішило проблему технологічних можливостей матеріального забезпечення своїх потреб, а співвідношення чинників виробництва змінюється на користь соціальних чинників. Домінантного значення набувають постматеріальні потреби. На якісно новий ступінь пізнання підноситься і наука про навколишній світ. Без претензій у поступках теології сприймаються наукові концепції щодо органічного поєднання об'єктивного і суб'єктивного, матеріального й ідеального. Системна цілісність світу осмислюється крізь призму саме такого поєднання. Все це створює передумови для нового витка переосмислень і місця людини в цивілізаційному, в тому числі й економічному процесі, дотримуючись, при цьому, еволюційної логіки, що ґрунтується на взаємозалежності: розвиток людини – розвиток суспільства – розвиток економіки, а не на зворотній взаємозалежності, якої дотримується ортодоксальна наука.

Проте, варто погодитись з тим, що класика в науці не вмирає. Для того щоб зрозуміти специфіку нашого часу, йдеться в книжці «Кінець знайомого світу. Соціологія XXI століття» одного із найвпливовіших соціологів сучасності, американського вченого І. Валлерстайна, необхідно стати на плечі титанів XIX ст. і роздивитися нові перспективи, якщо, звичайно, нам не забракне інтелекту для цього [7].

Враховуючи все вищезначене, і ґрунтуючись на тому, що у наукових дослідженнях останніх десятиліть проблема історизму економіки, зокрема ринку, розглядається у контексті співвідношення індустріальної та постіндустріальної епох, та враховуючи те, що ринок (як і капіталізм) – це родова ознака передусім індустріальної цивілізації, ми дійшли висновку, що жодна з наявних суспільних теорій не придатна для пояснення нових постцивілізаційних відносин, які утверджуються, адже наука про постіндустріальне суспільство лише зароджується. Проте, дотримуючись головного методологічного постулату бачення еволюційного процесу, який

зазначає, що світ змінюється, коли змінюємося ми самі, коли змінюється людина, а не навпаки, людина змінюється відповідно до змін суспільного середовища, у якому відбувається її життєдіяльність [7].

У дослідженні ми зосередимо увагу на розгляді теорій добробуту, як теоретичного підґрунтя для визначення сутності сучасного споживчого ринку.

Безумовно, потрібно відзначити, що основи теорій добробуту та споживання були закладені в працях Авіценни, А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, Р. Оуена, К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Арістотеля, А. Сміта, Д. Рікардо, У. Джевонса, К. Менгера, Ф. фон Візера, В. Парето, Л. Вальрас, Е. Бароне, Н. Калдор, Дж. Р. Хікса, А. Пігу, Г. Мюрдаль, Дж. Гелбрейта і набули подальшого розвитку. Зокрема, серед українських науковців варто відзначити праці Васіної А.Ю., Власової Т.Р., Глубіш Л.Я., Дrajниці С. А., Євтушевської О.В., Желюк Т.Л., Мандибури В.О., Мельник А.Ф., Мельниченко О. А та інших.

Споживання і добробут – два тісно пов'язані між собою соціально-економічні явища, а розвиток споживчого ринку є найважливішим чинником добробуту як індивідууму так і суспільства. У свою чергу, теорії добробуту стосуються вивчення методів організації господарської діяльності, спрямованих на максимізацію багатства, яке виступає необхідною умовою розвитку як окремої соціально-економічної системи так і суспільства в цілому. Саме тому, метою даної статті є дослідження теорій добробуту та визначення їх внеску у формування сутності сучасного споживчого ринку.

Отже, розпочинаючи дане дослідження варто зазначити, що поняття «добробут», яке характеризує досить складний прояв соціально-економічної реальності та явище суспільного розвитку і життєдіяльності, відоме з моменту появи перших державних установ і зародження різних форм участі держави в господарській діяльності. Проте, варто зазначити, що процес формування теорій, які намагалися розкрити сутність добробуту, виявити механізм його створення, відбувався в межах і під впливом певної соціально-філософської позиції, яка супроводжувала конкретні соціально-економічні умови суспільного розвитку.

Так, починаючи з праць мислителів Стародавнього світу, в яких економічні міркування щодо добробуту суспільства «зливалися з їх загальною філософією держави і суспільства» [54, с. 65.] і перепліталися з загальними міркуваннями щодо основ етики і політики, філософські принципи формування добробуту знаходили своє відображення в подальших теоріях – від

утилітаризму І. Бентама до «завіси незнання» Дж. Роулза. Тому, провівши дослідження еволюції економічних теорій добробуту, ми дійшли висновку, що можна умовно виділити три напрями, які характеризуються різноманітністю поглядів на розуміння сутності добробуту, джерел і умов його формування та зростання, зокрема ринку, а також ролі держави в цих процесах: соціалістичний, ліберальний і теорія «держави загального добробуту» (рис. 1.1).

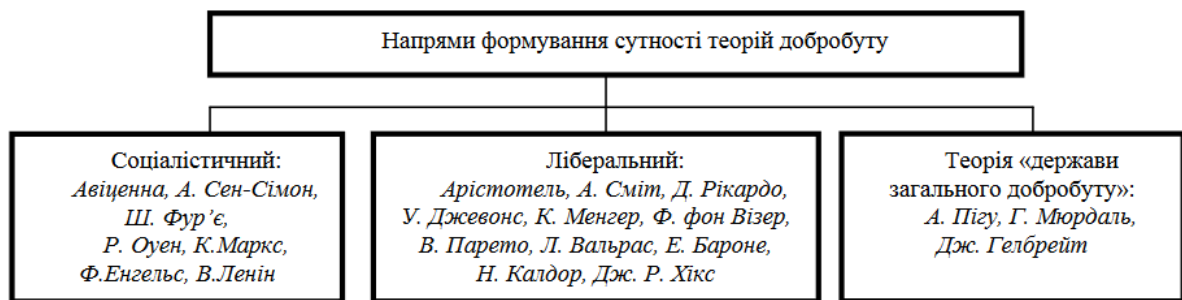

Рис. 1.1. Напрями формування сутності теорій добробуту [узагальнено автором на основі 5; 7; 53; 56; 62]

Отже, підводячи попередні підсумки, можна зазначити, що економісти класичної школи розглядали добробут населення переважно як процес створення багатства, складовими якого є продукти необхідні для життєдіяльності, а також капітал, який використовується під час їх виробництва і складається з усього того, що необхідно для приведення в рух праці.

Якщо класична школа головним чином розглядала добробут суспільства в цілому (суспільний, загальний добробут або загальне благополуччя), то маржиналізм (У. Девонс, К. Менгер, Ф. фон Візер, В. Парето, Л. Вальрас та ін.) досліджував індивідуальний добробут за допомогою граничних економічних величин. У маржинальній теорії добробуту отримав розвиток суб'єктивний підхід, основу якого становила філософія утилітаризму. Відповідно, через порівняння приростів доходу і витрат в неокласиці до нині пояснюється поведінка суб'єктів ринку (споживача та виробника).

Початок «нової» теорії добробуту пов'язаний з ім'ям В. Парето, який, як спосіб виявлення індивідуальних корисностей, запропонував шкалу переваг, тобто ранжування благ індивідом за ступенем переваги. При такому підході важливішим є сукупне задоволення, яке отримує від придбаних благ людина,

ніж можливі кількісні зміни в ступені його задоволення (приріст граничної корисності).

Значно глибшими є погляди А. Сена, який, наголошуючи на всебічному розширенні можливостей людської особистості, погодженні проблем економіки добробуту з етичними принципами, поняттями свободи, прав, загальної взаємозалежності та визнанні множинності етично важливих тверджень, уважав, що в майбутньому теорія добробуту повинна відступити від « всезагальної стратегії визначення людського розвитку тільки у термінах задоволення потреб» [56]. Основною проблемою теорії добробуту в умовах ринку, на думку А. Сена, стала проблема вибору альтернативних суспільних можливостей, тому розроблена ним « Теорія суспільного вибору» пояснює, як суспільний інтерес відображає інтереси його членів [63]. В якості антипода цієї теорії А. Сен розглядав «Теорему неможливості» К. Ерроу, бо її суттю є неможливість раціонального узгодження інтересів. Він вважав її надто песимістичною, оскільки будь-який суспільний вибір не може бути одночасно і раціональним, і демократичним [6, с. 23.]. Таким чином, на початку ХХ ст. економічна теорія добробуту поступово трансформувалася в теорію суспільного вибору, в межах якої здійснюється позитивний аналіз того, як складаються й реалізуються різні суспільні переваги.

Отже, довгий час проблема добробуту розглядалася у двох основних аспектах – історичного наповнення поняття індивідуального добробуту та дослідження механізмів реалізації добробуту. При цьому, ці обидва аспекти охоплювали полем свого дослідження процеси, що відбуваються на споживчому ринку. Такі концептуальні підходи представляли людину винятково як переважно споживаючу істоту. В умовах інтелектуальної економіки постає необхідність застосування новітнього підходу, який би враховував здібності і можливості людини як єдиного фактора продуктивних сил, що здатний творити. Основу цього підходу свого часу заклав А. Сен, у концепції людського розвитку, де людина виступає «агентом змін» [53, с. 11]. Низка інших науковців стверджує, що людину слід розглядати не як один із функціональних елементів виробничих, соціальних, технічних, комерційних тощо систем, а як початок, що ніяк не може бути жорстко вбудованим у ці системи і редукованим до чистої функціональності [56, с. 7]. Формування такого нового підходу через зростання ролі інформації та знань опирається на загальні цінності розуму, гуманізму, справедливості та вимагає по-новому

розглядати й суб'єктів економічної системи. Отже, в основі більшості проаналізованих вище теорій суспільного добробуту покладено принцип особистого, власного інтересу і прагнення кожної людини поліпшити саме своє становище. Іншими словами, індивідуальний добробут залежить виключно від успіхів самої людини. Тому ідеальними умовами формування як індивідуального, так і суспільного добробуту є вільна конкуренція і вільне підприємництво на основі приватної власності, а роль держави повинна бути мінімальною.

Нові варіанти узгодження індивідуальних і громадських інтересів запропонувала концепція «держави загального добробуту», в межах якої добробут розглядається не тільки як результат особистих досягнень людини, але і як результат діяльності громадської системи, певної державної політики. [3, с. 655; 26, с. 256, 270.; 42, с. 101, 388].

Аналізуючи економічні процеси кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. Дж. М. Кейнс представив наукове обґрунтування ролі держави в економічній системі. Зробивши, по суті, наукову революцію, в роботі «Загальна теорія зайнятості, відсотку і грошей» Дж. М. Кейнс показав, що стихійність, нерегульованість заощаджень та інвестицій в умовах *laissez-faire* може призвести до проблем безробіття з усіма соціально-економічними наслідками, що впливають для індивідуального і суспільного добробуту. Розкриваючи неспроможність теоретичних засад доктрини *laissez-faire*, Дж. М. Кейнс доводив, що «регулювання обсягу поточних інвестицій залишати в приватних руках небезпечно» для добробуту суспільства. Більше того, в умовах циклічності економічного розвитку потрібно володіти «мистецтвом державного управління економічною системою» за допомогою, іноді навіть «жорстких заходів, таких, як перерозподіл доходів або інших засобів, що призводять до підвищення схильності до споживання» [26, с. 256, 270].

Подальше дослідження змісту, напрямів та обсягів державної політики як необхідного елемента стабільності і зростання добробуту суспільства призвело до формування в економічній науці 50-70-х рр. ХХ ст. теорії «держави загального добробуту» (Г. Мюрдаль, Дж. Гелбрейт та ін.). На думку авторів цієї концепції, невід'ємною частиною суспільного добробуту є послуги, що субсидуються суспільством незалежно від діяльності стихійних ринкових чинників. Тому діяльність держави має бути спрямованою на підвищення добробуту населення і забезпечення соціальної гармонії, а основною метою

державної політики є зростання добробуту якомога більшої кількості індивідів.

Таким чином, розробники теорії та практики формування моделі держави добробуту припускали комплекс інститутів, покликаних здійснювати втручання в соціальне та економічне життя для забезпечення повної зайнятості, високого рівня доходів і стабільних цін, а також програм соціальної допомоги різним верствам населення.

Отже, з одного боку, в науці були спроби побудувати «чисту» економічну теорію добробуту, вільну від будь-яких суджень щодо справедливості розподілу умов і результатів господарської діяльності. З іншого боку, пропонувалося забезпечити добробут населення через реорганізацію суспільного устрою, побудову справедливого «союзу рівних людей». Нині перспективи розвитку, орієнтовані на людину, почали витісняти перспективи, спрямовані тільки на отримання прибутку. Така переорієнтація ставить перед наукою, зокрема у сфері дослідження споживчого ринку, нові завдання, в основу яких покладено принцип, згідно з яким економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки. Даний підхід є альтернативою попереднім концепціям добробуту, суть яких зводилась до того, що матеріальне багатство є найважливішою цінністю, здатною замінити інші цінності [12, с. 61 – 66].

У сучасній економічній науці продовжуються активні дослідження спрямовані на з'ясування сучасного змісту добробуту і визначення категорії «добробут». Здебільшого зміст цієї категорії розглядають як певний стан задоволення потреб індивідів, суспільства, певний досягнутий рівень корисності, сформований кількістю доступних благ [68, с. 339]. З огляду на висловлювання щодо доступності благ, доцільним є визначення, згідно з яким добробут відображає фінансове забезпечення населення матеріальними і нематеріальними благами [18, с. 303-309]. На думку О. М. Мельниченка, «...добробут – це необхідний обсяг благ, здатний задовольнити зростаючі потреби» [36, с. 14–21].

В українській економічній науці добробут також розглядається як сукупність умов життєдіяльності людини (населення), які створюються під час виробництва, розподілу, обміну, споживання, формують ієрархію потреб та визначають їх задоволення [38, с. 6].

Крім того, нині продовжуються жваві дискусії щодо ототожнення понять «добробут» та «рівень життя», «якість життя», «вартість життя» тощо. Багато дослідників розглядають добробут в широкому сенсі як комплексну соціально-

економічну категорію, системне утворення, яке інтегрує в собі вищезначені категорії [12, с. 58 – 63; 17, с. 67 – 70; 23; 43; 45]. На нашу думку, кожна з вищезначених категорій включається в структуру добробуту населення як певний зріз єдиного, але багатогранного і об'ємного суспільного організму, що не виключає самостійної цінності кожної з них. Кожна з цих категорій характеризує певні сторони умов життєдіяльності людини, охоплюючи економічну, соціальну, духовну та екологічну сторони життєдіяльності індивіду відповідно до рівня розвитку його потреб, а підґрунтям яке об'єднує даний понятійно-категоріальний апарат є добробут. Взаємозв'язок наведених категорій добробуту ілюструє рис. 1.2.

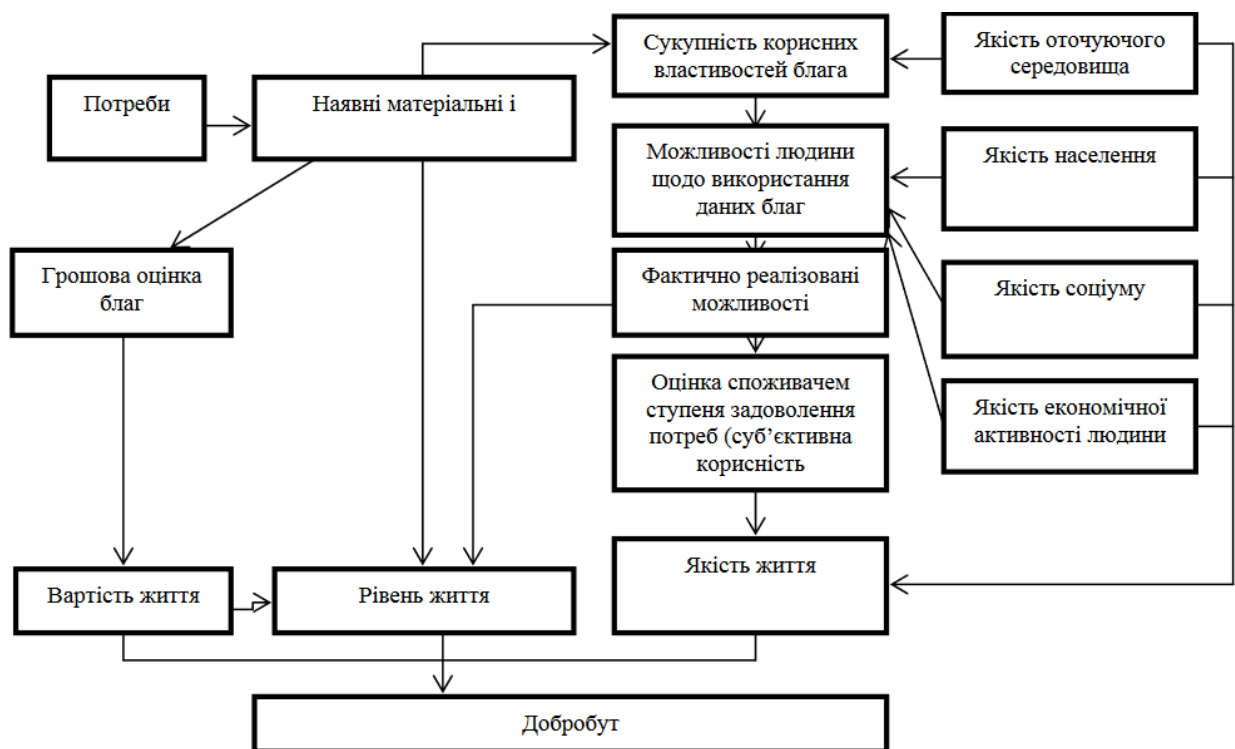

Рис. 1.2. Взаємозв'язок соціально-економічних категорій, що характеризують умови життєдіяльності людини [12; 17; 23; 38; 43; 62].

Узагальнюючи висловлені думки, можна сформулювати наше бачення, згідно з яким добробут, на нашу думку, – це складне соціально-економічне явище і постійно відтворювальний процес, який включає також психологічний та поведінковий ефект людини творця та споживача благ, а також характеризує рівень життя населення як міру задоволення потреб, обсягу яких відповідає обсяг вироблених благ.

Добробут населення формується під впливом сукупності чинників, які

мають різну природу, характер і ступінь впливу. Ці чинники впливають на виробництво, розподіл, обмін і споживання життєвонеобхідних благ, визначають стан природного і соціального середовища, в якому задовольняються потреби людини. На нашу думку, можна виділити дві форми організації вищезначених чинників в єдину систему.

Перша форма – сувора ієрархія, коли умови формування добробуту шикуються примусово, спрямовуються зовнішнім впливом (наприклад, державним) та підпорядковуються суворому диктату системи певних моральних принципів, які вказують, кому, як і чим займатися.

Іншою формою є ринок, або «розширений порядок людського співробітництва». У цьому випадку добробут формується як результат самоорганізованого громадського порядку, який виникає природним шляхом.

Очевидно, ні та, ні інша форми не є ідеальною, адже весь хід історичного розвитку суспільства є пошуком компромісу між ними, спробою знайти найбільш оптимальний варіант є їх поєднання з урахуванням національно-культурних особливостей, а в якості критерію оптимальності взаємодії ринкових і компенсаційних чинників формування добробуту можна розглядати вільний і всебічний розвиток особистості.

За допомогою ринку здійснюється своєчасна координація структури виробництва і структури платоспроможних потреб. Це відбувається тому, що ринок як механізм, на перший погляд, нейтральний до соціальних цінностей, здатний сприяти балансу інтересів розрізнених економічних суб'єктів і приводити до зростання добробуту суспільства в цілому.

Таким чином, між ефективністю ринкової економіки і добробутом людини існує позитивний взаємозв'язок. Ринок ставить своїм учасникам ціни, орієнтує виробництво на задоволення потреб, так як вони виражаються в попиті, і на кращу комбінацію чинників виробництва. А споживачі швидко змінюють і формують свої переваги, виробляючи поведінку, спрямовану на збільшення індивідуального добробуту. Можна виділити ще один важливий аспект впливу ринку на формування добробуту. Ринкова конкуренція сприяє задоволенню вищих потреб людини, «не дає згаснути особистому прагненню кожного до трудових досягнень» [55, с. 13 – 14]. Вона не знає жалю до тих, хто погано працює, змушує працювати краще, прагнути підвищувати ефективність власних трудових зусиль, що само собою призводить до зростання продуктивності і суспільної праці. В умовах ринку реалізується

самоствердження людини, самостійність і відповідальність за прийняті рішення [35, с. 61]. Ринок дає людям можливість максимально проявити власну ініціативу. При наявності особистої відповідальності в самостійній діяльності, спрямованій на заробіток і дохід, такі люди стають носіями підприємницької ініціативи або ж ініціативи у сфері духовної творчості. В результаті саме ринок найбільш повно сприяє задоволенню потреб людини в підприємництві, творчій економічній активності.

З іншого боку, ринковий механізм формування добробуту може привести до нерівності в розподілі доходів, яка може зрости або згладитися, багаті можуть стати бідними, а бідні – багатими. Але це є справедливим з точки зору ринку. Держава, проводячи соціально-економічну політику, покликана компенсувати подібні ринкові «провали». Державне регулювання умов формування добробуту населення є однією з найважливіших підсистем сучасної змішаної економіки. Якщо ринковий механізм регулювання добробуту є стихійним, то державне регулювання цілеспрямовано формує добробут людини і прямо впливає на різні умови її життєдіяльності.

Підбиваючи підсумки необхідно зазначити, що на сучасному етапі економічного розвитку суспільство переходить від прагнення здобувати матеріальні блага з метою задоволення матеріальних потреб до прагнення самовираження, що свідчить про те, що потреби сучасної людини постійно розширюються. Нині спостерігається перехід від необхідності задоволення фізіологічних потреб до естетичних та духовних, що свідчить про зміни в системі цінностей суспільства. Перехід від перманентних до вищих потреб є свідченням трансформації свідомості членів суспільства, що вимагає розробки новітнього підходу до вивчення процесів та явищ, зокрема економічних, адже традиційний науковий підхід не може пояснити закономірностей розвитку інтелектуального суспільства.

Аналіз думок і тверджень науковців, провідних економістів, філософів щодо теорії добробуту показав, що незважаючи на популярність цієї теорії, вона вимагає удосконалення і подальшого розвитку. Тому на часі необхідність проведення ґрунтовних досліджень, які б дозволили чітко пов'язати між собою соціально-економічні проблеми та цілі, а також показати напрями їх реалізації через конкретні механізми, встановивши чіткі стратегічні орієнтири, окреслити перспективи вирішення цих проблем в умовах глобальних викликів.

1.2. Фактори впливу на добробут населення

Досягнення загального добробуту громадян, подолання бідності набувають все більшого значення у стратегії розвитку сучасних держав. Кожен індивід, кожне суспільство, кожна держава прагнуть до досягнення добробуту населення, його збільшення.

Підвищення рівня добробуту – результат розвитку економіки, фактор зростання споживчого попиту, який стимулює розвиток підприємництва і в кінцевому підсумку призводить до підвищення рівня добробуту суспільства в цілому.

Проблема добробуту зводиться до вирішення двоєдиного завдання – досягнення максимально можливого рівня задоволення потреб населення при ефективному використанні всіх видів економічних ресурсів та дотримання справедливості в суспільстві, на принципи якої є різні погляди [11]. Добробут населення необхідно розглядати у взаємозв'язку з усіма фазами відтворювального циклу та комплексом суспільних відносин, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та нематеріальних благ та послуг.

Можна виділити такі фактори, що впливають на добробут населення, об'єднавши їх у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні фактори добробуту населення

Класифікаційна ознака	Назва фактору	Основні характеристики
за галуззю виникнення	економічний	рівень розвитку виробництва, рівень економічного зростання і розвитку, характер розподілу благ, рівень доходів населення, інфляція
	соціальний	Соціальна структура суспільства, національні особливості населення, споживчі переваги
	демографічний	чисельність населення, статево-віковий склад, розмір і склад сімей

1	2	3
	науково-технічний та інноваційний	досягнення НТП, рівень науково-технічного розвитку, обсяги науково-дослідних розробок, ступінь впровадження інновацій та інформаційних технологій, рівень доступності результатів науково-технічної діяльності, інновацій, інформаційних технологій
	політичний	характер соціально-економічної політики держави, витрати держави на соціальну сферу
	екологічний	рівень забруднення навколишнього середовища, механізми регулювання природокористування, забезпечення захисту природи та довкілля
	природно-географічний та кліматичний	особливості природно-географічного положення території, наявність природних ресурсів, особливості геополітичного положення, особливості кліматичної зони
за характером впливу	прямий	рівень доходів, кількість вироблених благ, рівень розвитку виробництва, характер розподілу доходів, соціально-економічна політика держави
	непрямий	споживчі переваги
за напрямом впливу	виробничий	рівень розвитку виробництва
	споживацький	кількість споживачів, їх особливості, рівень доходів
за можливістю виміру	кількісний	рівень доходів, демографічні показники, обсяг виробництва, рівень цін
	якісний	соціальна структура суспільства, соціально-економічна політика держави, стан виробничих сил
за формою залежності	прямий	рівень доходів, продуктивність праці, забезпечення зайнятості населення, справедливий розподіл доходів, рівень доступності охорони здоров'я, освіти, інформаційних технологій
	зворотній	Соціально-економічна нерівність населення, інфляція, безробіття

Ступенем добробуту виступають дві категорії: багатство та бідність.

Тому неможливо розглянути таку економічну категорію, як добробут без дослідження понять багатства та бідності населення.

Бідність і багатство обумовлені проявами соціально-економічної нерівності, ступінь якого також може охарактеризувати рівень добробуту держави.

Соціально-економічна нерівність доцільно образно розглядати разом з такими показниками добробуту населення, як рівень та диференціації доходів, а також рівень та якість життя населення.

Під соціально-економічною нерівністю розуміються відмінності між людьми, сім'ями, соціальними групами в забезпеченості матеріальними благами, можливості задоволення своїх потреб, в основі яких лежить диференціація доходів.

Збільшення соціально-економічного розриву серед членів суспільства пов'язано з соціальними обмінами, що мають нерівноцінний характер. Існування ситуації, за якої відбувається перевищення допустимого ступеня нерівності, призводить до більшої відмінності в рівні життя окремих груп суспільства [13]. Це призводить до виникнення соціальної напруженості, служить детермінантою виникнення та розвитку соціальних конфліктів, порушення стабільності суспільної системи, погіршує ситуацію у сфері забезпечення національної безпеки.

Історія виникнення соціально-економічної нерівності багато в чому пов'язана із зникненням первісно-общинного ладу, розвитком суспільства, зародженням перших економічних відносин.

Різноманітність факторів, що викликають соціально-економічну нерівність можна представити у вигляді груп на рис.1.3 та в табл. 1.2.

Важливе значення грає поділ нерівності на нормальне та надлишкове. Нормальна нерівність характеризується розподілом доходів серед верств населення, активно залучених до економічних процесів, та надмірна нерівність, обумовлена низькими доходами тих верств населення, які не здійснюють суттєвого впливу на макроекономічні зміни (принаймні, у короткочасному аспекті). До них відносяться верстви населення, які живуть за рахунок соціальних трансфертів і домашнього виробництва, або зайняті в секторах економіки, що перебувають у стані депресії, або залежать від державного фінансування, яке в умовах, що склалися, виявляється недостатнім [27].

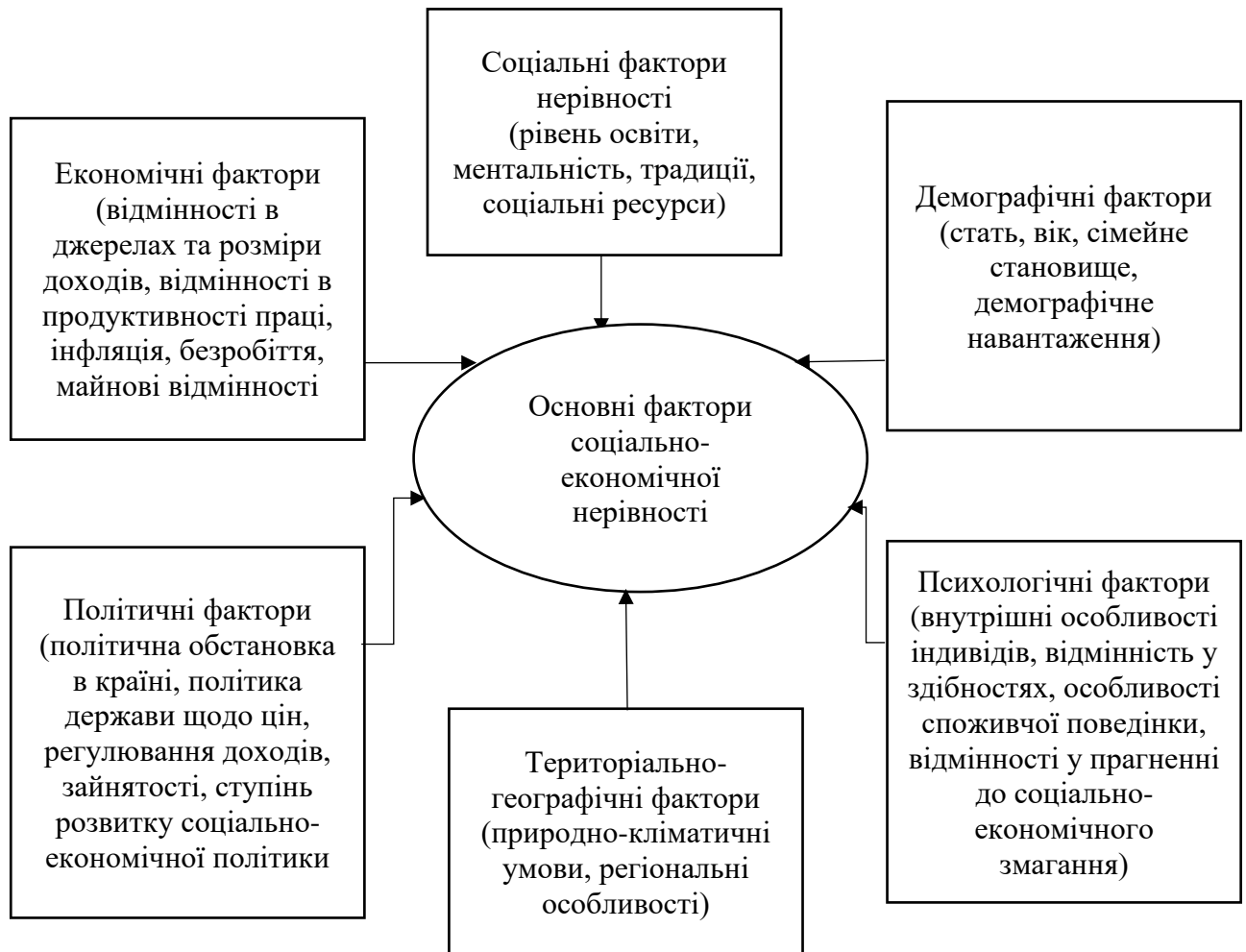

Рис. 1.3. Основні фактори соціально-економічної диференціації населення

Таблиця 1.2

Класифікація факторів соціально-економічної нерівності залежно від сфери та рівня їх прояву [27; 28]

Економічні фактори		
Макрорівень	Мікрорівень	Індивідуальний рівень
1	2	3
рівень економічного розвитку держави, економічний потенціал держави, економічна політика, рівень науково-технічного прогресу, розвитку	основні напрямки діяльності підприємства/організації, тип підприємства, політика організації по роботі з персоналом, підходи до формування системи оплати праці, технічна оснащеність підприємства,	початковий капітал індивіду, наявність власності; продуктивність праці, інвестиційні можливості; особисті якості індивіда, здібності, рівень освіти

Закінчення табл. 1.2

1	2	3
технологій, виробництва, рівень інфляції, наявність кризових ситуацій, податкова політика, диференціація оплати праці, загальні підходи до формування заробітної плати	конкурентоспроможність, форма власності	
Політичні фактори		
Макрорівень	Мікрорівень	Індивідуальний рівень
державна політика, загальний курс держави, розвиненість соціально-економічної політики, приналежність держави до соціального типу	–	–
Географічні фактори		
Макрорівень	Мікрорівень	Індивідуальний рівень
географічне положення, природні ресурси, природно-кліматичні умови	Місцерозташування підприємства, організації	Місце проживання індивіда
Соціальні фактори		
Макрорівень	Мікрорівень	Індивідуальний рівень
рівень системи освіти, здоров'я, у країні, загальна система цінностей населення, традиції, моральні цінності	соціальна відповідальність підприємств та організацій	соціальна відповідальність кожного індивіду
Психологічні фактори		
Макрорівень	Мікрорівень	Індивідуальний рівень
–	рівень корпоративної культури; відносини в колективі	рівень і якість, отриманої освіти; збіг обставин; вдача; везіння; професія; рід занять; соціальний статус; рівень кваліфікації; рівень володіння професійними компетенціями
Демографічні фактори		
Макрорівень	Мікрорівень	Індивідуальний рівень
демографічне навантаження, смертність, народжуваність, приріст населення, склад населення	–	стать, вік, національна належність, сімейна приналежність, кількість дітей у сім'ї

Нормальна і надмірна нерівність визнається за допомогою офіційного кордону бідності – величини прожиткового мінімуму, яка в Україні розраховується згідно Закону України «Про прожитковий мінімум» [74]. Згідно цього Закону «Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [74].

Надмірна соціально-економічна нерівність драматично впливає на соціально-психологічний стан суспільства, відтворення населення і людського капіталу, збільшує смертність у працездатному віці і знижує народжуваність та тривалість життя. Надмірна побутова нерівність в Україні створює проблему нерівності здоров'я, живить агресивне суспільне середовище та стресовий стан суспільства загалом [28].

Загрози державі, ініційовані низьким рівнем добробуту населення, представлені в табл. 1.3, а різноманіття загроз низького рівня добробуту населення систематизовано у вигляді схеми рис. 1.4.

Таблиця 1.3

Загрози державі, ініційовані низьким рівнем добробуту населення

Загроза	Опис загрози
1	2
Нестабільність у суспільстві, соціальна напруженість	Імовірність соціальних конфліктів, мітингів, переворотів, зростання злочинності
Погіршення демографічної ситуації	Надмірна соціально-економічна нерівність, що викликає появу бідності і злиднів негативно впливає на народжуваність і збільшує смертність населення, знижує тривалість життя населення, зменшує співвідношення чисельності працюючих до пенсіонерів
Недостатнє економічне зростання, зниження потенційно можливих показників, таких як ВРП, ВВП, ВНП	Прямий взаємозв'язок між ступенем соціально-економічної нерівності (коефіцієнт Джині) і ВВП відсутній, при цьому високий ступінь нерівності через негативний вплив на індекс людського розвитку, впливатиме на ВВП, у зв'язку з корелюванням ВВП та індексом розвитку людини

1	2
Зниження рівня потенційного розвитку людського капіталу	Чим вища соціально-економічна нерівність і бідність, тим нижчий рівень освіти, доступність послуг з охорони здоров'я, невідповідність споживання продукції харчування медичним нормам частиною населення, що негативно позначається на рівні здоров'я; громадяни, які опинилися на межі або за межею бідності можуть відчувати пригніченість, почуття безвиході, розчарованості, що може знизити їх бажання вийти із ситуації, розвиток соціально-значущих захворювань
Нечисленність середнього класу	Середній клас – одна з основ стабільності держави, що проявляється в її інтелектуальній цінності, економічній корисності з погляду сплати податків, впливу на прогрес та розвиток у державі, розвиток малого підприємництва тощо. Нечисленність середнього класу знижує економічну безпеку держави, не надає позитивного впливу на інвестиційну та інноваційну активність території
Мала інвестиційна, інноваційна активність	Високий ступінь нерівності, що викликає ситуацію, за якої більша частина населення відноситься до бідних, негативно впливає на потенційні інвестиційні, інноваційні наукові потенціали держави

Рис. 1.4. Низький рівень добробуту населення у системі загроз державі

Таким чином, висновком про взаємозв'язок бідності, соціально-економічної нерівності, добробуту населення і те, що високий рівень бідності є свідченням зниженого добробуту населення, чим більша частка бідного населення країни, тим нижчий добробут держави, чим вище соціально-економічна нерівність, тим більше частка населення, що живе в бідності та нижче добробут.

Серед явищ, що викликають негативний вплив на добробут, виділяють надлишок соціально-економічної нерівності, неефективну соціальну політику держави. Політика держави має бути спрямована на підвищення добробуту громадян у всіх сенсах його прояви, отже, і на подолання даних негативних категорій та їх наслідків.

У сучасних українських умовах можна виділити такі актуальні загрози добробуту населення:

- 1) зростання інфляції;
- 2) зниження курсу гривні;
- 3) зниження вартості нафти;
- 4) зростання безробіття.

Високий рівень соціально-економічної нерівності, несправедливий розподіл доходів і бідність здійснюють негативний вплив на економічні та демографічні тенденції, є суттєвою перешкодою для розвитку людського потенціалу і стабільного економічного зростання, виступають обмеженнями розвитку держави, породжують і загострюють суспільні протиріччя.

Надмірна соціально-економічна нерівність є однією з найбільш серйозних загроз життєдіяльності держави, та сприяє прояву таких негативних явищ, як бідність і злидні.

Очевидним є той факт, що подолання бідності, регулювання соціально-економічної нерівності неможливо без державного втручання. Тому обрані державою напрями соціально-економічної політики мають бути спрямовані на усунення надлишкової нерівності, підтримку та адаптацію вразливих верств населення. Досягнення оптимального добробуту населення країни неможливе без втручання держави у регулювання ринкової економіки, реалізації соціально-економічної політики, застосування соціальних програм.

Таким чином, підвищення добробуту населення має бути цільовим орієнтиром вдосконалення соціально-економічної політики держави та інших сфер її діяльності.

1.3. Дослідження зарубіжного досвіду розбудови суспільного добробуту

Однією із найважливіших конституційних характеристик української держави є її характеристика як держави соціальної. Поняття «соціальна держава» або «держава соціального добробуту» вживається в Західній Європі ще з кінця 40-х років минулого століття. Найважливішою особливістю такого типу держави є високий рівень соціальної безпеки й соціальної захищеності її громадян. Досягнення такого рівня можливе завдяки проведенню ефективної соціальної політики.

У формуванні й здійсненні соціальної політики беруть участь чимало суб'єктів, діяльність яких визначається конкретними соціальними інтересами й здійснюється на основі тієї або іншої нормативно-правової бази. Це – державні органи влади, органи місцевого самоврядування, недержавні організації, громадські об'єднання. Тобто залежно від того, хто ініціює та встановлює ці взаємини та проводить відповідні заходи, розрізняють види соціальної політики – державну, регіональну, корпоративну. Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводить безпосередню практичну роботу з її реалізації.

Державна соціальна політика – це дії держави в соціальній сфері, що переслідують певні цілі, співвіднесені з конкретно-історичними обставинами, підкріплені необхідними організаційними й пропагандистськими зусиллями, фінансовими ресурсами й розраховані на певні етапні соціальні результати.

Незважаючи на те, що головним суб'єктом соціальної політики є держава, поряд з нею активну роль у соціальній політиці виконують інші, недержавні суб'єкти, зокрема, профспілки й політичні партії. Головними показниками ефективності соціальної політики є рівень добробуту, освіти, здоров'я населення, соціальної стабільності, конструктивності відносин соціальних груп і т.д.

Важливе місце в досягненні поставленої мети має стратегія соціальної політики, яка являє собою своєрідний план розв'язання соціальних проблем країни на кожному конкретно-історичному етапі. У демократичному суспільстві плюралізм ідеологій та наявність різних суб'єктів породжує розмаїтість цілей і багатоманітність стратегій соціальної політики. Кожна зі

стратегій входить складовою частиною в ту або іншу ідеологію й програму суспільного розвитку.

Зважаючи на багатовекторність соціальної політики в процесі її проведення важливо враховувати усі її напрями, не захоплюючись одними й не ігноруючи інших. Ефективність реалізації соціальної політики будь-якого рівня найбільшою мірою залежить від стану економіки, наявності необхідного фінансування соціальних програм за рахунок держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, спонсорів і т.д. У процесі руху України до соціальної держави, вдосконалення соціальної політики та соціальної стратегії, важливе значення має вміле та доречне використання міжнародного досвіду в цій сфері із врахуванням менталітету українського суспільства.

У зарубіжній соціальній практиці стали загальноновизнаними запропоновані в 1990 р. Г. Еспинг-Андерсеном три моделі соціальної держави, а відповідно і соціальної політики: ліберальна (або англосаксонська), континентально-європейська (консервативна) і скандинавська (або соціально-демократична) [32; 48; 59].

В основу цієї класифікації покладені принципи доступності, ступені охоплення населення та перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення. Важливе значення мало також з'ясування ролі та міри впливу на ці процеси політичних сил (партій, рухів, державної влади).

Ліберальна модель соціальної політики.

Вона ґрунтується на наявності у суспільній свідомості віри в регулюючі можливості ринку та розвинутою системою приватної благодійності. Її формування відбувалося в умовах домінування приватної власності, ринкових відносин і під впливом ліберальної трудової етики. Ця модель набула широкого розвитку в Австралії, США, Канаді, Великобританії і Японії. Основними умовами функціонування ліберальної моделі було мінімальне втручання держави в ринкові відносини й обмежене застосування заходів державного регулювання. У внутрішньому валовому продукті державному сектору економіки належить лише невелика частка. Саме тому домінуючу роль у соціальній сфері відіграють не державні органи, а приватні добродійні організації, створені за різними ознаками – етнічними, релігійними чи іншими. Ця модель передбачає державні обов'язки з соціального захисту лише для найбільш вразливих груп населення. Інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно. Тобто, в питаннях соціальних, зокрема, забезпеченні свого

добробуту, перевага надається не державі, а особистим зусиллям кожного окремого громадянина.

В рамках цієї моделі соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування й при мінімальному втручанні держави, а проблеми, що виникають між підприємцями й найманими робітниками з приводу соціального захисту, вирішуються переважно через профспілки.

Для ліберальної моделі характерне надання адресної соціальної допомоги найбіднішим верствам при посиленні страхового принципу фінансування соціальних програм, а також зростання ролі особистих коштів в оплаті соціальних послуг. Держава з бюджету фінансує тільки послуги, включені в список мінімальних гарантій. Матеріальна допомога має адресну спрямованість і надається лише за наявності необхідних та перевірених підстав.

Для втілення у життя та успішного функціонування цієї моделі у сфері виробничих відносин мають бути створені максимальні умови для розвитку підприємницької активності. Власники підприємств нічим не обмежуються в прийнятті самостійних рішень щодо розвитку й реструктуризації виробництва, включаючи звільнення працівників.

Крім того, однією із різновидів цієї моделі соціальної політики, яка впродовж тривалого часу застосовується і виправдовує себе у розвинутих країнах світу, є неоліберальна модель. В її основу покладені основні засади соціальної політики Великобританії, розробленої і втіленої в період правління англійських консерваторів, зокрема, прем'єр-міністра Маргарет Тетчер (1979–1990 рр.) та її наступника лейбориста Тоні Блера. Сутність соціальної політики Маргарет Тетчер полягала у максимальному її переведенні на комерційну основу при значному скороченні державних видатків на соціальну сферу (охорону здоров'я, освіту, житло, соціальне забезпечення). З цією метою урядом здійснювалося роздержавлення, приватизація та створення ринку сфери соціальних послуг, залучення на контрактній основі недержавних організацій до їх надання. Проте унітарність Великобританії не дала можливості державі повністю втратити свій вплив на соціальну сферу. Тим більше, що основні засади державної політики в кінцевому підсумку теж визначалися державою.

Лейбористський уряд Тоні Блера, що прийшов на зміну консерваторам, проголосив новий політичний курс – «третій шлях», який виключав прихильність як до правої, так і до лівої ідеології [46].

Ліберальна модель цілком відповідає своєму основному призначенню в умовах економічної стабільності або підйому. Однак вона виявляється недостатньо ефективною в умовах кризи, спаду чи вимушеному скороченні виробництва, що супроводжується неминучим урізуванням соціальних програм, що призводить до значного погіршення становища багатьох соціальних груп, передусім жінок, молоді, людей похилого віку.

Таким чином, сутність ліберальної політики полягає у зниженні ролі держави у розв'язанні соціальних проблем громадян, наданні їм якомога більшої свободи для самостійного їх розв'язання. Характерно, що така соціальна політика можлива за повної відсутності або слабкості лівих політичних сил або їхніх представників у владних структурах, так як основними їх лозунгами є соціальний захист населення від можливих соціальних потрясінь та збільшення ролі держави з даного питання.

Континентально-європейська (консервативна) модель.

Вона впроваджена в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою, зокрема, Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Голландії, характерна опора на правове регулювання системи соціального забезпечення. Вперше ця модель була розроблена наприкінці 40-х рр. ХХ ст. Християнсько-демократичною партією Німеччини, і викладена у так званих дюссельдорфських принципах, які включали у себе «природне право на роботу», «соціальне страхування як основу соціальної безпеки» та «соціальне страхування згідно з доведеною нуждою із суспільних фондів поза соціальним страхуванням» [49].

Ця модель заснована на об'єднанні зусиль у розв'язанні соціальних проблем, коли відповідальність окремого підприємця замінена системою їх обов'язкової колективної відповідальності під контролем держави. Модель припускає наявність корпоративної системи соціального захисту в рамках підприємств. Уряд використовує соціальне партнерство як механізм узгодження інтересів найманих робітників і роботодавців, інструмент регулювання класової боротьби з метою підвищення рівня соціальної захищеності зайнятого населення. Ця модель має обов'язковою попередньою умовою високо й добре організоване суспільство і є підсумком політичної прихильності суспільства принципам добробуту. Корпоративний тип поєднує у собі різні риси: яскраво виражена стратифікація як за рівнем доходу (особливо у Франції), так і по соціальному статусу. Позиції держави тут значно сильніші; бюджетні

відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців; основні канали перерозподілу перебувають або в руках держави, або під її контролем. При цьому держава прагне надавати перевагу системі страхового захисту. Завдяки цьому розмір соціальної допомоги перебуває в пропорційній залежності від трудових доходів і розмірів відрахувань на страхові платежі. Так, наприклад, Німеччина на соціальні програми витрачає значні кошти. Якщо у 1960 р. частка видатків на ці цілі становила 20,4 відсотка ВВП, то у 1981 р. вона сягнула 29,2 відсотка. [49]. Щоправда, в умовах економічних негараздів видатки на соціальні програми значно знижуються.

Відмінною рисою континентально-європейської моделі є «самоврядність» страхових кас, що перебувають у спільному веденні власників підприємств і впливових профспілок, які представляють інтереси найманих робітників. Розмір гарантованих виплат у випадку безробіття залежить від виробничого стажу, а строки – від тривалості сплати страхових внесків, їхньої величини й віку працівника. У багатьох країнах період виплат допомоги з безробіття збільшений для осіб старше 50 років.

Скандинавська (або соціально-демократична) модель .

Провідну роль у соціальному захисті населення відводить державі і надає базове забезпечення всім громадянам країни з державного й місцевого бюджетів, сформованих за рахунок податків. На відміну від ліберальної моделі, де кожен сам піклується про свій добробут і забезпечення, ця модель соціальної політики заснована на концепції «солідарності», у якій соціальний захист розглядається як справа всього суспільства, а не окремо взятих індивідів. Саме тому її нерідко називають солідарною. Ця модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії.

Соціально-демократична модель ґрунтується на таких принципах соціального захисту: всі люди мають однакову цінність, незалежно від віку й продуктивності? суспільство не може відмовитися від «слабких» елементів і повинне створювати їм умови і надавати можливості для задоволення своїх потреб; соціальні послуги й сервіс надаються на добровільних началах. У разі браку добровільності, державою можуть вживатися примусові методи; соціальний захист повинен бути безперервним, всебічним і охоплювати всі сфери життя людини; соціальний захист повинен бути гнучким, доступним і здатним вирівнювати соціальні умови для всіх груп населення. Такий підхід

допомагає перебороти розрив у соціальних можливостях як «слабких» груп, так і всього суспільства. Зокрема, усі повинні мати рівну можливість для одержання освіти, кваліфікації й оплачуваної роботи, тобто стати нормальними самозабезпечуваними членами суспільства.

Пріоритетними завданнями державної соціальної політики вважаються загальна зайнятість і вирівнювання доходів населення та пом'якшення розшарування суспільства за рівнем доходу. Розвинутий державний сектор економіки служить основою фінансування соціальної сфери, зміцненню якої сприяє високий рівень оподаткування. Частка державних витрат у ВВП становить у Швеції 66 відсотків, у Данії 61 відсоток, у Фінляндії 56 відсотків. Основна частина цих витрат іде на задоволення соціальних потреб населення. Досить значну частину становлять і трансферні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених верств населення. Головною особливістю цієї моделі є універсалізація соціального захисту населення, як гарантованого права всіх громадян, забезпеченого державою. Модель відрізняється високою роллю держави в усупільненні доходів і загальнонаціональних соціальних механізмів керування. Держава забезпечує високий рівень якості й загальнодоступність соціальних послуг (у тому числі безкоштовне медичне обслуговування, освіту й т.п.) [46; 47]. Скандинавський тип соціальної держави характерний універсалізмом і перерозподілом доходів за рахунок прогресивної системи оподаткування населення. Ця модель заснована на системі соціального страхування з певними відрахуваннями внесків працюючих і роботодавців. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високих стандартів життя всіх громадян.

Економічна основа цієї моделі – ефективне виробництво, повна зайнятість, сильні об'єднання роботодавців і профспілок, договірні відносини між ними, які контролюються державою, високий рівень перерозподілу суспільного продукту. Соціальна політика фінансується державою з бюджетних коштів (через систему оподаткування). Держава забезпечує реалізацію гарантованих прав і дій соціального захисту й відповідає за активне функціонування різних недержавних соціальних служб. Це можливо при наявності сильного й децентралізованого управління.

У країнах, де застосовується така модель соціальної політики, податки, як правило, досить високі, мають непрямий характер і пов'язані з роздрібним

продажем товарів і послуг населенню. Доходи обкладаються за прогресивною шкалою. При цьому прибуткова прогресія досить істотна, тому шведські підприємці, щоб уникнути податкового впливу, нерідко вдаються до реєстрації своїх підприємств у Європі. Найбільшу популярність одержала шведська доктрина соціальної держави. Вона зводить турботу держави про своїх громадян у ранг національного культу, обіцяючи забезпечувати їм безпеку, надійність і захист у загрозованих ситуаціях. Громадяни є незалежними від родичів або добродійності, а тим більше від ринку. Держава піклується про людину впродовж усього її життя.

Для шведської моделі властиво: регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні (встановлення тарифних ставок, колективних договорів); проведення соціальної політики, що забезпечує найменшу диференціацію населення за рівнем доходів; орієнтація політики зайнятості на мінімізацію безробіття, насамперед за рахунок перекваліфікації працівників; розвиток виробничої демократії та ін. Діяльність по кожному з відзначених напрямів принесла досить вражаючі результати.

Реалізуючи базову ідею шведської моделі національну солідарність, уряд не тільки забезпечує рівний захист інтересів всіх членів суспільства, але й домагається забезпечення добробуту окремих груп населення. Активна перерозподільча політика в скандинавських країнах вирішила проблеми бідності, але не змогла цілком вирішити проблеми соціально уразливих груп (інвалідів, дітей, старих, безробітних). Як наслідок впровадження принципу належного забезпечення соціальних прав громадян, рівень витрат на соціальний захист є досить високим, що дозволяє домагатися її ефективності й підтримувати велику кількість прихильників соціал-демократичної моделі. Іншими відмітними рисами цієї моделі є розвинена система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, а не на рівні окремих підприємств або галузей, використання наявних коштів з метою мінімізації рівня безробіття.

Для досягнення поставлених цілей в 1977 році у Швеції зроблена реорганізація соціального відомства й сформульовані завдання соціальної служби досить широкі, але конкретні й зрозумілі населенню. Серед них можна виділити чотири генеральних напрями: гарантії доходу; заходи щодо захисту навколишнього середовища й сервісу; догляд (включаючи охорону здоров'я) і

захист трудового середовища. За кожний із напрямів відповідає конкретний суспільний інститут [51].

Розробка і впровадження такої моделі соціальної політики є можливою у тій політичній системі, де на уряд значною мірою впливає робітничий клас та партії соціал-демократичного спрямування. Така модель значно знижує рівень політичного протистояння у суспільстві, і створює підґрунтя для миру і спокою в державі.

Відзначені три моделі ніде у світі не зустрічаються в чистому виді, являючи собою «ідеальні типи» соціальної держави, кожний з яких має свої достоїнства й недоліки. На практиці можна спостерігати сполучення елементів ліберальної, корпоративної й соціал-демократичної моделей при явній перевазі рис однієї з них. У Канаді, наприклад, поряд зі страховою пенсією існує так називана «народна» пенсія. Аналогічна пенсія уведена й в Австралії. У США існує безліч допомог, виплачуваних крім кас соціального страхування. Там діє не менш 100 програм матеріальної допомоги (багато хто з них короточасні; після закінчення строку їм на зміну приходять інші), що розрізняються по масштабах, виборчих критеріях, джерелах фінансування й цілям. Більшість із них здійснюється під егідою п'яти федеральних міністерств (охорони здоров'я й соціальних служб, сільського господарства, праці, житлового будівництва й міського розвитку, внутрішніх справ), а також комітету з економічними можливостями, Керування по справах ветеранів, Ради по пенсійному забезпеченню залізничників і Комісії цивільної служби. Причому численні програми діють розрізнено, не становлячи збалансованої й організованої системи, внаслідок чого не охоплюють досить більші групи нужденних у матеріальній допомозі людей, включаючи бажаючих трудитися безробітних, для яких установлений досить скромний розмір допомог і компенсацій. Разом з тим такі програми в якомусь ступені заохочують соціальне утриманство в середовищі вихідців з афро-азіатського й латиноамериканського населення: утворилися, цілі групи, які практично ні дня не працювали на суспільство протягом двох-трьох поколінь. Інша істотна вада зазначених програм укладається в негативному впливі на сімейні відносини: вони нерідко провокують розлучення, роздільне проживання батьків, оскільки одержання фінансової допомоги залежить від родинного стану.

На жаль, в Україні соціальна політика нині є аморфною і суперечливою. Через відсутність чітко визначеної концепції, стратегії та пріоритетів,

необхідної економічної бази, надмірну заполітизованість українського суспільства чимало соціальних програм носять популістський, декларативний характер. Вироблення із врахуванням світового досвіду концепції соціальної держави, на основі якої можливі розробка системи соціального захисту та вдосконалення соціальної політики мають наблизити Україну до європейських стандартів стабільного соціального розвитку.

Реалізація державної соціальної політики наштовхується на такі явища як вплив кваліфікованих фахівців і негативні тенденції у сфері людського потенціалу, дезінтеграція суспільства й виникнення загрози загострення класових конфліктів, руйнування основ соціальної стабільності. Зростаюча поляризація населення, що виявляється у значному розриві у рівнях доходів населення і супроводжується зубожінням значної її частини, зниженням рівня соціального забезпечення й державних витрат на соціальні гарантії.

Зазначені проблеми обумовлені структурними диспропорціями в економіці й неадекватністю економічної й соціальної політики. Тому соціальні питання, особливо на довгострокову перспективу, не можна розглядати у відриві від економічного розвитку країни. Адже без досягнення високих стійких темпів економічного росту неможливо проводити в життя ефективну й результативну соціальну політику. Якщо соціальні реформи не будуть ув'язані з економічними й націленими на досягнення динамічного розвитку українського суспільства, соціальна політика буде приречена на невдачу.

Таким чином, виходячи із аналізу світового досвіду вироблення моделі соціальної держави та соціальної політики можемо констатувати:

1) по-перше, соціальна політика та соціальна стратегія, її розвиток, залежать насамперед від форми політичного устрою та політичного режиму, тобто функціонування демократичної публічної влади зі сталими прогресивними традиціями;

2) по-друге, напрями та стратегічні пріоритети соціальної політики та соціальної стратегії залежать від економічного розвитку держави та її спроможності проводити в життя соціальні програми, що забезпечують гідне життя суспільства;

3) по-третє, просте копіювання досвіду провідних держав світу щодо соціальної політики та соціальної стратегії, моделі соціальної держави без врахування національних особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини призведе до руйнування системи соціального забезпечення та

банкрутству самої держави. Саме тому Україні слід враховувати позитивні напрацювання світового досвіду щодо соціальної політики та екстраполювати їх на соціальну практику з оглядом на наші традиції та економічні можливості.

4) по-четверте, із зарубіжних моделей змішаної соціальної політики та соціальної стратегії для України корисною вбачається соціал-демократична модель в цілому і, зокрема, такі її регіональні типи, як шведська (скандинавська соціальна модель, німецька модель) соціального ринкового господарства, в яких у найбільш помітно виражена соціальна орієнтація. Вони більшою мірою пов'язані з українськими соціальними традиціями, у яких важливе місце посідали ідеї соціальної справедливості і захищеності.

5) по-п'яте, стратегія соціальної політики ні в якій мірі не повинна базуватися на популістських рішеннях керівництва держави в залежності від виборчого процесу. Вона насамперед повинна враховувати постійний розвиток промисловості, а відтак і збільшення видатків на розвиток соціальної сфери.

Висновки до розділу 1

Дослідження факторів підвищення суспільного добробуту, зокрема доходів, споживання, рівня та якості життя населення, спирається на критерій соціально справедливого розподілу благ та послуг, на основі якого будується функція добробуту суспільства.

Як передумови економіки добробуту ціннісні чи етичні міркування, які у виборі найкращого становища з доступних альтернатив, є твердження у тому, які блага і послуги приносять найбільшу корисність кожному індивіду та суспільству загалом. Вони полягають у тому, що, отримавши дохід, індивід оцінює, які блага і скільки він може на нього придбати, і порівнює його з рівнем доходу інших членів суспільства.

В економіці добробуту сила переваги відіграє важливу роль у визначенні числа споживачів, які отримують конкретні блага у ситуації обмеженості їхньої пропозиції. При кардиналістському підході оцінюється сила переваг, корисність, яку кожен індивід може отримати або втратити в результаті розподілу і перерозподілу благ: якщо дохід одного індивіда вдвічі перевищує дохід іншого, то очевидно, що перший може придбати і вдвічі більшу кількість благ.

Аналіз думок і тверджень науковців, провідних економістів, філософів щодо теорії добробуту показав, що незважаючи на популярність цієї теорії, вона вимагає удосконалення і подальшого розвитку. Тому на часі необхідність проведення ґрунтовних досліджень, які б дозволили чітко пов'язати між собою соціально-економічні проблеми та цілі, а також показати напрями їх реалізації через конкретні механізми, встановивши чіткі стратегічні орієнтири, окреслити перспективи вирішення цих проблем в умовах глобальних викликів.

У класичної економічної теорії під економічним добробутом розуміється загальна корисність матеріальних благ (багатство). Воно виявляється у тому, наскільки добре почувається людина чи який ступінь задоволеності потреб людини. Саме потреби є фундаментом добробуту. Вони поділяються на індивідуальні, індивідуальні і колективні, індивідуальні і громадські.

Неокласична теорія добробуту значно розширила функції держави в утворенні суспільного добробуту. Зокрема, державі відводять такі функції, як: створення правової бази, яка захищає ринкову свободу; виробництво суспільних благ; інтерналізація зовнішніх ефектів; перерозподіл доходів, що ґрунтується на принципі соціальної справедливості.

Держава вживає низку заходів, націлених на забезпечення зростання соціального та індивідуального добробуту як на національному, так і на регіональному рівнях. У той же час, заходи, що вживаються, найчастіше виявляються малоефективними через відсутність головної основи в механізмі підвищення добробуту – мети задоволення конкретних потреб індивіда і суспільства. Саме відштовхуючись від потреб, має визначатися мінімальна заробітна плата, рівень пенсій та стипендій та інші соціальні стандарти. Колективні та суспільні потреби повинні враховуватися при розподілі як прибутку корпорацій, так і доходів державного бюджету. Націленість державної політики задоволення потреб дозволить підвищити її ефективність. Якщо соціальні реформи не будуть ув'язані з економічними й націленими на досягнення динамічного розвитку українського суспільства, соціальна політика буде приречена на невдачу.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНУ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінювання взаємозв'язку показників суб'єктивного благополуччя та суспільного добробуту в Україні на мікрорівні

На основі даних ЄСД проведена оцінка кореляційного зв'язку між задоволеністю життям в Україні та основними змінними, представленими класифікацією детермінант суб'єктивного добробуту на мікрорівні в Додатку Е. Статистично значущі коефіцієнти кореляції показані в Додатку Ж у міру зменшення їх абсолютних значень.

Слід зазначити, що питання довіри до інститутів в українському суспільстві з погляду суб'єктивного добробуту має особливу гостроту. Змінні, що характеризують цей вид довіри, окремо і сам фактор «Довіра до інститутів» мають найбільш позитивні значущі коефіцієнти кореляції із задоволеністю життям (рис. 2.1.). Отримані висновки співзвучні з результатами дослідження С. Дянкова, Є. Ніколової, Я. Зілінського, які показують, що рівень щастя в посткомуністичних країнах в багато в чому залежить від сприйняття населенням роботи уряду [58].

З урахуванням наявної в базі даних ЄСД кодування змінної, показує рівень доходу («4 – низький рівень доходу», «3 – рівень доходу нижче середнього», «2 – достатній рівень доходу», «1 – високий рівень доходу»), встановлено статистично значущий кореляційний зв'язок ($p < 0,01$) між задоволеністю життям в Україні та рівнем доходу (-0,32). У цьому ж ключі цілком зрозуміла значуща негативна кореляція між суб'єктивним добробутом в Україні та фактором «соціальні страхи», під якими розуміється можливість нестачі грошей на товари та послуги першої необхідності та відсутність безпеки після настання темряви (рис. 2.1).

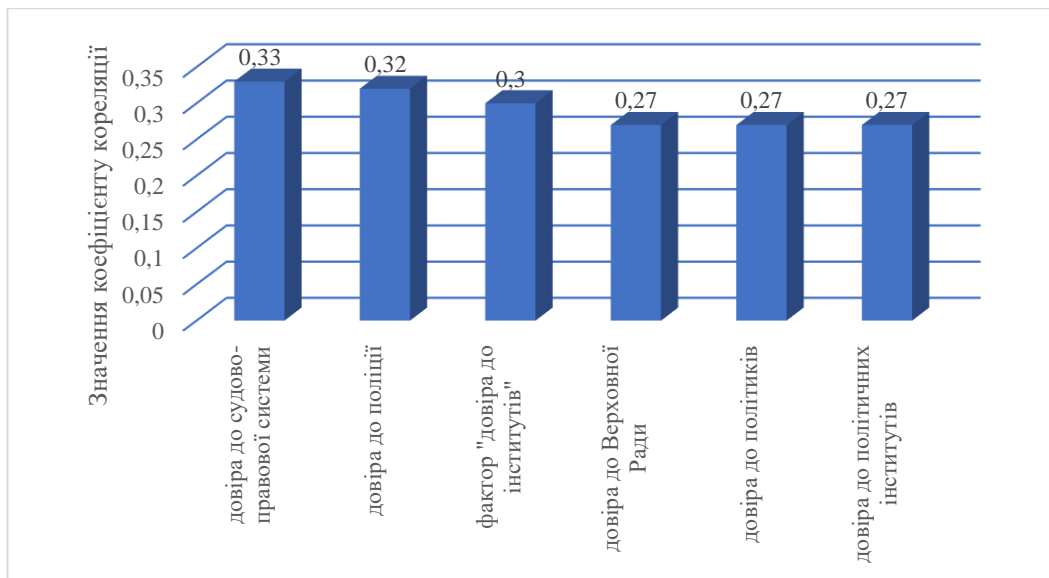

Рис. 2.1. Значення коефіцієнтів кореляції між задоволеністю життя в Україні та змінними, що характеризують довіру до інститутів ($p < 0,01$).

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

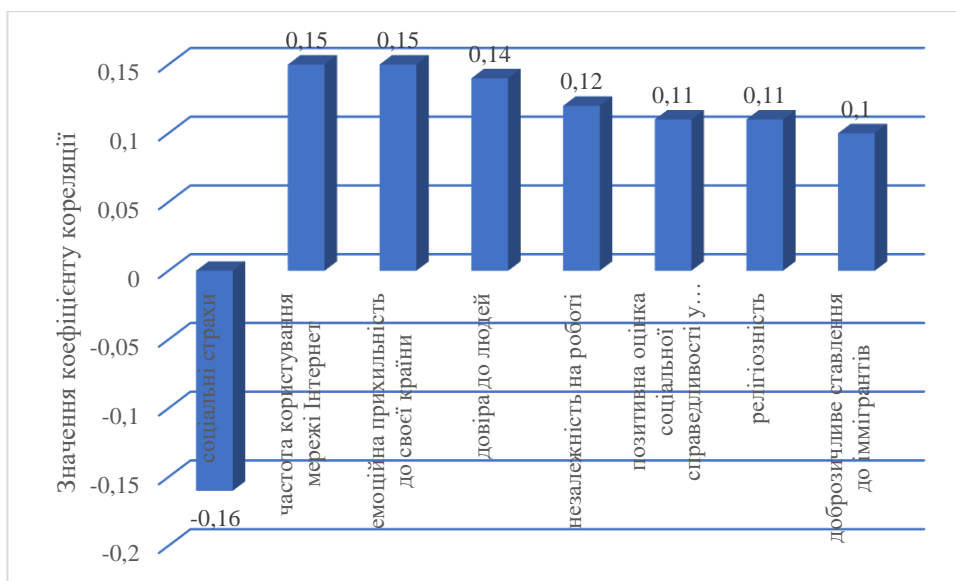

Рис. 2.2. Значення коефіцієнтів кореляції між задоволеністю життям в Україні та основними детермінантами суб'єктивного благополуччя ($p < 0,01$)

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Особливою детермінантою суб'єктивного благополуччя в Україні визнаються проблеми зі здоров'ям: спостерігається значна негативна кореляція між фактором «проблеми зі здоров'ям» і змінними, що входять до нього,

«поганий стан здоров'я» (максимальний коефіцієнт кореляції з абсолютного значення) та «обмеження в житті через інвалідність, фізичні недоліки» (рис. 2.3.).

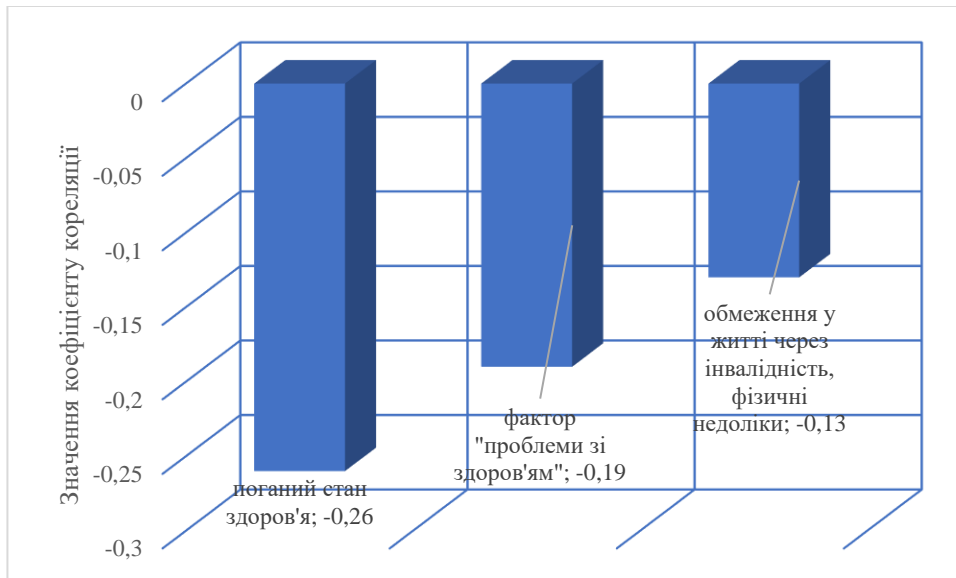

Рис. 2.3. Значення коефіцієнтів кореляції між задоволеністю життям в Україні та змінними, що характеризують стан здоров'я ($p < 0,01$)

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між задоволеністю життям в Україні та частотою використання мережі Інтернет, емоційною прихильністю до своєї країни, довірою до людей, незалежністю на роботі (можливість організації повсякденної роботи та прийняття важливих рішень), позитивною оцінкою соціальної справедливості в суспільстві (становище пенсіонерів та безробітних у країні), релігійністю, доброзичливим ставленням до іммігрантів (рис. 2.2).

Також у ході кореляційного аналізу встановлено тісний зв'язок ($p < 0,01$) між політичною приналежністю та задоволеністю життям (0,18). Суб'єктивне благополуччя вище у тих, хто дотримується правіших політичних поглядів. На важливість демократичного розвитку для громадян країни вказує також кореляція між задоволеністю життям (рис 2.4) і можливістю висловлювати свою думку (0,12) та впливати на політику (0,13).

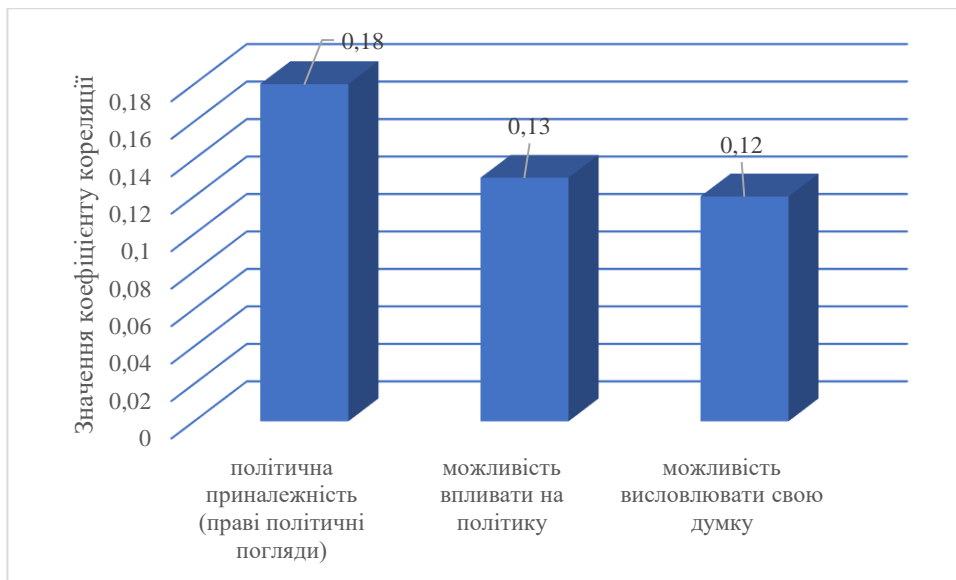

Рис. 2.4. Значення коефіцієнтів кореляції між задоволеністю життям у Росії та змінними, що характеризують політичну активність ($p < 0,01$)

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Час, проведений з друзями та родичами, відіграє важливу роль з точки зору суб'єктивного благополуччя українців: коефіцієнт кореляції між задоволеністю життям та часом, витраченим на спілкування з родичами та друзями, позитивний і становить 0,14.

Можливість висловити свою громадянську позицію шляхом голосування на виборах також впливає на суб'єктивне благополуччя: задоволеність життям тих, хто бере участь у виборах, значно вище за критерієм Манна-Уїтні (при $p < 0,05$) у порівнянні з тими, хто в них не бере участі.

Суб'єктивне благополуччя вище у тих, кому не доводилося жити з партнером, з яким не укладався офіційний шлюб, порівняно з тими, кому доводилось.

Також наявність своїх та прийомних дітей впливає на суб'єктивне благополуччя в Україні: задоволеність життям більше в тих, хто дітей не має, на відміну від тих, у кого вони є, значущість відмінностей між двома групами при рівні статистичної значущості $p < 0,01$ перевіряється за допомогою критерію Манна-Уїтні (рисунок 25). Ситуація, що склалася, можливо, обумовлена таким фактом, що в Україні сім'ї з дітьми відчувають частіше серйозні матеріальні труднощі проти тими, хто дітей не заводять.

Також встановлено негативний кореляційний зв'язок між віком та суб'єктивним благополуччям (коефіцієнт кореляції становить $-0,11$ при $p < 0,01$).

На малюнку 2.5 показаний середній рівень задоволеності життям вікових груп: від 15 до 29 років включно (перша вікова група), від 30 до 39 років включно (друга вікова група), від 40 до 54 років включно (третья вікова група) та від 55 років (четверта вікова група).

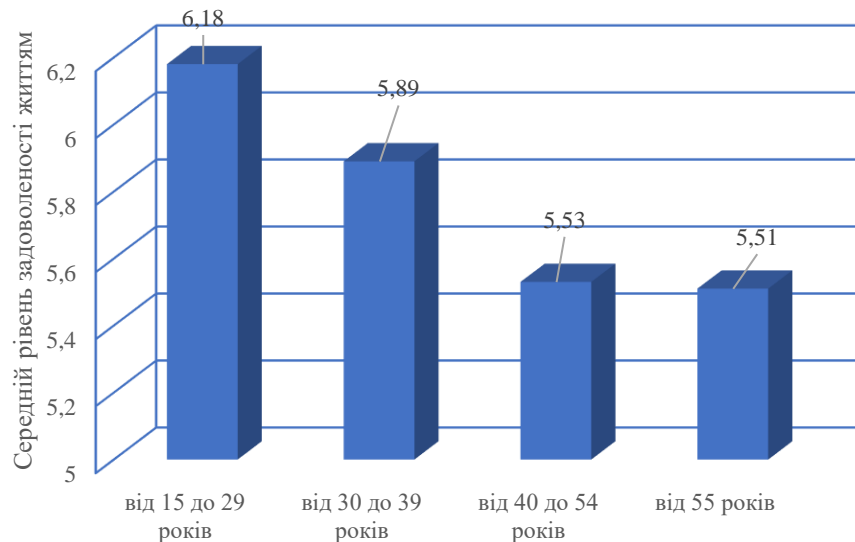

Рис. 2.5. Середній рівень задоволеності життям в Україні залежно від віку
Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

За допомогою критерію Манна-Уїтні значущість відмінностей підтверджується між першою та другою, другою та четвертою віковими групами при рівні статистичної значущості $p < 0,05$; між першою та третьою, першою та четвертою, другим і третім при $p < 0,009$ з урахуванням поправки Бонферроні у разі множинних порівнянь [15]. Між третьою та четвертою віковими групами статистичних відмінностей за рівнем суб'єктивного благополуччя не спостерігається. Проте проведений аналіз підтверджує L-подібний характер кривої залежності задоволеності життям від віку у країнах з перехідною економікою, у тому числі й в Україні [60].

Наявність роботи істотно впливає на суб'єктивне благополуччя в Україні, і зростання ймовірності її втрати негативно позначається на задоволеності життям серед населення (коефіцієнт кореляції становить $-0,10$ при $p < 0,01$).

Порівняння за допомогою критерію Манна-Уїтні за показником

задоволеності життям тих, хто шукав роботу довше 3-х місяців, 1 року або довше 3-х місяців за останні 5 років, і тих, хто не має такого досвіду, вказує на значущість відмінностей між ними за рівня статистичної значимості $p < 0,05$, при цьому суб'єктивне благополуччя істотно вище у тих, хто не перебував у стані безробіття тривалий час (рис. 2.6).

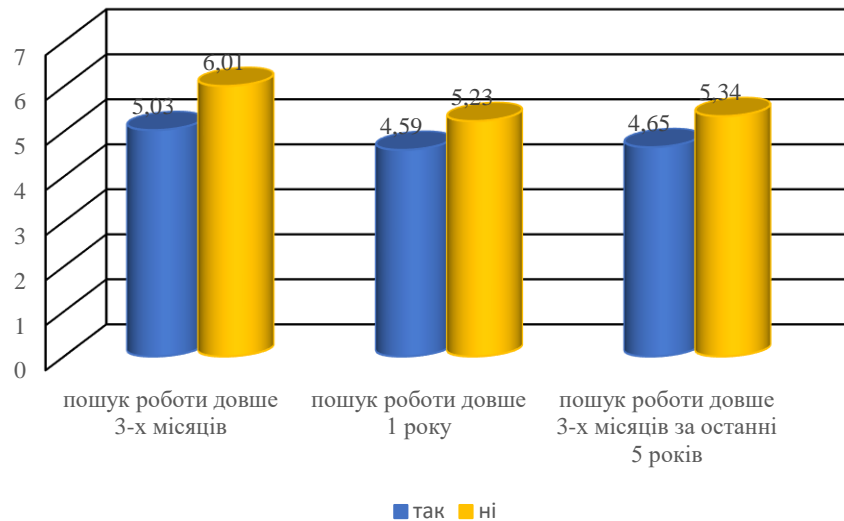

Рис. 2.6. Середній рівень задоволеності життям в Україні залежно від тривалості перебування у стані безробіття

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Крім цього, робота на себе робить людей щасливішими, ніж робота за наймом. Відмінності за показником задоволеності життям між групами «робота за наймом» і «робота він» значимі за критерієм Манна-Уитні при $p < 0,01$ (рис. 2.7).

Якщо порівнювати суб'єктивний добробут людей, які працюють у різних типах організацій, можна сказати, що задоволеність життям вище у працівників органів державної влади чи місцевого самоврядування, ніж у працівників приватної компанії за участю державного капіталу, за критерієм Манна-Уітні при $p < 0,003$ з урахуванням поправки Бонферроні у разі множинних порівнянь [15], та вище у працівників органів державної влади або місцевого самоврядування, ніж у працівників бюджетної організації за рівня статистичної значущості $p < 0,05$ (рис. 2.8).

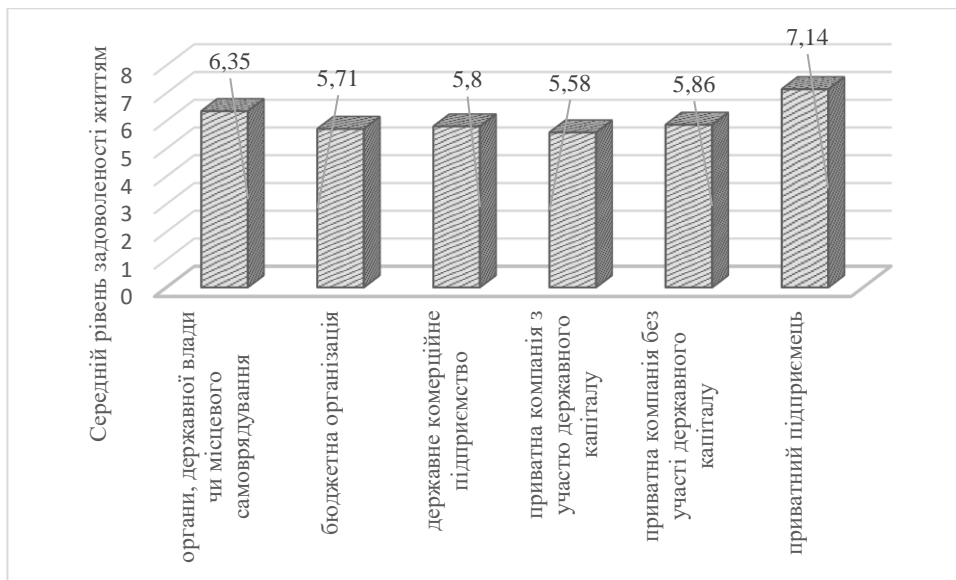

Рис. 2.8. Середній рівень задоволеності життям в Україні залежно від типу організації

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Задоволеність життям людей з вищою освітою вище, ніж у тих, у кого вона відсутня, статистична значущість відмінностей перевіряється з допомогою непараметричного критерію Манна-Уїтні при $p < 0,01$ (рис. 2.9).

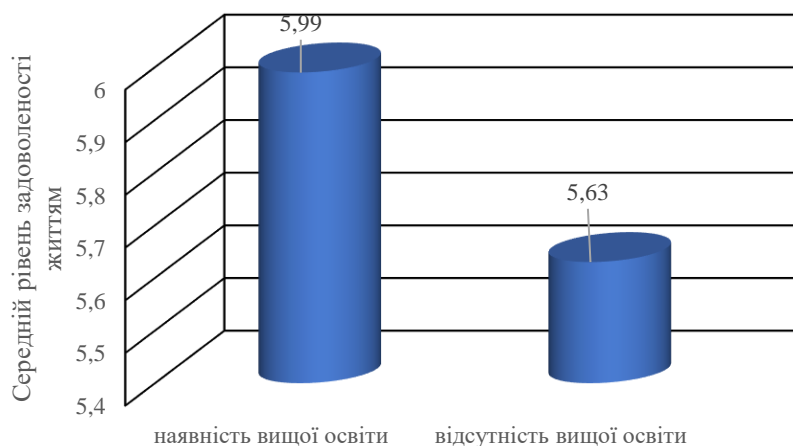

Рис. 2.9. Середній рівень задоволеності життям в Україні залежно від наявності вищої освіти

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Наявність вищої освіти у батьків може також впливати і на задоволеність життям дітей. Суб'єктивне благополуччя вище у тих, у кого мати, батько чи хоча

б хтось із них мають вищу освіту (рис. 2.10), відмінності за групами статистично значущі у другому та останньому випадку за критерієм Манна-Уїтні при $p < 0,05$. Безумовно, у цих результатах може переглядатися вплив доходу на задоволеність життям через освітній рівень батька як основного годувальника у ній.

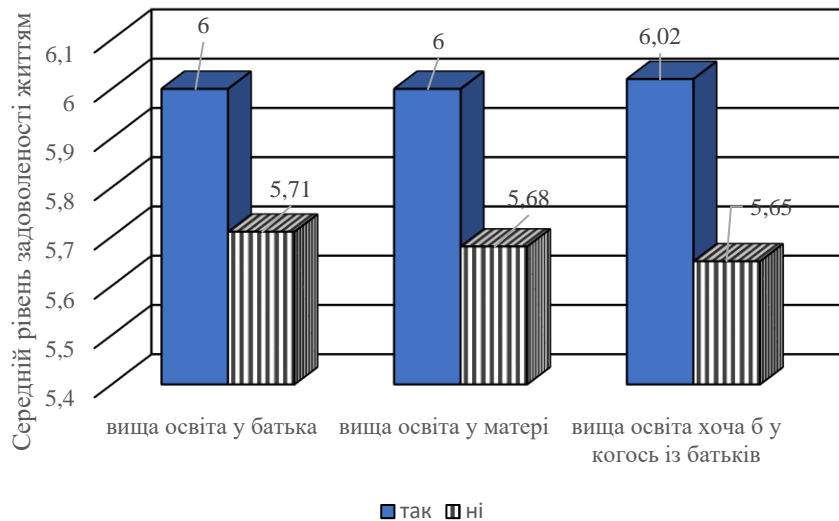

Рис. 2.10. Середній рівень задоволеності життям в Україні залежно від наявності вищої освіти у батьків респондента

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Пізнавальний процес впливає позитивно на суб'єктивний добробут, що можна спостерігати за вищим середнім рівнем задоволеності життям серед тих, хто протягом останнього року відвідував курси, тренінги для вдосконалення своїх навичок, необхідних для роботи, порівняно з тими, хто не був на таких заходах (рис. 2.11). Відмінності між групами статистично значущі між групами за критерієм Манна-Уїтні при $p < 0,01$.

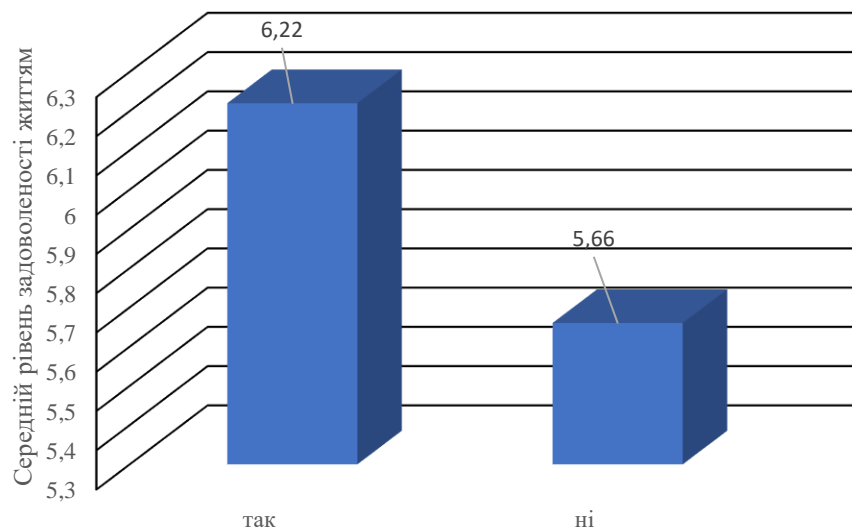

Рис. 2.11. Середній рівень задоволеності життям в Україні залежно від відвідування курсів, тренінгів для вдосконалення своїх навичок, необхідних для роботи

Джерело: складено автором за даними Європейського соціального дослідження, офіційний сайт. URL <http://www.europeansocialsurvey.org/> [67].

Таким чином, кореляційний аналіз, проведений на основі українських даних, дозволяє виділити ті ж 5 основних змінних, що були отримані в ході регресійного аналізу за масивом двох європейських кластерів країн. До них відносяться рівень доходу, стан здоров'я, емоційна прихильність до своєї країни, довіра до інститутів та людей.

Не можна забувати, що Україна є яскраво вираженим представником першого кластера країн, де домінують цінності «Збереження» та «Самоствердження». Остання пояснює провідні позиції з погляду суб'єктивного добробуту таких детермінант, як політична прихильність до правіших поглядів, можливість брати участь у виборах, висловлювати свою думку. Важливість впливати (цінність «Самоствердження») проявляється і в значущості прояву незалежності роботі, що передбачає високий рівень самоорганізації та здатність ухвалювати самостійні рішення. З цієї ж причини суб'єктивний добробут українців, які працюють на себе, вищі, ніж у тих, хто працює за наймом. Істотно вищий рівень задоволеності життям показують ті українці, які працюють в органах державної влади та місцевого самоврядування. Освіта відіграє важливу роль у житті населення країни, а також важливість для суб'єктивного добробуту демонструє наявність вищої освіти саме у батька, можливо, головного годувальника в українських сім'ях. Фактор доходу також може позначатися в

наявності суттєвого негативного кореляційного зв'язку між задоволеністю життям та кількістю дітей у сім'ї.

Для України, як і більшості країн з перехідною економікою, характерний L-подібний характер кривої залежності суб'єктивного добробуту від віку через слабку соціальну захищеність осіб пенсійного віку у країні. Переважання традиційних цінностей в Україні (цінність «Збереження») пояснює значимість з позиції суб'єктивного добробуту релігійності, доброзичливого ставлення до іммігрантів часу, проведеного з родичами та друзями, а також дискредитує громадянський шлюб: задоволеність життям тих, хто має досвід відносин без офіційно зареєстрованого шлюбу нижче, ніж у тих, хто його не має.

2.2. Оцінювання добробуту населення у Харківській області

Сьогодні основними ознаками дієвої економічної та соціальної політики України є рівень та якість існування, що є визначальними світоглядами добробуту населення. Поняття «добробут населення» – один з головних термінів соціально-економічного напрямку. Це явище є різнобічним, і є тим чинником, який гальмує чи прискорює людський розвиток, дає додаткові стимули або навпаки, обмежує людські шанси стосовно здійснення активної економічної поведінки.

Покращення добробуту в нашій державі було і залишається на часі актуальним, винятково у нинішній ситуації під час падіння швидкості розвитку, економічних та політичних кризових явищ, швидким темпом інфляції тощо. Тож, саме ці умови справляють негативний вплив на добробут населення регіонів, що викликає незбалансований розвиток регіонів нашої держави, тим самим нівелюють усі надбання, що сприяли забезпеченню їх стабільного розвитку [39].

Отже, стає важким реалізація запланованих планів і програм економічного та соціального розвитку України. Усі ці чинники потребують від країни незмінного контролювання та моніторингу соціально-економічного стану, котрий має бути неперервним, вчасним і правдивим. Однак у зв'язку з європейським напрямом розвитку України та стрімкими процесами децентралізації державної влади, центр уваги зсувається на регіональні та

місцеві ступені, що вимагають більш суцільного відбитка соціального стану територіальної громади, їх добробуту та умов проживання мешканців певних територій.

Метою даного етапу дослідження є одержання результату повної діагностики добробуту населення на міському рівні, і на цій базі запропонувати заходи з його підвищення. Розгляду та деталізації добробуту населення на мікрорівні та регіональних рівнях не надається достатньої уваги, що й актуалізує закономірність вирішення цієї проблеми.

Надтерміновим та пріоритетним напрямом розвитку всіх розвинених країн світу й нашої країни зокрема, є покращення добробуту населення. Порядок нинішнього державного управління в Україні є доволі неідеальний та неефективний, що викликає погіршення рівня життя населення й добробуту населення взагалі. У взаємозв'язку з таким, дуже велика кількість наукових працівників та вчених вивчають назрілі проблеми сучасності, а отже рівень добробуту й життя населення [78].

Добробут українського населення – це вирішальний показник оцінювання ефективності реалізації соціально-економічної політики країни. Збільшення громадського добробуту населення залежне від задоволення попиту людей, рівень якого різко росте та якісно видозмінюється. Якраз спільність соціальних, матеріальних і духовних умов відбиває рівень і добротність життя людей. Цей процес задоволення попиту громади духовними та матеріальними благами є завершальною ціллю діяльності кожної економічної системи.

Так склалося, що сьогодні, Україна за багатьма економічними показниками відстає від європейських держав. Не дивлячись на те, що доходи населення України з кожним роком зростають, країна досі не дістається середньоєвропейського рівня добробуту та високого економічного стану [25].

Необхідність безнастанно задовольняти попит – відзнака і людського суспільства, і кожної людини взагалі. Багато хто надавав значення дослідженню саме цієї проблеми, окремо А. Маслоу – відомий американський дослідник, один із відомих виразників теорії суспільного добробуту. Він створив «піраміду потреб» чи «піраміду Маслоу», де кожна людина вчиняє зі своїми перспективами та попитом, для досягнення максимального рівня розвитку. Ця теорія вказує на те, що ніяк не можна виявити та добитися бажаних цілей, без задоволення нагальних потреб індивіда. Також цю галузь ретельно вивчив та дослідив Ф. Герцберг, котрий створив двофакторну психологічну модель

потреб, що обумовлюються чинниками мотивації та попиту, а К. П. Алдерфер створив трирівневу модель, котра містить «існування – взаємовідносини – зростання». Психолог із Швейцарії К. Левін прозвав їх квазі-потребами внаслідок того, що, як правило, первинні потреби безперечно змінюються у маса похідних. Тож, головною умовою досягнення добробуту є виконання людських цілей.

Як правило, вивчаючи та досліджуючи добробут українського населення, дослідники використовують деякий набір стандартизованих величин, за сприянням яких діагностується реальний стан суспільства різних рівнів адміністративно-територіального поділу держави [8].

Закордоном, у таких країнах як Великобританія, Австрія, Німеччина, Австралія та багатьох інших, найбільш вживаними є такі комплексні показники як індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index), котрий був розроблений Організацією Об'єднаних Націй, він складається з показників доходу, довголіття та освіти; індекс прогресу; індекс добробуту кращого життя; індекс стійкого економічного добробуту та багато інших. Але усі вищезазначені комплексні показники мають ряд зауважень та недоліків, до таких маємо зарахувати відсутність точного розрахунку цих показників, оскільки показники одержані шляхом застосовування суб'єктивного оцінювання при розрахунках; одержання викривлених результатів розрахунку через те, що країна є більш закритою системою, чим регіон. З означених причин, такі способи обтяжують у повній мірі здійснити адекватне оцінювання добробуту населення нижчого рівня адміністративно-територіального поділу України. Зарубіжні дослідники Попова В., Морєва М. та Доміна С. призвичаїли підходи до оцінювання добробуту населення, додавши вже до діючих індикаторів більш доступні статистичні показники, при цьому не відходячи від суб'єктивних показників, оскільки дослідження носить суто соціальний напрям.

У межах порівняльного підходу часто пропонують застосовувати індекс добробуту населення регіону, до складової якого увійшли аж 43 статистичних показника, 22 індикатора соціологічної складової і 43 індикатора заснованих на експертному оцінюванні, на основі синтезу 22 індикатора, і 7 груп протиріч. Складові поняття «добробуту» діляться на три групи:

- 1) перша група включає: кліматичні, природні та ресурсні;
- 2) друга група включає економічні: розподільчі, виробничі, обмінні, дохідні, споживчі, майнові, фінансові та підприємницькі; інституційні:

інтелектуальні, складові безпеки, екологічні, демографічні, медичні, соціальні, психологічні, культурні, освітні, інфраструктурні та дозвільні;

3) третя група включає: інформаційно-комунікативні складові [65].

У зв'язку з малою кількістю статистичних даних та їх недоступністю до широкого використання, вивчається лише об'єктивний бік добробуту населення на міському рівні за такими складовими як: дохідна, виробнича, демографічна, економічна, майнова та освітня. Ступінь добробуту населення на місцевому рівні (W_{ip}^0) можемо вирахувати за поданою формулою:

$$W_{ip}^0 = \sqrt[n-1]{I_{орп} * I_{сзп} * I_{чз} * I_{нн} * I_{см} * I_{чунз} * I_{вн}}, \quad (2.1)$$

де $I_{орп}$ – індекс обсягу реалізованої промислової продукції (робіт, послуг); $I_{сзп}$ – індекс середньої заробітної плати; $I_{чз}$ – індекс чисельності зайнятих в усіх сферах економічної діяльності; $I_{нн}$ – індекс народжуваності населення; $I_{см}$ – індекс смертності населення; $I_{чунз}$ – індекс чисельності учнів у навчальних закладах; $I_{вн}$ – індекс введення нерухомості; n – число років.

У якості бази дослідження було вибрано міста та райони Харківської області. Зауважимо, що Харківська область має хороші рейтингові оцінки серед інших регіонів України за реалізаційною й виробничою активністю, здебільшого дякуючи містам та районам регіону [66, с. 17]. Негативні та позитивні показники складових добробуту населення міст та районів Харківської області представлено на рис. 2.12. Для типологізації територій місцевого рівня за рівнем добробуту населення пропонується певна шкала оцінки добробуту населення.

$$\left\{ \begin{array}{l} W_{ip}^0 > 1 - \text{високий рівень} \\ W_{ip}^0 = 1 - \text{достатній рівень} \\ 0,5 \leq W_{ip}^0 < 1 - \text{середній рівень} \\ 0,25 \leq W_{ip}^0 < 0,5 - \text{низький рівень} \\ 0 < W_{ip}^0 < 0,25 - \text{дуже низький рівень} \end{array} \right. \quad (2.2)$$

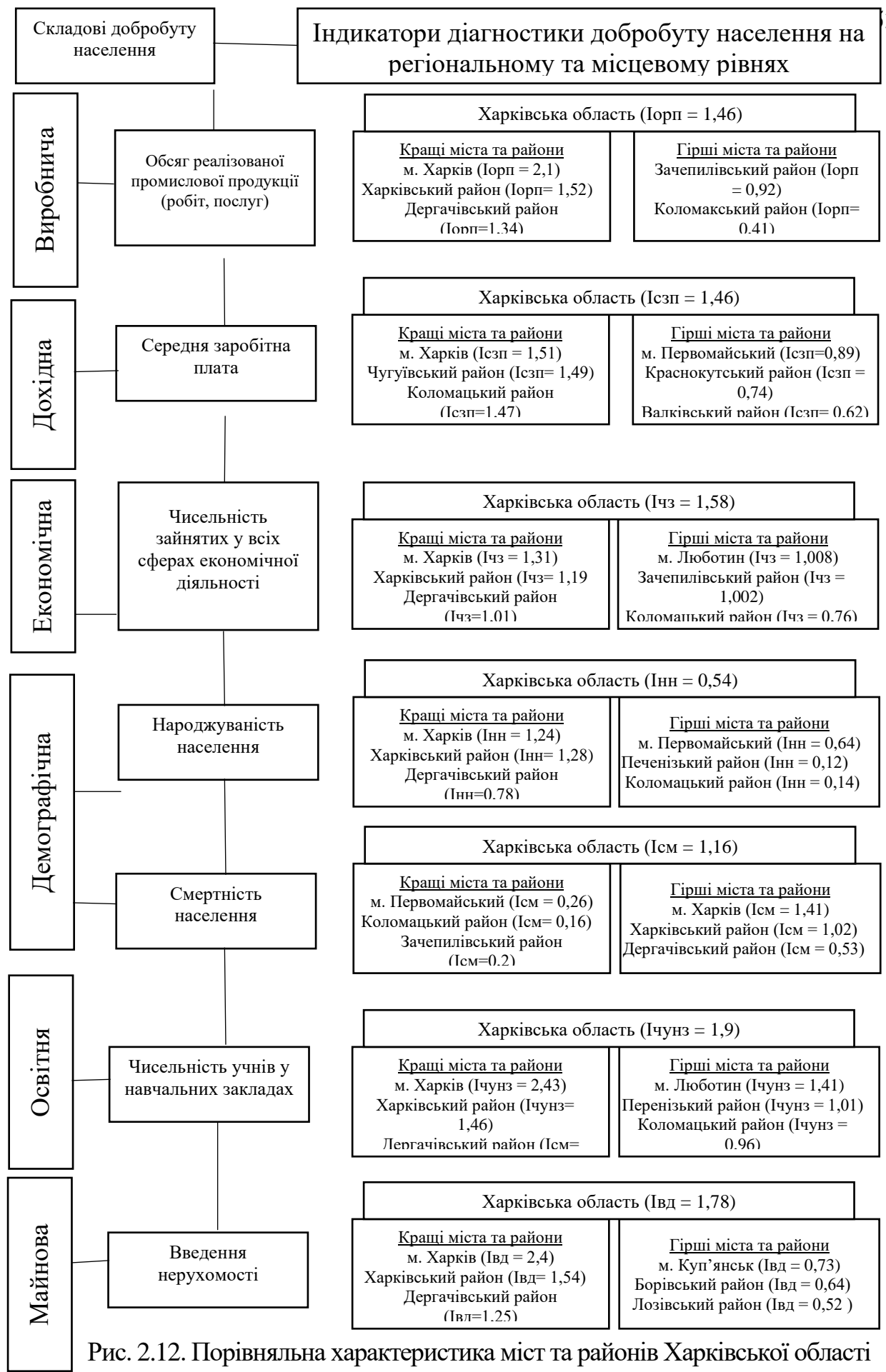

Рис. 2.12. Порівняльна характеристика міст та районів Харківської області
 Джерело: розраховано автором за даними [75]

Отже, одержана величина ступеню добробуту населення міст та районів Харківської області допускають здійснити їх порівняльну характеристику та вибрати найліпші та найгірші зони регіону (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рейтинг об'єктивної складової добробуту населення по районах і містам Харківської області

Територія	W_{ip}^0	Ранги рейтингу
Харківська область	1,22	
місто Харків	1,47	1
Харківський район	1,46	2
Дергачівський район	1,25	3
місто Первомайський	1,19	4
місто Люботин	1,18	5
Печенізький район	1,12	6
Коломацький район	0,68	7

Результати проведеного аналізу табл. 2.1 вказують, що місто Харків, Харківський та Дергачівський райони мають високий рейтинг добробуту населення та перевищують показник в цілому по Харківській області. Ця обставина зумовлена тим, що ці території розвиваються більш-менш ритмічно по всім показникам за період 2018 – 2020 рр. Що стосується інших районів області, то місто Первомайський має лише показник менший від середнього по усій області, це може бути пов'язано з низьким соціально-економічним розвитком та невисокою народжуваністю дітей. Місто Люботин займає п'яте місце у рейтингу, за рахунок того, що це місто має досить високий показник смертності населення та занижку народжуваність дітей, а також доволі низький рівень середньої зарплати та низький обсяг реалізованої промислової продукції. Печенізький район має занижений ступінь розвитку у порівнянні з іншими, хоча й має досить непоганий показник середньої зарплати серед інших районів області. Викликано це дуже низьким значенням народжуваності дітей, низьким обсягом реалізованої продукції та низьким показником введенням об'єктів нерухомості в експлуатацію. Найгіршим у цьому рейтингу є Коломацький

район, котре має самий менший рівень добробуту населення регіону, що складає 0,68, цей показник нижче за 1. Не дивлячись на те, що Коломацький район має розвинену промислову базу, він має самий низький показник стосовно обсягу реалізованої промислової продукції, але і високий рівень зарплати населення цього району.

Не є відкриттям та несподіванкою, що місто Харків займає 1 місце рейтингу, доцільно зауважити, що воно є найбільшим містом області, успішним та передовим містом Харківської області. Харків посідає провідні місця практично в усіх галузях виробництва та життєзабезпечення всього населення регіону. Спостерігається стійка тенденція до зростання масштабів реалізованих промислових робіт та послуг, і отримало досить високий ступінь інтегрального показника посеред міст та районів області. Це зумовлено тим, що місто Харків є досить масштабним промисловим центром не лише Харківської області, а й всієї України загалом. У Харкові зосереджена величезна кількість підприємств та організацій, що мають стратегічну вагу та являються пріоритетними галузями розвитку, котрі прямо здійснюють вплив на фінансове становище міста.

Середня зарплата городян поволі збільшується, але у зв'язку з практично постійною економічною кризою у нашій державі, падінням курсу національної гривні та стрімким темпом інфляції, реальний дохід населення міста не має швидкого зростання.

Стосовно зайнятості населення, то місто Харків має стабільну тенденцію у порівнянні з іншими містами та районами Харківської області, оскільки інтегральний показник чисельності зайнятих в усіх галузях економічної діяльності має значення $I_{чз}=1,31$. Сталося це за рахунок того, що зменшення масштабів виготовлення промислової продукції на підприємствах та організаціях міста, зумовили зростання звільнених робітників, але ці проблеми стараються розв'язувати за рахунок відкриття нових робочих місць та тимчасового працевлаштування.

Одним із напрямів в системі урядових гарантій забезпечення населення України робочими місцями є платні громадські роботи, котрі являються ефективним інструментом покращення стану на ринку праці. У досліджуваному періоді на громадські роботи було зорієнтовано приблизно 780 безробітних. Але цей захід на рівень безробіття не дуже вплинув. Рівень безробіття через важку економічну й політичну ситуацію лише зростає. В якості ще одного

інструменту вирішення проблеми зарплати пропонується встановити субмінімум зарплати, це може призвести до створення дворівневої мінімальної заробітної плати. Такий спосіб дозволений для регіонів з досить високим ступенем економічного розвитку, ілюстрацією цього може бути м. Харків, та поширюється на зайнятих позабюджетної галузі економіки. Введення субмінімуму приведе до зниження безробіття між некваліфікованих осіб та осіб з певними обмеженнями до праці, це дасть перспективу одержувати практику роботи, за яку робітник одержуватиме зарплату не нижче рівня продуктивності праці, і у нього будуть мотиви до підвищення кваліфікації відносно потреб кожного господарства [66, с. 265].

Показники народжуваності у Харкові є трохи нижчими, ніж у Харківському районі, і є дещо вищими, ніж у інших містах та районах області. У деяких містах області навіть відсутні пологові будинки і породіль везуть до найближчих пологових будинків області. Що стосується показника смертності населення, то він у Харкові є більшим від середньої по області, а тривалість життя населення знижується як і по Україні взагалі.

Визначаючи освітню сферу, слід сказати, що місто Харків є одним з значних по кількості різних навчальних закладів та чисельності учнів у цих освітніх закладах. Харків надає доступну та якісну освіту, що відповідають сучасним вимогам суспільства, потребам країни, регіону та міста. Цей інтегральний показник знаходиться у межах $I_{\text{чунз}} = 2,43$ та має виражені тенденції до зростання.

Одним з кращих показників також є показник введення об'єктів нерухомості в експлуатацію, він становить $I_{\text{вд}} = 2,4$. Простежується поступове нарощування темпів будівництва та введення його в експлуатацію. Підвищення цього показника позитивно діє на загальний ступінь добробуту всього міста.

Тож, на підґрунті оцінення ресурсного потенціалу міста Харкова, тенденцій соціально-економічного розвитку міста, змін у правовому полі та конкретних векторів пересування, сьогоденних питань і допустимих ризиків, слід розробити пріоритети, найближчі цілі, задачі та плани економічної й соціальної політики муніципальної громади, котрі цілеспрямовані на зростання добробуту життя місцевого населення на основі зваження всіх зовнішніх та внутрішніх чинників, організація безпечного та якісного кола життєвого процесу населення м. Харкова.

Напрями роботи мають бути направлені на мобілізацію та концентрацію

усіх доступних резервів для виконання завдань зі здійснення перебудови міського господарства, розквіт економічного потенціалу міст та отримання європейських стандартів життя [23]. Головні напрями покращення добробуту місцевого населення запропоновано наступні:

1) стимулювання конкурентоздатності інноваційних процесів та промисловості, створення придатного клімату для приваблення інвестицій;

2) здійснювати розвиток малого й середнього класу підприємництва;

3) здійснювати розвиток міського та міжміського транспорту й дорожньо-транспортних комунікацій;

4) здійснювати перетворення житлово-комунального господарства через утворення соціальних комфортних умов для територіальної громади міста Харкова у наданні високоякісних житлово-комунальних послуг, модернізації, ремонту та реконструкції міського житлового фонду, створення надійних систем життєзабезпечення, безпеки й комфортності умов існування населення;

5) підіймання якості, доступності й конкурентоздатності освіти за допомогою розширювання мережі загальноосвітніх та дошкільних навчальних установ враховуючи тенденції демографічної ситуації по районах міста та області і застосування заходів стосовно анулювання черг по влаштуванню міських дітей до дитячих садочків, зростання ступеня охоплення міських дітей дошкільною, повною загальною середньою та позашкільною освітою, здійснення капітальних ремонтів освітніх об'єктів соціальної інфраструктури, комп'ютеризація, інформатизація навчального процесу в дошкільних навчальних закладах та загальноосвітніх школах, обладнання технічними засобами навчання, застосування інноваційних освітніх технологій в сучасний навчальний процес;

б) перебудова системи охорони здоров'я, поліпшення доступності та якості медичного обслуговування, удосконалення первинної медичної допомоги, підсилення матеріально-технічної бази (обладнання/переобладнання) консультативно-діагностичних пунктів;

7) підняття рівня соціального захисту міських мешканців, якості та доступності соціальних послуг через надання якості та доступності соціальних послуг у галузях соціального захисту, фізичної культури та спорту, культури, забезпечення належних умов для вирішення невідкладних питань переселенців, а також збереження наявних та пропонування нових робочих місць з гідними умовами та достойною заробітною платою, збільшення реального розміру оплати праці,

перенесення її в безпечне джерело прибутків та вчасність її отримання, що забезпечить належний рівень життя працівників та їх сімей;

8) забезпечення безпеки життєдіяльності та покращення екологічної ситуації в місті Харкові через раціональне застосування природно-ресурсного потенціалу міста, впровадження механізмів екологічного менеджменту та нових стандартів екологічної безпеки, підвищення якості повітря у місті, захист ландшафтного та біологічного різноманіття, поліпшення ситуації у зеленому господарстві (модернізація зеленої зони, ремонт скверів і парків) та благоустрій міст, проведення систематичного санітарного та екологічного контролю за роботою промислових підприємств та організацій.

Добробут життя міського населення визначає соціально-економічний розвиток міст та районів. Визначення чинників, що впливають та системи показників оцінювання якості життя населення зважаючи на регіональні особливості, дасть можливість у майбутньому виробити чіткіші та дієвіші заходи, способи та механізми стосовно покращення якості життя міського населення та наступного соціально-економічного розвитку області та міста.

Отже, на основі здійсненого дослідження слід зауважити, що маємо такі остаточні результати: по-перше, вивчено добробут населення на місцевому рівні з об'єктивного боку, що дало можливість чітко окреслити соціально-економічні питання деяких територіальних одиниць та визначити позитивні та негативні боки проаналізованих міст та районів області; по-друге, проведено оцінювання рівню добробуту населення в містах і районах Харківської області. Визначено та створено рейтинг об'єктивної складової добробуту населення, це дозволило здійснити аналіз кожного району та міст за означеними складовими; по-третє, означено напрями покращенням добробуту промислового міста, це надасть можливість створити стратегію розвитку територій місцевого рівня.

2.3. Державна економічна політика як інструмент удосконалення системи суспільного добробуту

У класичній економічній теорії під економічним добробутом розуміється загальна корисність матеріальних благ (багатство). Воно виявляється у тому,

наскільки добре відчувається людина чи який ступінь задоволеності потреб людини. Саме потреби є фундаментом добробуту. Вони поділяються на індивідуальні, індивідуальні і колективні, індивідуальні і громадські.

На етапі розвитку України, незалежно від суб'єкта потреб важливе значення у формуванні умов життя та добробуту населення має держава. У Конституції України другий розділ повністю присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. Там зазначається, що під охороною держави знаходяться праця та здоров'я людей, законодавчо гарантується мінімальний прожитковий мінімум, здійснюється підтримка сім'ї та людей похилого віку. Конституція встановлює також пенсії, виплати та інші гарантії соціального захисту населення [70]. Держава є як суб'єктом суспільних потреб, так і регулятором індивідуального та суспільного добробуту. Держава створює атмосферу рівності та захищеності всіх громадян через надання послуг у формі утримання державних структур, що забезпечують підтримку громадського порядку: суд, прокуратура, поліція тощо, а також підтримує грошовий обіг, встановлює правила функціонування ринку товарів, капіталу та робочої сили.

Сучасна наука розглядає кілька моделей впливу держави на суспільний добробут: ліберальну, неокласичну, неокейнсіанську («держава добробуту», соціального ринкового господарства).

Фундамент ліберальної моделі у тому, що ринок – ідеальна моноструктурна модель формування як індивідуального, так і суспільного добробуту. Біля витоків цієї моделі був Ж. Б. Сей, який стверджував, що регулювання позбавлене будь-якого сенсу, оскільки регулювання ринкової економіки здійснюється на основі вільної гри цін [3].

Сучасні модифікації концепції механізму впливу державного лібералізму формування громадського добробуту включають: ордоліберальну концепцію економічних порядків, монетаристську і австрійську неоліберальну школу. Ордоліберальна концепція базується на тому, що провідним завданням держави є встановлення правових норм, націлених на обмеження діяльності монополій на недопущення перерозподілу суспільного добробуту на користь них.

Монетаристська теорія зводить роль держави лише до контролю над грошовою масою. Ринок, своєю чергою, самостійно забезпечить процес відтворення добробуту. Австрійська неоліберальна школа розглядає формування добробуту як природний процес. Державі при цьому відводяться функції виплат пенсій та допомоги безробітному населенню.

Неокласична теорія добробуту значно розширила функції держави в утворенні суспільного добробуту. Зокрема, державі відводять такі функції, як: створення правової бази, яка захищає ринкову свободу; виробництво суспільних благ; інтерналізація зовнішніх ефектів; перерозподіл доходів, що ґрунтується на принципі соціальної справедливості.

Неокейнсіанство, аргументуючи «держава добробуту», доводило необхідність прямого державного регулювання ринку. «Держава добробуту» має нести безпосередню відповідальність за добробут своїх громадян.

Соціальне ринкове господарство – модель, коли держава, з одного боку, підтримує ринок, з другого боку, активно здійснює соціальну політику.

Дослідження моделей державного впливу на суспільний добробут дозволяє визначити напрями втручання держави: зовнішні ефекти, виробництво суспільних благ, вплив на асиметричну інформацію, нівелювання циклічних коливань, політика підтримки та зростання доходів, захист конкуренції.

В українській економіці простежується відсутність інституційних передумов ефективних дій держави на користь всіх її громадян, що зумовлює можливість проведення такої державної економічної політики, яка негативно позначається на добробуті населення. Неблагополуччя у соціальній сфері виявляється у наростаючих процесах масової деградації населення та освіти багатомільйонного «соціального дна». У таких умовах пріоритетною проблемою соціальної політики стає недопущення масової деградації та люмпенізації населення.

Можна стверджувати, що завдання боротьби з бідністю сьогодні є не менш важливим, ніж забезпечення національної безпеки України.

Поряд із зазначеними пріоритетами позначимо й інші завдання:

1) необхідно подолати соціальну несправедливість, створену приватизацією під час ринкових реформ. Результати праці кількох поколінь опинилися у власності «владних еліт» та фінансових гравців. У результаті масове відчуття несправедливості та незгоди населення з результатами приватизації спричинило соціальну нестабільність у суспільстві та формування несприятливого середовища для розвитку законного підприємництва;

2) необхідне формування нової системи цінностей та нової домінуючої ідеології, основу якої складе завдання підвищення індивідуального та суспільного добробуту за допомогою особистого трудового та майнового внеску. Суспільство зацікавлене у пріоритеті високих гуманістичних цінностей,

таких як висока моральність, соціальна справедливість та захищеність, розвинене правове середовище;

3) необхідність створення системи державних та регіональних соціальних стандартів для підвищення соціальної захищеності населення;

4) забезпечення сприятливих умов для зростання суспільно-корисної та ефективної економічної активності суб'єктів економіки;

5) забезпечення дотримання світових стандартів у сфері екологічної безпеки та здоров'я населення.

Вищезазначені соціальні проблеми визначають пріоритети соціальної політики держави. Система заходів, спрямованих на вирішення цих проблем, могла б послужити основою державної програми соціального оздоровлення України та соціального захисту її населення.

Найважливішим аспектом добробуту індивіда є його зайнятість у громадському виробництві. У межах функціонування розвиненого ринкового механізму, коли зайнятість визначається структурою попиту робочої сили, неминуче безробіття.

Якщо суспільство має на меті зростання індивідуального та суспільного добробуту в умовах, коли для більшої частини населення основною матеріальною складовою є заробітна плата, то найважливішим завданням економічної політики держави є забезпечення ефективної та стабільної зайнятості.

Найважливішим завданням держави є створення надійних джерел доходів більшості населення, і навіть адекватна оцінка ринком трудових ресурсів.

Підвищення цінності людського капіталу є основою сталого соціально-економічного розвитку. Для збільшення потенціалу трудових ресурсів потрібно створення країні особливих умов. Необхідність цього продиктована не лише економічною доцільністю, а й моральною відповідальністю за зниження рівня життя найменш забезпечених громадян, яку має взяти на себе влада та бізнес. Головною умовою зростання продуктивності праці найманих працівників має стати підвищення оплати праці [22].

Основні джерела економічного зростання та підвищення добробуту все більше переміщуються від фізичного капіталу та сировинних ресурсів у сферу інтелектуальних послуг виробництва. Одним із показників ефективності сучасної економіки є обсяг фінансових ресурсів, що спрямовується в соціальну сферу (вкладення в людський капітал). Тільки коли будуть створені умови

праці, що мотивують працівників до високопродуктивної роботи, суспільний добробут зростатиме. У складі національного багатства розвинених країн світу фізичний капітал становить – 16%, природні ресурси – 20%, людський капітал – 64%. В Україні структура національного багатства якісно інша – 14, 72 і 14% відповідно [37]. За рівнем освіченості Україна випереджає розвинені країни (дані ООН), проте високі кількісні показники освіти, його комерціалізація не відповідають сучасним вимогам і не реалізуються в економічних показниках як рівень розвитку економіки та рівень життя населення. Процес формування доходів населення насамперед від трудової діяльності є дуже актуальним. Неважко помітити, що простежується негативна тенденція у співвідношеннях доходів від власності та трудової діяльності, а також розмірах доходів працівників простої та складної праці. Усе частіше, останнім часом, виділяються за рівнем оплати праці галузі, де домінує проста праця, водночас галузі, засновані на використанні високих технологій, на які орієнтується держава, не отримали значної підтримки, у тому числі й у напрямку оплати праці.

Ще одна особливість – переважання у структурі доходів, не пов'язаних із трудовою діяльністю, зокрема доходи від власності. Таке становище свідчить про зростаючу суперечність між зростаючим багатством одних і катастрофічної бідністю інших, тобто, поляризації доходів населення.

У разі ринкової економіки держава, як суб'єкт, займає важливе місце. У разі трансформації економічних систем його значимість лише зростає. У цьому відбувається розширення, уточнення функцій держави у різних галузях життя. Державний сектор покликаний нівелювати дестабілізаційні процеси, що мають місце під час трансформації економіки.

Особливу увагу держава зазвичай приділяє виконанню комплексу соціально-захисних функцій. Запорукою ефективності реалізації соціально-економічної політики, спрямованої на зростання суспільного добробуту, є продуктивна взаємодія механізмів державного та ринкового регулювання, що й підтверджує світовий досвід.

На нашу думку, доцільно розглядати такі моделі суспільного добробуту: а) неринкову, яка характеризується пріоритетом суспільних потреб над індивідуальними, рівністю рівня життя населення; б) перехідну, що відрізняється соціальним розшаруванням суспільства за рівнем та якістю життя, розривом у розподілі доходів; в) ринкову, де створюються умови у розвиток

економічної активності населення і формуються високі стандарти споживчої поведінки.

Соціальна політика держави має забезпечувати реалізацію практично соціальної справедливості, систему соціальних гарантій та однакових умов життєвого старту всіх верств населення.

Сучасна соціальна політика насамперед має бути, на наш погляд, спрямована на подолання бідності. У Конституції сучасної України прописано, що наша держава є соціальною (стаття 1), а основне завдання соціальної держави – згладжування соціальної диференціації населення при одночасному забезпеченні зростання суспільного добробуту [70].

Нині рівень соціального захисту настільки низький, що не покриває прожитковий мінімум. У той же час, сумарне зростання обсягу соціальних виплат вирішити в повному обсязі цю проблему не може, тому потрібен комплексний підхід. Найчастіше ті форми соціальної допомоги, які пропонуються залишають ступінь захищеності на самому низькому рівні. Через війну формується застійна бідність. Істотним чинником бідності виступає стан ринку праці та низька заробітна плата. Першочерговими завданнями соціального захисту в умовах необхідності забезпечення громадського добробуту є розширення доступу до безкоштовної освіти, що дозволить отримати населенню декларацію про задоволення індивідуально-суспільних потреб. Це відбудеться за рахунок забезпечення зростання зайнятості та прибутковості, що, у свою чергу, послужить імпульсом економічного зростання та зміцнення ринку кваліфікованої робочої сили.

Внаслідок вжитих заходів відбуватиметься поступове подолання застійної бідності.

На нашу думку, подальший розвиток системи соціального захисту має зазнати суттєвої трансформації. У групі соціально незахищеного населення є ознаки нерационального попиту та надмірного споживання. У цьому зв'язку є важливим орієнтація населення на збільшення заощаджень та інвестицій.

Як один із напрямків виходу зі сформованого стану, на наш погляд, може стати подальший розвиток соціального партнерства, основна мета якого полягає в тому, щоб на основі врахування інтересів різних сторін виробити єдину політику в соціальній сфері на рівнях: національному, галузевому, регіональному, міському та конкретному підприємству чи організації. Соціальне партнерство має базуватися на принципі соціальної справедливості,

котра дозволяє в масштабах усього суспільства регулювати процеси поляризації багатства, дбаючи про найменш забезпечені верстви населення, задоволення індивідуально-колективних потреб.

Держава дбає про своїх громадян, зокрема, розробляє соціальні стандарти. Слід взяти до уваги те, що соціальні стандарти – аналог ціни на соціально значимі товари, а отже, ці ціни встановлюються державою. Якщо відбуватиметься зростання цін, то вищі соціальні стандарти повинні забезпечувати і більш високу якість послуг. Реалізуючи цей напрямок державі важливо мати міцну правову базу, документи, що дозволяють встановити рамки соціальних стандартів, регламентуючі та регулюючі процедуру їх формування тощо.

Стандарт базується на нормах та нормативах у сферах доходів та надання соціально значущих послуг. Так, у сфері доходів норми та нормативи дозволяють формувати два види бюджету: фізіологічного мінімуму та прожиткового мінімуму. Останній повинен бути вищим за фізіологічний мінімум, але він не повинен призводити до зменшення у одержувача допомоги стимулів до отримання вищого доходу, а повинен призводити до прагнення вийти з ситуації, коли основне джерело доходу формується за рахунок соціальної допомоги.

Законодавча база на формування соціальних стандартів нашої країні не розвинена. Перший документ досліджуваної спрямованості виник лише у 1999 році Закон України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07.1999 р., [74]. Пізніше, у 2000 році був прийнятий Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III від 05.10.2000 р [73]. У Законі були окреслені принципи розвитку системи соціальних стандартів: єдність методології та правової бази розробки соціальних стандартів та використання як бази фінансових нормативів при підготовці регіональних бюджетів (табл. 2.2) [72].

Таблиця 2.2

Державні соціальні стандарти і гарантії

Прожитковий мінімум (ПМ)	2020 рік			2021 рік		
	3 01.01.	3 01.07.	3 01.12	3 01.01.	3 01.07.	3 01.12
1	2	3	4	5	6	7
в розрахунку на місяць на одну особу	2027	2118	2189	2189	2294	2393

1	2	3	4	5	6	7
для дітей віком до 6 років	1779	1859	1921	1921	2013	2100
для дітей віком від 6 до 18 років	2218	2318	2395	2395	2510	2618
для працездатних осіб	2102	2197	2270	2270	2379	2481
для осіб, які втратили працездатність	1638	1712	1769	1769	1854	1934
Мінімальна заробітна плата	4723	4723 (5000 з 01.09)	5000	6000	6000	6500

Суспільний добробут формується на рівнях держави, регіональному рівні та міському.

В Україні здійснюються такі види соціальної допомоги: допомога при народженні дитини; допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; допомога на дітей одинокій матері; допомога при усиновленні дитини; державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю; державна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються опікунами (піклувальниками), батьками-вихователями та прийомними батьками тощо.

Урядом було розроблено низку програм націлених на забезпечення зростання суспільного та індивідуального добробуту:

1) Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року;

2) Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року;

3) Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021 - 2025 роки;

4) Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року.

Отже, держава вживає низку заходів, націлених на забезпечення зростання соціального та індивідуального добробуту як на національному, так і на регіональному рівнях. У той же час, заходи, що вживаються, найчастіше виявляються малоефективними через відсутність головної основи в механізмі підвищення добробуту – мети задоволення конкретних потреб індивіда і суспільства. Саме відштовхуючись від потреб, має визначатися мінімальна заробітна плата, рівень пенсій та стипендій та інші соціальні стандарти. Колективні та суспільні потреби повинні враховуватися при розподілі як прибутку корпорацій, так і доходів державного бюджету. Націленість державної політики задоволення потреб дозволить підвищити її ефективність.

Висновки до 2 розділу

На основі даних ЄСД проведена оцінка кореляційного зв'язку між задоволеністю життям в Україні та основними змінними, представленими класифікацією детермінант суб'єктивного добробуту на мікрорівні.

Слід зазначити, що питання довіри до інститутів в українському суспільстві з погляду суб'єктивного добробуту має особливу гостроту. Змінні, що характеризують цей вид довіри, окремо і сам фактор «Довіра до інститутів» мають найбільш позитивні значущі коефіцієнти кореляції із задоволеністю життям. Особливою детермінантою суб'єктивного благополуччя в Україні визнаються проблеми зі здоров'ям: спостерігається значна негативна кореляція між фактором «проблеми зі здоров'ям» і змінними, що входять до нього, «поганий стан здоров'я» (максимальний коефіцієнт кореляції з абсолютного значення) та «обмеження в житті через інвалідність, фізичні недоліки». Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між задоволеністю життям в Україні та частотою використання мережі Інтернет, емоційною прихильністю до своєї країни, довірою до людей, незалежністю на роботі (можливість організації повсякденної роботи та прийняття важливих рішень), позитивною оцінкою

соціальної справедливості в суспільстві (становище пенсіонерів та безробітних у країні), релігійністю, доброзичливим ставленням до іммігрантів. Час, проведений з друзями та родичами, відіграє важливу роль з точки зору суб'єктивного благополуччя українців: коефіцієнт кореляції між задоволеністю життям та часом, витраченим на спілкування з родичами та друзями, позитивний і становить 0,14. Можливість висловити свою громадянську позицію шляхом голосування на виборах також впливає на суб'єктивне благополуччя: задоволеність життям тих, хто бере участь у виборах, значно вище за критерієм Манна-Уїтні (при $p < 0,05$) у порівнянні з тими, хто в них не бере участі. Таким чином, кореляційний аналіз, проведений на основі українських даних, дозволяє виділити ті ж 5 основних змінних, що були отримані в ході регресійного аналізу за масивом двох європейських кластерів країн. До них відносяться рівень доходу, стан здоров'я, емоційна прихильність до своєї країни, довіра до інститутів та людей.

На основі здійсненого дослідження слід зауважити, що маємо такі остаточні результати: по-перше, вивчено добробут населення на місцевому рівні з об'єктивного боку, що дало можливість чітко окреслити соціально-економічні питання деяких територіальних одиниць та визначити позитивні та негативні боки проаналізованих міст та районів області; по-друге, проведено оцінювання рівню добробуту населення в містах і районах Харківської області. Визначено та створено рейтинг об'єктивної складової добробуту населення, це дозволило здійснити аналіз кожного району та міст за означеними складовими; по-третє, означено напрями покращення добробуту промислового міста, це надасть можливість створити стратегію розвитку територій місцевого рівня.

Держава вживає низку заходів, націлених на забезпечення зростання соціального та індивідуального добробуту як на національному, так і на регіональному рівнях. У той же час, заходи, що вживаються, найчастіше виявляються малоефективними через відсутність головної основи в механізмі підвищення добробуту – мети задоволення конкретних потреб індивіда і суспільства. Саме відштовхуючись від потреб, має визначатися мінімальна заробітна плата, рівень пенсій та стипендій та інші соціальні стандарти. Колективні та суспільні потреби повинні враховуватися при розподілі як прибутку корпорацій, так і доходів державного бюджету. Націленість державної політики задоволення потреб дозволить підвищити її ефективність.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

3.1. Розробка цільових орієнтирів реалізації економічних інтересів у досягненні індивідуального добробуту

Підвищення добробуту населення, у період поглиблення ринкових відносин в економіці України, безпосередньо залежить від широко розгорнутої форми модернізації всіх галузей та сфер на базі системного та комплексного підходу, що висувають високі вимоги до якості трудових ресурсів.

Здійснення модернізації економіки спрямоване на розширення середнього класу, що займає середній щабель у суспільній ієрархії – позицію між багатими та бідними шарами. Слід виділити такі характерні ознаки середнього класу, як якісна освіта, участь у функціонуванні локального органу управління, можливість реалізації інвестицій в інші програми заощадження, отримання сучасного житла з всіма зручностями, можливість подорожі по країні та в за рубіж, а також наявність сприятливих умов народження та виховання дітей.

Аналітичні дослідження показують, що на поточному етапі розвитку понад 15-20 відсотків українських сімей відповідають цим критеріям і можуть бути включені до складу середнього класу.

Розвиток цього прошарку населення необхідний з таких міркувань:

- 1) сплачують основну масу податків;
- 2) є пред'явниками попиту, що стимулює виробництво товарів та послуг;
- 3) є носіями навичок за інноваційними технологіями.

Основні шляхи розвитку української економіки щодо підвищення добробуту населення повинні включати таке:

1) реалізація політики модернізації та формування інноваційних кластерів у довгостроковому плані дозволяє забезпечити конкурентоспроможність національної економіки шляхом прогресу наукових технологій та формування національної системи інновацій. При таких структурних перетвореннях необхідно стартувати з сировинних галузей, а отриманий прибуток від експорту продуктів направити на модернізацію технологічних галузей та розвиток

виробництва наукомістких продуктів;

2) державні інвестиції необхідно, насамперед, направити на сферу наукових досліджень, де створюються умови розвитку інновацій (наприклад, фундаментальна наука). У цьому контексті перевага приватного сектора набагато більша, ніж допомога держави у вигляді субсидій.

Світова практика доводить, що соціальна сфера у будь-якій країні грає важливу роль при створенні благополучних умов у визначенні змісту добробуту населення. У цьому плані, мабуть, було написано, що «Великий вплив на формування параметрів якості життя має соціальна сфера. Вона охоплює такі галузеві системи, як охорона здоров'я, фізична культура та спорт, освіта, культура, соціальне обслуговування та соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство, соціальне страхування та пенсійне забезпечення».

Розглянемо кількісні параметри розвитку деяких галузей соціальної сфери в економіці України, не кажучи про їх якісну складову (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка розвитку підприємств соціальної сфери в Україні

Галузі сфери послуг	Показники по Україні	Роки					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Охорона здоров'я	Кількість лікарняних закладів, одиниць	1793	1775	1743	1714	1671	1640
	Забезпеченість лікарями на 10 тис. населення	43,5	43,7	44,0	44,1	44,2	44,3
Освіта	Кількість загально-освітніх закладів, тис.	17,6	17,3	16,9	16,2	15,5	15,2
	Частка учнів на один загально-освітній заклад одиниць	213	219	228	242	261	272
Культура (театри)	Кількість закладів, одиниць	113	113	112	113	113	113
	тис. осіб	402	380	382	377	375	373

1	2	3	4	5	6	7	8
ЖКГ	житловий фонд млн м ²	966,1	973,8	977,9	984,8	993,3	1011,4
	в середньому на одного мешканця, м	22,6	22,9	23,1	23,3	23,7	24,2

Як видно за даними табл. 3.1, загальна кількість лікарняних установ щорічно зменшується, що є невтішним фактом. Зокрема забезпеченість лікарями на 10 тис. населення у 2014 році складало 43,5, а в 2019 році цей показник збільшився до 44,3.

Приблизно такі самі тенденції можна спостерігати й в інших галузях соціальної сфери.

На розвиток сфери культури (театри) в Україні приділяється невелика увага. На жаль, потреба у послугах установ культури різко падає. Це аргументується тим, що погоня за прибутком чи бажання як можна більше заробити грошей змушує людей часом забувати про своє духовне багатство.

Забезпечення ефективної діяльності соціальної сфери може бути здійснено за рахунок розробки та реалізації оптимальної, адекватної до умов України соціальної політики. На поточному етапі розвитку людської цивілізації її суть полягає – не стільки в підтримці соціально незахищених членів суспільства, як ключовий фактор формування та розвитку людського капіталу.

Для реалізації цілей національної стратегії основні напрямки соціальної політики мають охопити таке:

- 1) створення умов та можливості працездатного населення заробляти кошти на задоволення власних потреб;
- 2) створення нових робочих місць, у тому числі й у приватному секторі економіки;
- 3) формування значно гнучкої системи для підготовки висококваліфікованих кадрів, які відповідають вимогам сучасності;
- 4) підвищення рівня оплати праці для того, щоб перетворити його на основне джерело існування;
- 5) розвиток середнього класу з метою суспільної стійкості;

Зі зростанням рівня життя змінюються пріоритети та орієнтири у державної економічної політики. Система, спрямована на покращення

соціальної сфери, сприяє згладжуванню кон'юнктурних коливань та усунення недоліків у розвитку ринкових відносин. Проведення реформи у соціальній сфері забезпечить рівновагу між економічною та суспільною ефективністю.

На поточному етапі розвитку України необхідно розробити економічну політику, що сприяє розвитку всіх складових галузей соціальної сфери зокрема освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, соціальне забезпечення та інші.

Існування і значна частка середнього класу в суспільстві розглядається як одна з ключових ознак, що характеризують країни з розвиненою ринковою економікою. Середній клас виступає соціальним базисом державної політики, що проводиться. Інтереси представників середнього класу найбільше збігаються з інтересами суспільства: інтереси високозабезпечених можуть бути реалізовані і за межами цієї держави, а інтереси малозабезпеченого населення спрямовані на вирішення питань власного виживання (рис. 3.1).

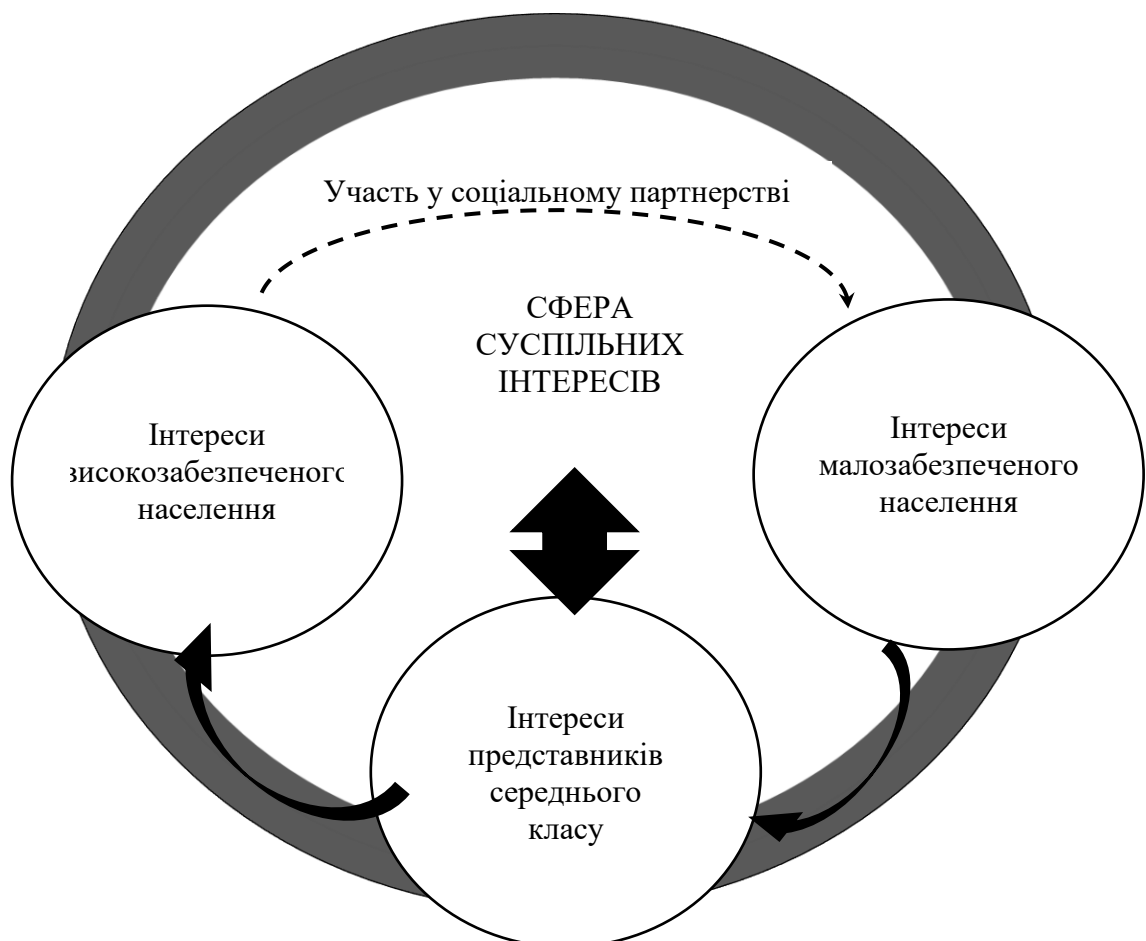

Рис. 3.1. Система економічних інтересів у контексті системи соціальної нерівності у суспільстві

Масовий середній прошарок є стабілізуючим чинником розвитку будь-якого суспільства, індикатором зростання добробуту.

Проте, як необхідну умову формування середнього класу розглядають високий рівень розвитку та високий добробут суспільства, лише за дотримання цих умов більшість населення може широко користуватися соціальними благами. Ключовими чинником розвитку середнього класу виступає складність та технократизм сучасного суспільства.

Специфіка середнього класу, який з одного боку виступає необхідною умовою конкурентоспроможності та розвитку економіки країни, а з іншого ці умови необхідні для його формування та розвитку, що зумовлює особливу складність та значущість побудови ефективної системи соціально-економічних відносин та регулюючої їх державної політики у соціальній сфері .

Сьогодні прийнято розрізняти «традиційні» (або «старі») та «нові» середні верстви. Перші включають дрібних приватних власників (сфера дрібного і середнього бізнесу, фермери і т. д.), тобто самостійних виробників, зайнятих, як правило, в роздрібній та оптовій торгівлі, сервісі; власників виробничих промислових підприємств, приватно-практикуючих фахівців, осіб вільних професій і т. п. Другі включають ряд професійних груп найманих працівників розумової праці, потреба в уміннях і здібностях яких зростає в умовах індустріалізації та НТП. «Новий» середній шар – це особи, які володіють інтелектуальною власністю, навичками складної трудової діяльності: менеджери, інтелігенція, службовці, висококваліфіковані робітники і т.д.

Формуванню у суспільстві «нового» середнього класу, що відповідає потребам сучасного етапу розвитку, сприяє наявність низки позитивних чинників:

1) об'єктивно обумовлений перерозподіл частини доходів від власників до висококваліфікованих спеціалістів у сфері управління, інформаційних технологій, зв'язків із громадськістю;

2) зміна пріоритетів у бік інноваційного розвитку, що розширює можливості дослідницької діяльності;

3) реалізація заходів щодо підтримки малого та середнього підприємництва та стимулювання інвестиційної активності.

Виступаючи гарантом реалізації економічних інтересів незаможного населення держава забезпечує насамперед реалізацію інтересів «соціального

імунітету». Необхідність реалізації інтересів малозабезпеченого населення обумовлена як соціальною відповідальністю держави, необхідністю забезпечення соціальної стабільності, а й об'єктивними закономірностями розвитку постіндустріального суспільства.

У суспільстві підтримка незаможного населення розглядається виключно в рамках питань забезпечення соціальної справедливості, у своїй обумовленості даних заходів економічної ефективністю, зазвичай, залишається поза увагою.

За даними Федеральної служби державної статистики чисельність населення з грошовими доходами нижче за величину прожиткового мінімуму на кінець 2007 року становила 18,9 млн. чол. (13,4% загальної чисельності населення), причому 54,4% їх становлять зайняті економіки. Низькооплачуваними працівниками стали представники бюджетної сфери, сільського господарства.

В умовах, коли висококваліфіковані працівники, носії спеціальних знань і умінь, що формують людський капітал і створюють інтелектуальний потенціал майбутнього розвитку (особливо в системі освіти) опиняються в групі малозабезпеченого населення, забезпечення відтворення людського капіталу, цілісності та соціальної стабільності економічної системи, формування передумов для інтенсивного економічного зростання за умов постіндустріальної економіки вимагає реалізації інтересів малозабезпечених громадян питання забезпечення національної безпеки.

«Соціальний імунітет» суспільства, його захисні механізми, що відображають спрямованість на реалізацію національно-державних інтересів держави, виступають індикатором подібних загроз.

Однак в умовах постіндустріального суспільства і на шляху до його побудови виникають і об'єктивні закономірності, зумовлені специфікою людського капіталу (об'єктивне зниження значущості цілого ряду професій та видів діяльності), що переводить частину населення в розряд малозабезпеченого. Як зазначалося, основою зростання добробуту суспільства на «економіці, заснованої на знаннях» виступають індивідуальні здібності та таланти людини.

Ці ключові складові людського капіталу не передаються у спадок і не зберігаються в рамках певного соціального прошарку, а відносно рівномірно «розмиваються» по всьому суспільному простору. Отже в даному контексті, забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених громадян, доступності

освіти та набору необхідних соціальних благ (як елементів соціальної справедливості), що потребує додаткових соціальних гарантій та соціальних відрахувань з боку приватного бізнесу, збереження надлишкових послуг праці є умовою економічної ефективності, конкурентоспроможності та виживання. громадського організму» в умовах постіндустріальної економіки.

Суспільство має цілісну, стійку систему соціальних і господарських зв'язків і інститутів, сформованих у результаті спільної життєдіяльності людей. Складна структура суспільства, неоднорідність розвитку, соціальна нерівність зумовлюють існування різних верств суспільства, які є носіями різноманітних економічних інтересів. Кожен індивід, соціальна група та суспільство є носіями власного економічного інтересу. У цій системі інтересів держава розглядається як інструмент, що забезпечує найкращі умови для розвитку громадян та суспільства.

Розбіжність інтересів окремих громадян та соціальних груп зумовлює можливість неоднозначного впливу держави на добробут суспільства та її окремих індивідів. Тому важливого значення має розгляд ступеня пріоритетності особистих, суспільних та державних інтересів, створення інститутів громадянського суспільства, формування економічних еліт, здатних у своїй взаємодії з державою знаходити розумний, прийнятний для різних соціальних верств компроміс.

Держава виступає гарантом реалізації економічних інтересів не лише всіх членів суспільства, а й самого суспільства, як носія власних інтересів, а, отже, його роль полягає у створенні таких умов та механізмів реалізації індивідуальних та суспільних інтересів, які за допомогою здійснення державної політики сприятимуть зростанню індивідуального та суспільного добробуту.

Виступаючи економічним орієнтиром у досягненні індивідуального добробуту, рівень життя має бути доповнений збереженням ідеологічного вектору розвитку суспільства, який спільно з державою визначатиме економічна еліта суспільства.

Економічна еліта – це група осіб, які займають лідируючу позицію в економічній системі, мають активну політичну та соціальну позицію, здатні служити інтересам суспільства та усвідомлюють їх.

Координація зусиль держави та представників суспільства дозволить створити умови для реалізації загальнодержавних інтересів у підвищенні конкурентоспроможності держави, переходу до постіндустріального

суспільства, що виступатиме не лише результатом поточного зростання індивідуального добробуту, а й запорукою його збільшення у майбутньому (рис. 3.2).

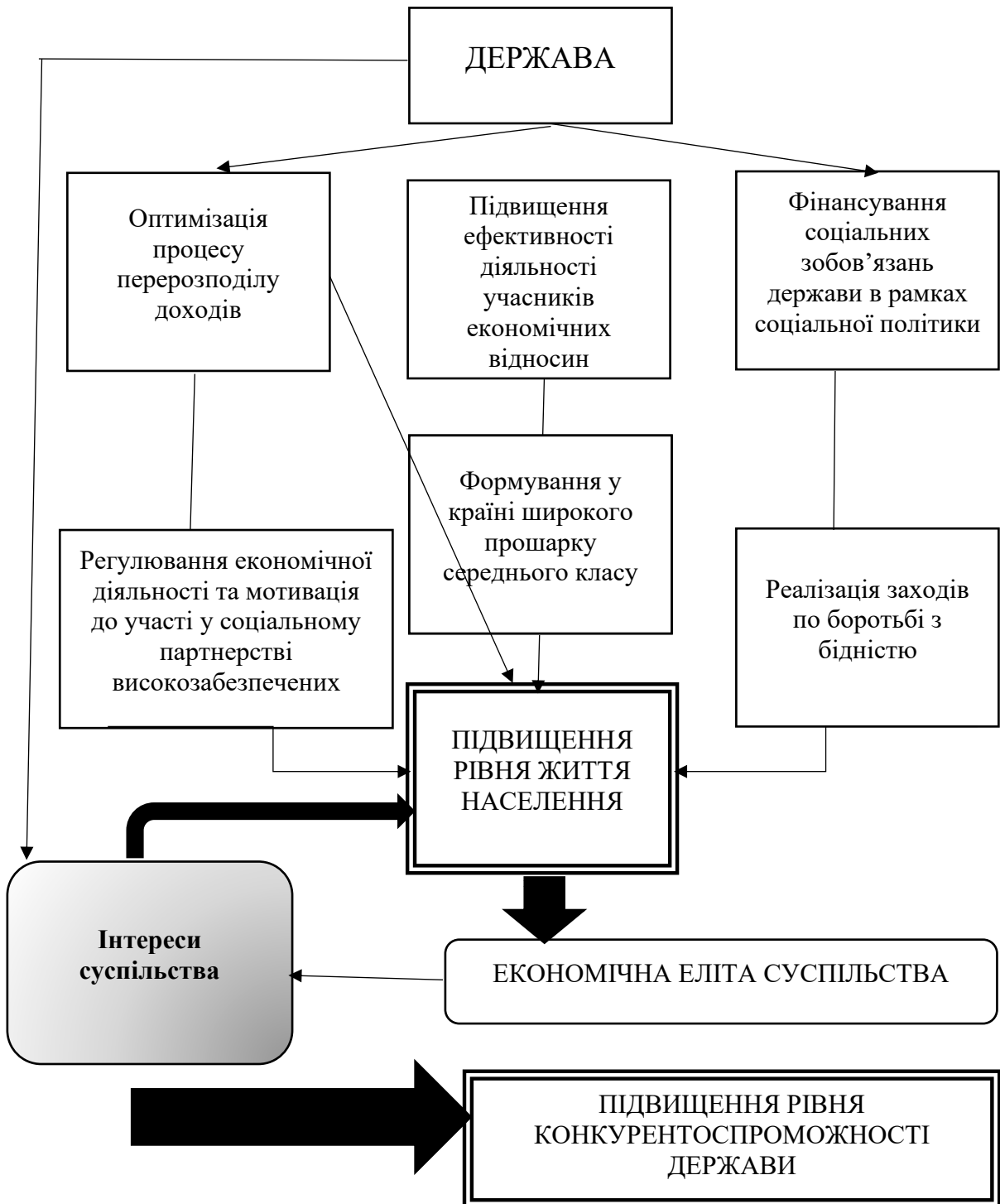

Рис. 3.2. Механізм цільового орієнтування суб'єктів у процесі реалізації економічних інтересів щодо досягнення індивідуального добробуту

Таким чином, у підрозділі здійснено розробку механізму цільового орієнтування суб'єктів господарської діяльності у досягненні індивідуального добробуту з урахуванням їх місця у стратифікаційній структурі суспільства, що координує інтереси суспільства та його індивідуумів.

3.2. Соціальна політика держави, як інструментарій оптимізації відносин щодо вирішення протиріччя індивідуальних та суспільних інтересів

Суспільство є сукупність людей, об'єднаних загальними цілями, конкретно-історичними матеріальними та духовними умовами життя. Суспільний інтерес неспроможний вмістити у собі все багатство індивідуальних інтересів, а окремий інтерес – відбити у собі повноту громадських інтересів. Тому не можна стверджувати, що економічний інтерес суспільства є агрегованим показником економічних інтересів індивідуума.

Інтереси суспільства на соціальній сфері найбільш узагальнено можна з'ясувати, як інтереси підвищення добробуту населення. Інтереси суспільства у цій сфері, створені задля досягнення високого рівня життя населення, реалізуються державою у вигляді здійснення соціальної політики.

Соціальна політика держави забезпечує реалізацію практичної теорії соціальної справедливості, створення системи соціальних гарантій і рівних стартових умов всім верствам населення. Соціальна політика держави має на меті формування у процесі здійснення ефективної системи розподільчих відносин, які забезпечують соціальний захист населення.

Можна відзначити два основних способи втручання держави у перерозподіл доходів.

По-перше – це стягування податків із прибутків та особистих доходів. Тут держава отримує можливість здійснювати трансфертні платежі нужденним верствам населення.

По-друге – безпосереднє втручання держави у ринковий механізм ціноутворення. Тут держава може встановлювати граничні ціни на товари першої необхідності та визначати ставки мінімальної заробітної плати (рис. 3.3).

З погляду функціонування економіки соціальна політика грає подвійну роль. По-перше, по мірі розвитку суспільства та накопичення національного багатства, створення сприятливих соціальних умов для громадян стає головною метою економічної діяльності та системи національної безпеки країни. У зв'язку з цим соціальна політика концентрує і цілі економічного розвитку, і цілі національної безпеки. По-друге, соціальна політика є і фактором економічного зростання, оскільки економічне зростання, яке не супроводжується зростанням добробуту основної маси населення, веде до втрати стимулів до ефективної економічної діяльності і, як наслідок, наростання загроз національній безпеці.

Рис. 3.3. Принципи розподільчої політики держави

Місце соціальної політики як складової процесу формування добробуту населення представлено на рис. 3.4. Суспільні інтереси полягають насамперед у забезпеченні національної безпеки. Щодо стійкості, то вона поряд з безпекою є найважливішою характеристикою суспільної системи. Стійкий розвиток суспільства забезпечується за рахунок підвищення добробуту своїх членів та забезпечення їхньої безпеки:

- 1) раціоналізація інвестицій держави у соціальну сферу;

2) гарантія вільної реалізації економічних інтересів, що не суперечать суспільним, для високозабезпечених громадян, які не потребують соціальної підтримки держави;

3) формування відносин соціального партнерства з бізнесом на основі рівноправного поділу соціальної відповідальності;

4) створення умов для розвитку економічної самостійності малозабезпечених груп, що дозволяють оптимізувати економічні інтереси за рахунок активного розвитку самозайнятості, часткової зайнятості;

5) надання соціальних гарантій та забезпечення обов'язкового фінансування соціальних виплат, що дозволяють гарантувати рівні стартові можливості та необхідний соціальний мінімум для підтримки життєдіяльності.

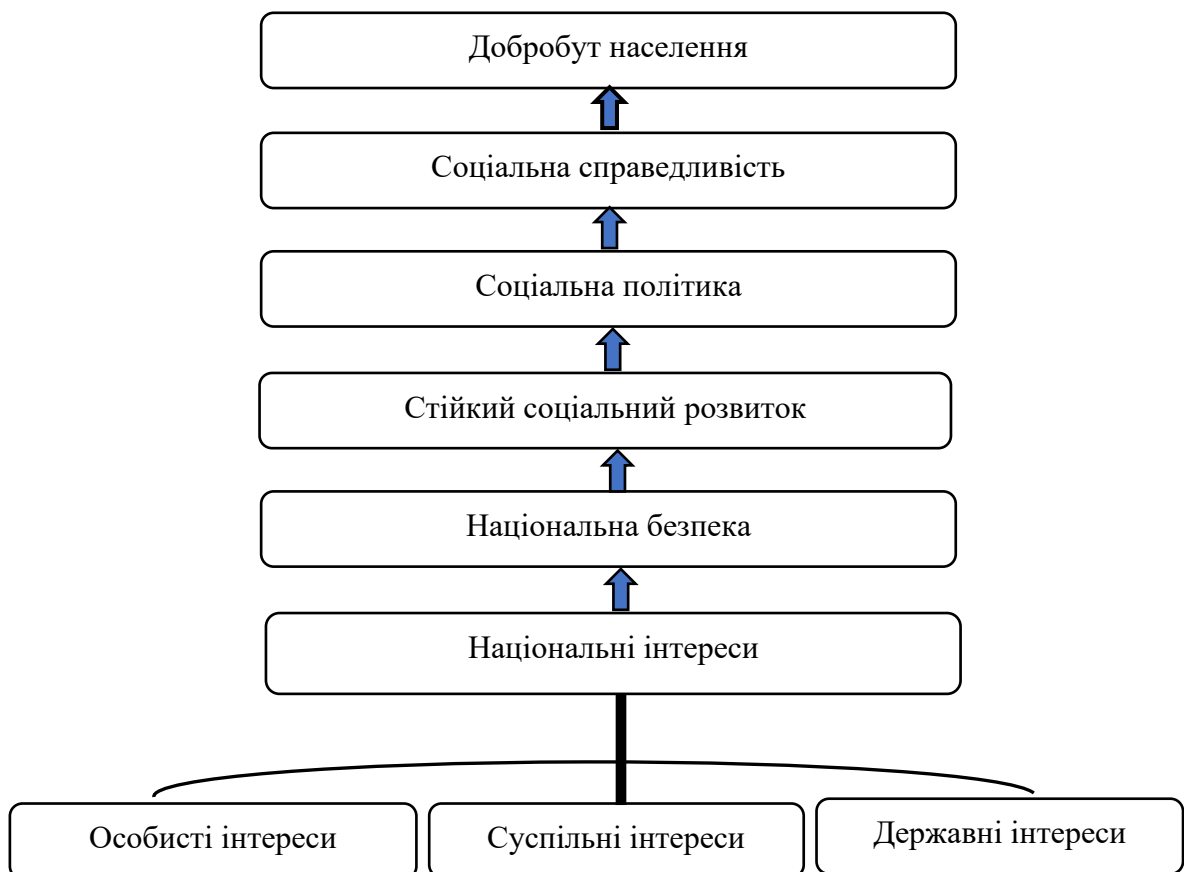

Рис 3.4. Складові процесу формування добробуту населення

Підвищення добробуту населення – найважливіше завдання соціальної політики. Сьогодні соціальна політика має бути спрямована насамперед на подолання бідності, яка набула масових масштабів, а також пом'якшення значної диференціації у доходах та споживанні багатих та бідних. Провідна роль державного регулювання доходів у перехідний період знаходить своє

відображення у пом'якшенні можливих несприятливих наслідків лібералізації економіки, збереженні необхідного балансу між вимогами економічної ефективності та соціального захисту населення.

Відповідно до Конституції України політика української держави спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини, а сама держава визначена як соціальна. Однак дієві заходи соціального характеру почали вживатися зовсім нещодавно і говорити про значущість їх результатів поки що досить складно.

Висока соціальна диференціація суспільства, різке розшарування населення за рівнем доходів та якістю життя формують умови для зростання соціального невдоволення у суспільстві, виступають атрибутом соціальної напруженості. Неготовність української держави та економічних структур використовувати людський потенціал висококваліфікованих фахівців поряд із загальносвітовою тенденцією поглиблення процесів глобалізації призвели до того, що почався масовий відтік «мізків» у ті країни, де розробляються спеціальні, добре фінансовані програми із залучення фахівців. Україна перетворилася на найбільшого експортера не тільки сировинних ресурсів, а й людського капіталу. У цих умовах ключове значення набуває створення держави соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність держави передбачає свідоме ставлення держави як суб'єкта соціально-економічних відносин до вимог соціальної необхідності, діяльність з визначення найбільш серйозних соціальних проблем, що становлять загрозу національній безпеці країни та шляхів їх можливого вирішення, чітке усвідомлення наслідків прийнятих рішень та реалізованої діяльності для окремих індивідуумів, соціальних груп та суспільства в цілому.

Включення України у процеси глобалізації пріоритетний вплив людського капіталу на розвиток суспільства на шляху до постіндустріальної економіки зумовило підвищення відповідальності держави за її формування та використання. Держава як виразник власних інтересів суспільства орієнтована на утримання та розвиток людського потенціалу в рамках національних кордонів, а також формування умов для залучення та використання іноземного потенціалу.

У зв'язку з цим, державні інвестиції в соціальне забезпечення, збереження загальнодоступності релевантної інформації за рахунок розвитку масової освіти, забезпечення високого рівня та якості життя виступають невід'ємним

елементом конкурентоспроможності країни в контексті утримання та залучення людського капіталу та трансформуються конкурентним ринком у розвиток інноваційної та високотехнологічної сфери.

Відповідно до теорії економічної соціодинаміки обґрунтування посилення ролі соціальної відповідальності держави в процесі регулювання розподільчих відносин при формуванні постіндустріальної економіки.

Впровадження сучасної моделі соціальної політики, в якій державна активність поєднуватиметься з ринковими відносинами, вимагає подолання ідеологеми «мінімальної держави», згідно з якою приватний бізнес ефективніший за державу не тільки в економіці, а й у соціальній сфері. Сучасна наука і практика розвинених країн доводять, що існують такі сфери життєдіяльності, де приватна ініціатива в принципі не застосовується через їхню «вроджену» збитковість. Йдеться про інфраструктурні галузі економіки та про соціальний сектор у широкому сенсі, що охоплює культуру, фундаментальну науку, освіту, охорону здоров'я. Багато суспільних благ, створювані у цих галузях, у принципі не спроможні обійтися без державної підтримки. Вони будуть занепадати та деградувати без цілеспрямованої загальнонаціональної підтримки, підкріпленої систематичними державними субвенціями.

Такий підхід особливо актуальний для нинішньої України, де соціальна сфера потребує докорінної модернізації на сучасному рівні. Посилання на досвід обговорення та коригування в деяких країнах Заходу соціальної ролі держави у бік її зменшення не можна визнати вірним. Адже там це питання виникло, на відміну від нас, за наявності високорозвиненої системи соціальних благ і соціального захисту у зв'язку з необхідністю підвищити її ефективність. Але при цьому соціальна роль держави не ставиться під сумнів навіть на Заході, де активно лобіюють зниження соціальних витрат для зменшення податкового навантаження на бізнес.

Щоб досягти в найкоротші історичні терміни сучасного рівня розвитку соціальної сфери, в Україні треба перш за все підняти питому вагу витрат на соціальні цілі у ВВП та у державному бюджеті – як мінімум удвічі протягом трьох-чотирьох років. На цій основі має бути створена ефективна та гнучка система задоволення потреб населення, рівного та безкоштовного доступу людей до базового суспільно необхідного кола та якості послуг освіти та охорони здоров'я, розширення можливостей залучення людей до духовної та

фізичної культури. За цієї умови, не викликаючи серйозного загострення суспільних протиріч, можуть паралельно розвиватися і комерційні інститути та форми надання соціально-культурних послуг.

Необхідно в ті ж терміни принаймні вдвічі збільшити обсяг соціальних трансфертів, розмірів пенсій та допомоги з урахуванням зростаючого прожиткового мінімуму. При цьому треба вирішувати проблему підвищення ефективності соціального захисту. Допомога з бідності повинна не тільки допомагати жити людям, але і сприяти виходу їх з цього стану. Але вимога перенести центр уваги з розмірів соціальних допомог на їх ефективність при нинішньому низькому їх рівні звучить нереально і навіть лицемірно. У 2004 році соціальні виплати у нас склали 13% грошових доходів населення, а в країнах ЄС при незрівнянно вищому рівні цих доходів – у середньому 25% [77].

Зрозуміло, що подвоєння соціальних витрат держави не може бути негайним і одночасним. Але його не можна і надовго відкладати. Цілком реально провести його протягом трьох-чотирьох років. Початок цього процесу фактично вже покладено додатковими асигнуваннями на національні проекти.

У зв'язку з цим у рамках цільної концепції соціальної політики буде потрібно ґрунтовне опрацювання серйозних проблем і конкретних рішень, у тому числі і макроекономічного характеру. Побоювання, що зростання соціальних витрат посилять інфляційні процеси, видаються перебільшеними. Зростання грошових доходів відбудеться головним чином низько- і середньооплачуваних верств населення (пенсіонери, працівники соціальної сфери). Воно збільшить попит на товари масового споживання і дасть імпульс пожвавленню вітчизняного виробництва в сільському господарстві, харчової та легкої промисловості, що не вийшли поки що з пригніченого стану. Не станеться великого лиха, якщо при цьому зросте імпорт.

Подвоєння фінансових витрат у соціальній сфері може бути покрито частково за рахунок гривневих та інвалютних накопичень держави, але головним чином – за допомогою кардинальної зміни податкової системи, що забезпечує соціальні витрати держави. Нині це переважно єдиний соціальний внесок (ЄСВ), який виплачується роботодавцями у відсотку до доходів фізичних осіб.

З часу запровадження цього внеску він став головною причиною виведення зарплати в тінь, що вигідно як роботодавцям, так і фізичним особам: перші уникають сплати ЄСВ, а інші – прибуткового податку. З метою виведення

зарплати з тіні у 2016 році ставка ЄСВ була різко знижена з 34,7 % до 22 %, але це не дало бажаного результату [71]. За різними оцінками, від 30 до 45% зарплат залишається у тіні, видається у конвертах і не проходить за бухгалтерськими документами. Надходжень від ЄСВ стало не вистачати для фінансування позабюджетних державних фондів соціального забезпечення – пенсійного, соціального та медичного страхування.

Життя показало, що справа тут не тільки і не так у ставці ЄСВ, а в його суті. Нинішня ставка в 22% (навіть з деякою регресією за вищими доходами), напевно, була б достатньою, якби всі доходи були виведені з тіні. Але саме цьому перешкоджає прив'язка ЄСВ до них.

Негативні наслідки цієї системи найбільш відчутні в галузях, де оплата праці складає основну частину доданої вартості (освіта, охорона здоров'я, наука) і де зарплату важко або навіть неможливо відвести в тінь. У результаті ці галузі повертають державі у вигляді ЄСВ майже чверть одержуваних від нього асигнувань. У приватних та корпоративних підприємствах галузей матеріального виробництва частка оплати праці в доданій вартості та виручці від продажу продукції, а значить і «тяжкість» ЄСВ значно менша, не кажучи вже про незрівнянно більшу можливість відведення доходів у тінь. Через війну посилюється дискримінація соціальної сфери та зайнятих у ній працівників у розподілі тягаря освіти соціальних фондів.

Ще один недолік ЄСВ полягає в тому, що він є одним з головних факторів, що породжують серйозну (приблизно на одну чверть) різницю між цінністю грошей у готівковому та безготівковому оборотах, а це у свою чергу створює ґрунт для кримінальних операцій з переведення в готівку грошей.

Корінна зміна податкової бази соціальних трансфертів – питання не просте, що потребує глибокого вивчення та обґрунтування з урахуванням усіх аспектів та можливих наслідків. Очевидно, не може бути однаковим підхід до державного та приватного секторів. У державних установах нинішній ЄСВ означає лише перекидання коштів із однієї державної кишені до іншої. У недержавному секторі, мабуть, замість заробітної плати має бути знайдено таку базу для соціального внеску, яка повністю проходить через бухгалтерський облік.

Підтримуючи модернізацію соціальної сфери, що забезпечує відтворення людського капіталу на сучасному рівні, держава створює необхідні умови для успішного економічного розвитку. При цьому воно може знизити існуючу в

країні надлишкову нерівність у реальних доходах і рівні життя людей, що сприятиме соціально-політичній стабільності суспільства.

Отже, у підрозділі здійснено розробку концептуальних положень стосовно вдосконалення соціальної політики держави з метою оптимізації умов реалізації економічних інтересів представників різних соціальних груп населення.

3.3. Шляхи, заходи та напрями підвищення суспільного добробуту в Україні

Носієм потреб та інтересів виступають суспільство загалом, класи, соціальні групи, регіони, трудові організації, окремі індивідууми. На основі виявлення носія потреб та інтересів розрізняють інтереси особисті, суспільні та державні. Стосовно суспільних систем ціль може бути визначена як форма вираження та конкретизації інтересу.

Сам факт наявності індивідуальних, колективних та суспільних інтересів зумовлює існування протиріч між ними. Складна структура суспільства, відмінності в соціальному становищі людей призводять до появи широкого різноманіття, як правило, інтересів, що не збігаються між собою. Розбіжність інтересів окремих індивідуумів та суспільства може виявлятися і на шляху досягнення індивідуального/громадського добробуту.

Незважаючи на розуміння значущості збільшення суспільного добробуту та його впливу на підвищення якості життя кожного члена суспільства, людина, проте, орієнтована на зростання насамперед індивідуального добробуту. Завдання держави в даному випадку зводиться до того, щоб спираючись на досягнення економічної науки, що розглядає не тільки конкретні форми прояву економічних інтересів, але і їх зіткнення, що відображає внутрішні суперечності та боротьбу протилежностей, а також способи їх вирішення, сформувати єдиний вектор руху всіх суспільних, соціально-політичних та економічних сил на шляху досягнення індивідуального/громадського добробуту.

Індивідуальне добробут – ступінь задоволення певних потреб людини. Суспільний добробут – характеризує забезпеченість населення необхідними

матеріальними та духовними благами; залежить від рівня розвитку продуктивних сил та виробничих відносин; виражається системою показників, що характеризують рівень життя населення.

Економічна система держави на постіндустріальній стадії розвитку має бути заснована на принципах свободи прийняття рішення про інвестиції для індивідуума, свободи вибору роботи, вільної конкуренції, розумного співвідношення між економічними інтересами та перерозподілом благ через державну систему соціальної допомоги.

Для ефективності такої економіки політика стимулювання зростання має поєднуватися з політикою збільшення зайнятості, розширення галузі особистих потреб та споживання, активізації економічних інтересів окремої людини. Цього можна досягти інтенсивним використанням досягнень НТП, розвитком ініціативи.

Процес соціально-економічного розвитку індустріальних країн пов'язаний з їх вступом у так званий постіндустріальний період, або в державу добробуту, яка забезпечує більшу кількість соціальних прав, правовий та економічний захист населення.

На нашу думку, основними напрямками державного регулювання економіки України для побудови держави добробуту мають бути:

1) вплив на структуру виробництва та конкурентне середовище ринку, що має на меті зберегти конкурентну ситуацію на ринку, забезпечуючи тим самим орієнтацію виробництва на інтереси споживачів;

2) фінансування соціальних зобов'язань (до яких належать соціальні трансферти, витрати на освіту, охорону здоров'я, науку, культуру, охорону громадського порядку, а також державні інвестиційні витрати, пов'язані з об'єктами соціального та інфраструктурного призначення).

Сенс першого напрямку у цьому, що за умов збереження конкурентної ситуації над ринком вироблятиметься саме та продукція, що відповідає потребам споживачів (у разі підвищується їх добробут).

Другий напрямок найбільшою мірою пов'язане з формуванням доходів та забезпеченням основними товарами та послугами незайнятої (або непрацевдатної) частини населення, добробут якої не підвищується в умовах ринку. Воно впливає і добробут всього населення, оскільки з допомогою соціальних зобов'язань держава забезпечує виробництво «неринкових» благ, як-от освіту, охорону здоров'я.

Множинність форм трудової активності, особливо розвиток малого бізнесу та індивідуальної трудової діяльності, ведуть до зростання самозайнятості

населення та суттєво можуть допомогти у пом'якшенні проблеми бідності. Приватне підприємництво, як соціальний інститут, що розвивається, і економічний уклад, як приклад приватногосподарської ініціативи представлено сьогодні, в першу чергу, малим і середнім підприємництвом. Воно має користуватися режимом найбільшого сприяння та підтримкою з боку держави (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Державні заходи щодо підтримки різних стратегій українського суспільства

№ з/п	Галузь економіки	Заходи
1	2	3
1.	Розвиток малого бізнесу	<p>1) Закласти в систему оподаткування інвестиційні стимули та пільги для інвесторів та кредиторів, які вкладають кошти у розвиток малого бізнесу.</p> <p>2) Стимулювати створення широкої мережі спеціалізованих і франчайзингових компаній, зокрема з допомогою квотування коштів у розвиток лізингових послуг малому бізнесу у загальному обсязі цільових асигнувань з державного бюджету для розвитку лізингу.</p> <p>3) Розробити систему страхування та гарантій інвестиційних ризиків у сфері малого підприємництва.</p> <p>4) Створити надійні джерела фінансування витрат державного фонду та програм підтримки малого підприємництва за рахунок введення пайових нормативів від дохідної частини державного бюджету (приблизно 0,5%) та стимулюючих нормативів за відповідного розширення бази оподаткування, пов'язаної з розвитком малого бізнесу.</p>
2.	Реформування у галузі оподаткування	<p>1) Оподаткування населення виступає як самостійний важіль формування та розподілу доходів. Через акумуляцію податкових платежів і зборів держава спроможна надавати допомогу малозабезпеченим громадянам і не допускати зниження рівня добробуту нижче за гранично допустимий. Держава встановлює пороговий мінімум у доходах, які оподатковуються. У той самий час для високих доходів встановлюються прогресивно вищі ставки податків.</p>

1	2	3
		<p>2) Основне податкове навантаження на сьогоднішній день лягає на виробництво. Обмежується розвиток промисловості та стимулюються послуги, виробникам яких легше сховатися від оподаткування. Необхідно, на наш погляд, зменшити податкове навантаження на прибуток підприємств, одночасно встановивши контроль за витрачанням коштів на споживання. Розмір коштів, спрямованих на споживання, необхідно чітко пов'язати з продуктивністю праці, зростанням прибутку та інвестиційною активністю.</p> <p>3) Джерелом коштів може стати оподаткування природних ресурсів, майна, надмірного споживання як фізичних, так і юридичних осіб, зокрема на особливо велику нерухомість, високі неінвестовані доходи. Необхідно, на наш погляд, здійснювати контроль за надприбутками, обкладати податком на майно великі пакети акцій, що перебувають у особистій власності, вимагати декларації про доходи за кордоном, при отриманні відсотків за великими вкладками та інше. Джерелом засобів соціальної стабілізації суспільства може стати сировинний експорт (зерно, ліс, метали тощо).</p>
3.	Соціальна політика	<p>1) Мінімальна оплата праці не може бути нижчою за прожитковий мінімум працездатного населення.</p> <p>2) Співвідношення середньої пенсії та середньої оплати праці не повинно бути нижчим за 40%.</p> <p>3) Базовий стандарт сучасної держави має забезпечувати основні компоненти умов життя (харчування, одяг, житло, мінімальні послуги освіти та охорони здоров'я).</p> <p>4) Повинна бути забезпечена така трансформація соціально-економічних установок суспільства, всіх економічних механізмів, щоб був забезпечений пріоритет людини, причому не тільки людини, яка виступає елементом людського капіталу, але будь-якої людини, яка нехай навіть не представляє інтерес з виробничої точки зору. Необхідно забезпечити як нормальні умови відтворення трудових ресурсів, а й всього людського потенціалу.</p>
4.	Пенсійне забезпечення	<p>Середня пенсія за роки реформ не дозволяла пенсіонерам вийти на мінімальний рівень споживання, розрахований для всього населення, і зовсім трохи перевищувала прожитковий мінімум пенсіонера, що забезпечує просте фізичне виживання. Тут вкрай необхідна продумана політика державного субсидування, у межах якої мінімальна пенсія забезпечувалася б не нижче прожиткового мінімуму, встановленого для цієї групи населення.</p>

1	2	3
5.	Пріоритети державного регулювання економіки	Провідна роль державного регулювання доходів у сучасний період знаходить своє відображення у пом'якшенні можливих несприятливих наслідків лібералізації економіки, збереженні необхідного балансу між вимогами економічної ефективності та соціального захисту населення. Здається, що зміщення акценту в реформах на соціальну політику має передбачати передусім посилення уваги до питань соціальної безпеки та мінімізації соціальних ризиків.

У зв'язку із зміною типу економічної системи відбувається кардинальна зміна стратегії державного регулювання добробуту населення. Так, в Україні вкрай високий рівень державного втручання в економіку.

Цьому сприяв пакет Вашингтонських вимог консенсусу. Деталі його вимог неодноразово уточнювалися, але їхня суть незмінно зводилася до лібералізації торгівлі та цін, дерегулювання підприємницької діяльності, всілякого скорочення господарської діяльності функції держави, суворої фіскальної політики. Особливе значення надавалося приватизації державної власності (яка, крім іншого, мала допомогти виправити становище з бюджетними надходженнями), а пізніше в центрі уваги опинилися питання стабілізації фінансової системи, збалансованості бюджету, зокрема шляхом форсування експорту. Надаючи кредити, на основі цих вимог МВФ фактично директивно визначав програму дій урядів відповідних держав.

Скорочення масштабів державного регулювання у період ринкових реформ призвело до того, що соціальна складова перетворень у більшості колишніх соціалістичних країн явно відійшла на другий план. Як правило, при здійсненні чергових кроків у реформуванні економіки їх можливі негативні соціальні наслідки не враховувалися, не було передбачено заходи щодо їх зниження, була відсутня дієздатна система соціальних амортизаторів.

Практично єдиним винятком стала колишня Чехословаччина, яка з початком реформ розробила програму не тільки економічного, а й соціального розвитку. Пізніше до Чехії та Словаччини приєдналися Польща та Угорщина, які розробили до середини 1990-х років концепції соціального розвитку.

Соціальна сфера все ще залишається за сценою реформування економічних

відносин Але не варто забувати, що основною метою переходу до ринкових умов господарювання є зростання добробуту населення. шляхом побудови вільного демократичного суспільства. Але ж свобода не означає абсолютне самоусунення держави особливо у вирішенні проблем добробуту. Навіть у нормальних, не перехідних, умовах у більшості розвинених країн світу економіка зазвичай функціонує успішно, якщо держава контролює близько 50% ВВП.

Очевидно, що існує і верхня межа державного навантаження на економіку. До кінця 1970-х років. у Швеції, яка на той час стала світовим лідером з державного навантаження на економіку, набувають поширення масове ухиляння від сплати податків. Навіть соціал-демократичні уряди усвідомлюють неможливість нарощування податкового тягара понад деякою верхньою межею через опір платників податків, що зростає чи розширення тіньової економіки. Верхня планка державного навантаження на економіку багато в чому визначається особливостями соціально-економічної історії та соціально-економічної структури кожної держави.

Можна, можливо стверджувати, що масштаби державного навантаження, що вимірюються 30-50%, є допустимими для ефективного функціонування ринкового механізму та вирішення завдань досягнення суспільного оптимуму.

На думку Дж. Гелбрейта, уряд США фактично веде лінію на практичне кейнсіанство, хот відкрито про це і не говориться. У цій політиці важливе місце посідає саме соціальна складова:

- 1) постійне зростання заробітної плати;
- 2) розширення доступу до кредитів дрібним підприємцям;
- 3) виготовлення нової робочої сили працівника, тобто його особистий склад;
- 4) обробка цієї нової робочої сили у більш підготовлену, тобто подальше навчання працівника;
- 5) підтримання у робочому стані його робочої сили, тобто адекватний відпочинок та лікувальна допомога;
- 6) «амортизація» звичайного зносу, тобто забезпечення сім'ї та підготовка собі зміни від імені дітей;
- 7) «страховка» від раннього зносу, приміром, випадкової інвалідності при роботі у шкідливих умовах та всіякого виду інших неблагополучних випадків;
- 8) у формі певних накопичень на «чорний день».

Не менше значення у цих країнах має ще один напрямок соціальної політики, пов'язаної із забезпеченням провадження соціально визначних речей у

галузях нематеріальної галузі (культура, освіта, охорона здоров'я). Продукт цих галузей дає соціальний вигравш і для індивіда вигляді зростання рівня освіти, культури та етики, й у суспільства загалом, оскільки забезпечується розвиток та якісне зростання робочої сили, аналогічний вкладенням у матеріальну базу.

Такі сучасні тенденції соціально-економічного розвитку багатьох розвинених країн нашої планети. Національні держави, які здійснюють перехід до нових умов господарювання та створення відкритої економіки, змушені брати їх до уваги, одночасно вирішуючи проблеми в перехідний період.

В умовах соціально-економічної трансформації від держави можуть бути потрібні активні дії та ініціатива, особливо у вирішенні проблем добробуту. Соціальна політика як центральна ланка державної політики у соціально орієнтованій державі покликана виконувати функцію як захисту, так і розвитку навіть у перехідний період.

В Україні соціальні затрати реформ виявилися набагато вищими, ніж в інших країнах Центральної та Східної Європи (наприклад, в Угорщині). На протязі 1990-х років державні вкладення соціальну сферу України перевищували 20% ВВП.

Так, у 2010 р. соціальні витрати (культура та соціальне забезпечення, освіта, охорона здоров'я) у структурі державного бюджету становили лише 15%. Для порівняння у США частка цих витрат становила 51%, Великобританії – 55,9%, Швеції – 55,6%, Угорщини – 33,9%, Польщі – 57,2%, Чехії – 64,8% [14].

Низький рівень державних витрат, що існували тривалий час у соціальній галузі при збільшеному рівні нерівності у суспільстві уповільнив та негативно позначитися на тих соціальних досягненнях, які були досягнуті соціалістичною економікою. Виникла суперечність, коли умови зайнятості та оплати праці не відповідали все ще високому освітньому та професійно-кваліфікаційному потенціалу більшої частини населення. За період реформ чисельність зайнятих у науці та науковому обслуговуванні зменшилася більш ніж у 2 рази, значно знизилася й продуктивність праці.

Як зазначив академік Д. С. Львов, «ми погано працюємо саме тому, що погано живемо, а чи не навпаки». При чому за підрахунками фахівців український працівник все ще добре працює, тому що за 1 доллар годинної заробітної плати виробляє приблизно в 3 рази більше ВВП, ніж аналогічний американський працівник [33].

В останні роки в Україні спостерігається більш позитивна динаміка

державних витрат на розвиток соціальної сфери. Відбуваються певні позитивні зрушення у рішенні багатьох проблем добробуту державою: підвищення мінімальної заробітної плати, пенсій, ліквідація заборгованості із зарплати і таке інше.

Держава прагне не лише забезпечити економічну ефективність, а й переходить до вирішення проблем соціальної галузі реалізуючи національні проекти.

Позитивної динаміки низки показників добробуту сприяло наприкінці 2010 рр. економічне зростання. На даний момент важливе значення для сталого зростання суспільного добробуту у майбутньому набуває якість економічного зростання. Воно вимірюється такими показниками, як зміни у структурі зайнятості (а також заробітках), величина державних витрат, у тому числі на соціальну галузь, охорону довкілля. Основними компонентами нової якості економічного зростання є:

1) покращення матеріального добробуту населення на основі підвищення загального рівня оплати праці як умова не лише поточного зростання добробуту населення, а й згладжування несприятливого впливу соціальної нерівності на подальше економічне зростання;

2) згладжування соціальної диференціації, оскільки більш рівномірний розподіл доходів веде як до зростання обсягу платоспроможного попиту (в результаті скорочення частки, що зберігається при зростанні споживаної та інвестованої), а й поліпшення його структури внаслідок наближення до структури реальних потреб.

Зрештою, пом'якшення соціальної напруженості є фактором формування нематеріального компонента суспільного добробуту, пов'язаного з якістю взаємовідносин між людьми та рівнем довіри у суспільстві;

3) розширення охоплення населення економічним зростанням, на основі розвитку не тільки експортно-сировинного комплексу, а й переробних галузей, створюють найбільше робочих місць.

4) поліпшення якості громадських послуг (охорони здоров'я освіти, та ін.) та навколишнього середовища (зменшення рівня забруднення біосфери, усунення ризикованих технологій тощо).

Для вирішення проблем суспільного добробуту в Україні є величезний потенціал. Вища освіта в Україні стає нормою, необхідною умовою життя у суспільстві. Серед усього дорослого населення України – 80%, а серед молодих

людей – 89%, вважають, що вища освіта важлива для успішної кар'єри [14].

Особливості періоду соціально-економічної трансформації вимагають від держави більшої ініціативи та активніших дій у соціальній сфері.

Не йдеться про надмірне посилення державного навантаження на економіку. Набагато більшого значення набувають якість та своєчасність проведених у життя заходів державної політики, які мають відповідати новим реаліям ринкової економіки. Змінюються цільові установки державної політики у вирішенні проблем добробуту в напрямі реалізації принципів соціальної справедливості, захищеності та забезпечення високого життєвий рівень.

У контексті вирішення протиріччя індивідуальних та суспільних інтересів у досягненні індивідуального/громадського добробуту розроблено систему заходів, спрямованих на зростання добробуту відповідно до сучасних тенденцій соціальної еволюції суспільства.

Висновки до розділу 3

Підвищення добробуту населення, у період поглиблення ринкових відносин в економіці України, безпосередньо залежить від широко розгорнутої форми модернізації всіх галузей та сфер на базі системного та комплексного підходу, що висувають високі вимоги до якості трудових ресурсів.

Світова практика доводить, що соціальна сфера у будь-якій країні грає важливу роль при створенні благополучних умов у визначенні змісту добробуту населення. У цьому плані, мабуть, було написано, що «Великий вплив на формування параметрів якості життя має соціальна сфера. Вона охоплює такі галузеві системи, як охорона здоров'я, фізична культура та спорт, освіта, культура, соціальне обслуговування та соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство, соціальне страхування та пенсійне забезпечення».

Забезпечення ефективної діяльності соціальної сфери може бути здійснено за рахунок розробки та реалізації оптимальної, адекватної до умов України соціальної політики. На поточному етапі розвитку людської цивілізації її суть полягає – не стільки в підтримці соціально незахищених членів суспільства, як ключовий фактор формування та розвитку людського капіталу.

У підрозділі здійснено розробку механізму цільового орієнтування суб'єктів

господарської діяльності у досягненні індивідуального добробуту з урахуванням їх місця у стратифікаційній структурі суспільства, що координує інтереси суспільства та його індивідумів.

Інтереси суспільства на соціальній сфері найбільш узагальнено можна з'ясувати, як інтереси підвищення добробуту населення. Інтереси суспільства у цій сфері, створені задля досягнення високого рівня життя населення, реалізуються державою у вигляді здійснення соціальної політики.

Сьогодні соціальна політика має бути спрямована насамперед на подолання бідності, яка набула масових масштабів, а також пом'якшення значної диференціації у доходах та споживанні багатих та бідних. Провідна роль державного регулювання доходів у перехідний період знаходить своє відображення у пом'якшенні можливих несприятливих наслідків лібералізації економіки, збереженні необхідного балансу між вимогами економічної ефективності та соціального захисту населення.

Підтримуючи модернізацію соціальної сфери, що забезпечує відтворення людського капіталу на сучасному рівні, держава створює необхідні умови для успішного економічного розвитку. При цьому воно може знизити існуючу в країні надлишкову нерівність у реальних доходах і рівні життя людей, що сприятиме соціально-політичній стабільності суспільства.

Отже, у підрозділі здійснено розробку концептуальних положень стосовно вдосконалення соціальної політики держави з метою оптимізації умов реалізації економічних інтересів представників різних соціальних груп населення.

Множинність форм трудової активності, особливо розвиток малого бізнесу та індивідуальної трудової діяльності, ведуть до зростання самозайнятості населення та суттєво можуть допомогти у пом'якшенні проблеми бідності. Приватне підприємництво, як соціальний інститут, що розвивається, і економічний уклад, як приклад приватногосподарської ініціативи представлено сьогодні, в першу чергу, малим і середнім підприємством. Воно має користуватися режимом найбільшого сприяння та підтримкою з боку держави.

У контексті вирішення протиріччя індивідуальних та суспільних інтересів у досягненні індивідуального/громадського добробуту розроблено систему заходів, спрямованих на зростання добробуту відповідно до сучасних тенденцій соціальної еволюції суспільства.

ВИСНОВКИ

Як передумови економіки добробуту ціннісні чи етичні міркування, які у виборі найкращого становища з доступних альтернатив, є твердження у тому, які блага і послуги приносять найбільшу корисність кожному індивіду та суспільству загалом. Вони полягають у тому, що, отримавши дохід, індивід оцінює, які блага і скільки він може на нього придбати, і порівнює його з рівнем доходу інших членів суспільства.

У першому розділі здійснено визначення основоположних понять дослідження. У класичної економічної теорії під економічним добробутом розуміється загальна корисність матеріальних благ (багатство). Воно виявляється у тому, наскільки добре почувається людина чи який ступінь задоволеності потреб людини. Саме потреби є фундаментом добробуту. Вони поділяються на індивідуальні, індивідуальні і колективні, індивідуальні і громадські.

Держава вживає низку заходів, націлених на забезпечення зростання соціального та індивідуального добробуту як на національному, так і на регіональному рівнях. У той же час, заходи, що вживаються, найчастіше виявляються малоефективними через відсутність головної основи в механізмі підвищення добробуту – мети задоволення конкретних потреб індивіда і суспільства. Саме відштовхуючись від потреб, має визначатися мінімальна заробітна плата, рівень пенсій та стипендій та інші соціальні стандарти. Колективні та суспільні потреби повинні враховуватися при розподілі як прибутку корпорацій, так і доходів державного бюджету. Націленість державної політики задоволення потреб дозволить підвищити її ефективність. Якщо соціальні реформи не будуть ув'язані з економічними й націленими на досягнення динамічного розвитку українського суспільства, соціальна політика буде приречена на невдачу.

У другому розділі на основі даних ЄСД проведена оцінка кореляційного зв'язку між задоволеністю життям в Україні та основними змінними, представленими класифікацією детермінант суб'єктивного добробуту на мікрорівні.

Слід зазначити, що питання довіри до інститутів в українському суспільстві з погляду суб'єктивного добробуту має особливу гостроту. Змінні, що характеризують цей вид довіри, окремо і сам фактор «Довіра до інститутів» мають

найбільш позитивні значущі коефіцієнти кореляції із задоволеністю життям. Особливою детермінантою суб'єктивного благополуччя в Україні визнаються проблеми зі здоров'ям: спостерігається значна негативна кореляція між фактором «проблеми зі здоров'ям» і змінними, що входять до нього, «поганий стан здоров'я» (максимальний коефіцієнт кореляції з абсолютного значення) та «обмеження в житті через інвалідність, фізичні недоліки». Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між задоволеністю життям в Україні та частотою використання мережі Інтернет, емоційною прихильністю до своєї країни, довірою до людей, незалежністю на роботі (можливість організації повсякденної роботи та прийняття важливих рішень), позитивною оцінкою соціальної справедливості в суспільстві (становище пенсіонерів та безробітних у країні), релігійністю, доброзичливим ставленням до іммігрантів. Час, проведений з друзями та родичами, відіграє важливу роль з точки зору суб'єктивного благополуччя українців: коефіцієнт кореляції між задоволеністю життям та часом, витраченим на спілкування з родичами та друзями, позитивний і становить 0,14.

Держава вживає низку заходів, націлених на забезпечення зростання соціального та індивідуального добробуту як на національному, так і на регіональному рівнях. Саме відштовхуючись від потреб, має визначатися мінімальна заробітна плата, рівень пенсій та стипендій та інші соціальні стандарти. Колективні та суспільні потреби повинні враховуватися при розподілі як прибутку корпорацій, так і доходів державного бюджету. Націленість державної політики задоволення потреб дозволить підвищити її ефективність.

У третьому розділі здійснено розробку механізму цільового орієнтування суб'єктів господарської діяльності у досягненні індивідуального добробуту з урахуванням їх місця у стратифікаційній структурі суспільства, що координує інтереси суспільства та його індивідуумів.

Запропоновано концептуальні положення стосовно вдосконалення соціальної політики держави з метою оптимізації умов реалізації економічних інтересів представників різних соціальних груп населення.

У контексті вирішення протиріччя індивідуальних та суспільних інтересів у досягненні індивідуального/громадського добробуту розроблено систему заходів, спрямованих на зростання добробуту відповідно до сучасних тенденцій соціальної еволюції суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверкиева Е. С. Теоретико-методологические аспекты исследования общественного благосостояния / Е. С. Аверкиева // *Journal of economic regulation (Вопросы регулирования экономики)*. – 2014. – Том 5. – № 4. – С. 44 – 61.
2. Блауг М. Методология экономической мысли, или как экономисты объясняют. Пер. с англ. [Текст] / Научн. ред. и вступ. В. С. Автономов. – М. : НП «Журнал Вопросы экономики», 2014. – 416 с.
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг; пер.с англ., 4-е изд. – М. : Дело, 1994. – 720 с.
4. Бобков В. Качество и уровень жизни населения: территориальный разрез (по данным за 2017 год) / В. Бобков и др. // *Экономист*. – 2018. – № 1. – С. 27–37.
5. Бьюкенен Дж. М. Конституция экономической политики: сочинения / Дж.М. Бьюкенен // *Нобелевские лауреаты по экономике; пер. с англ.* – М. : Таурис Альфа, 1997. – Т. 1. – 556 с.
6. Бьюкенен Дж. М. Суспільні фінанси та суспільний вибір. Два протилежних бачення держави / Дж. М. Бьюкенен, Р. А. Макгрейв; пер. з англ. – К. : Академія, 2004. – 175 с.
7. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн. – М. : Логос, 2004. – 368 с.
8. Вольська О. М. Шляхи забезпечення зростання рівня якості життя населення країни / О. М. Вольська // *Економіка будівництва і міського господарства*. – 2011. – Т. 7. – № 2. – С. 73–79.
9. Гакаленко Т. М. Трансформаційні процеси як фактор низького рівня добробуту населення України / Гакаленко Т. М. // *Наукові записки*. – 2015. – Т. 44. – С. 26 – 31.
10. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення [курс лекцій] / А. С. Гальчинський. – К. : Адеф-Україна, 2010. – 559 с.
11. Гатауллин Р. Ф. Благосостояние населения: закономерности и динамика / Р. Ф. Гатауллин, Г. Р. Юлдашева // *Вестник ВЭГУ*. – № 2 (34). – С. 7 – 17.
12. Глубіш Л. Я. Еволюція наукових поглядів на зміст теорії добробуту та її специфіка на сучасному етапі соціально-економічних відносин / Л. Я. Глубіш

// Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 61 – 6.

13. Головин Ю. А. Политическая безопасность личности в государстве / Ю. А. Головин // Общество. Государство. Политика. – 2009. – № 5. – С. 47 – 58.

14. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 10. – С. 222 – 225.

15. Гржибовский А. М. Сравнение количественных данных трёх и более независимых выборок с использованием программного обеспечения Statistica и SPSS: параметрические и непараметрические критерии [Текст] / А. М. Гржибовский, С. В. Иванов, М. А. Горбатова // Наука и здравоохранение. – 2016. – № 4. – С. 5 – 37.

16. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / О. А. Грішнова. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО. – 2007. – 559 с.

17. Гукалова І. В. Умови, спосіб, рівень та якість життя населення: співвідношення понять / І. В. Гукалова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2006. – Вип. 10. – С. 67 – 78.

18. Дrajниця С. А. Добробут населення України: проблеми та шляхи їх вирішення / С. А. Дrajниця // Університетські наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 303 – 309.

19. Дружиніна В. В. Місцевий ринок праці: умови функціонування, методи та способи забезпечення збалансованості [Текст] : монографія / В. В. Дружиніна; [наук. ред. В. М. Василенко] ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж., Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. – Донецьк : Юго-Восток, 2014. – 365 с.

20. Дружиніна В. В. Стратегічні імперативи забезпечення збалансованості місцевого ринку праці [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07 / Дружиніна Вікторія Валеріївна ; Донец. нац. ун-т (м. Вінниця). – Вінниця, 2015. – 39 с. : рис., табл.

21. Дюпюи Ж. О мере полезности гражданских сооружений // Теория потребительского поведения и спроса / Ж. Дюпюи. – СПб. : Экономическая школа. – 1993.

22. Егоров С. Человеческий фактор и экономический рост в условиях постиндустриализации [Текст] / С. Егоров // Вопросы экономики. – 2014. – № 5. – С. 90.

23. Жеребин В. М. Индикаторы качества жизни населения / В. М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – № 3. – С. 25 – 36.

24. Жеребин В. М. Уровень жизни населения: основные категории, характеристики и методы оценки / В. М. Жеребин, А. Н. Романов. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 592 с.

25. Злобина Г. Ю. Качество жизни: структурные составляющие и перспективные направления развития / Г.Ю. Злобина. – М. : Социум, 2007. – 96 с.

26. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – Петрозаводск : Петроком, 1993. – 307 с.

27. Климова А. Н. Благосостояние населения как целевой ориентир деятельности государства: сущность, элементы, факторы благосостояния / А. Н. Климова // Социально-экономические явления и процессы. – 2016. – Т. 11. – № 12. – С. 60 – 67.

28. Костылева Л. В. Неравенство населения: тенденции, факторы, регулирование / Л. В. Костылева. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2011 – 223 с.

29. Костылева Л. В. Неравенство населения: тенденции, факторы, регулирование / Л. В. Костылева. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2011. – 223 с.

30. Кушнір В. С. Історія економічних вчень : навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. / Кушнір В. С. – Х. : Еспада, 2014. – 208 с.

31. Кушнір І. В. Обґрунтування розміру мінімальної заробітної плати з урахуванням рівня харчування населення / І. В. Кушнір // Економіка АПК. – 2015. – № 4. – С. 120 – 122.

32. Лайкман К. Модели социальной политики // Общество и экономика. – 2000. – № 8. – С. 116 – 123.

33. Львов Д. С. Экономический рост и качество экономики. – М. : Русская книга, 2004. – 111 с.

34. Мандибура В. О. Рівень життя населення та механізми його регулювання. Автореф. дис. ... д-ра екон. наук / В. О. Мандибура / НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.

35. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.

36. Мельниченко О. А. Генеза поглядів науковців на роль держави в підвищенні рівня добробуту населення / О. А. Мельниченко // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2. – С. 14 – 21.

37. Можина Н. А. Благосостояние, распределительные отношения и проблемы оптимального планирования уровня жизни социалистического общества / Н. А. Можина, Н. Е. Рабкина, Н. М. Римашевская [Текст] // Экономика и математические методы. – 2003. – Вып. 3. – Т. 16. – С. 418 – 434.

38. Національна економіка: [навч. посіб.] / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

39. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rada.gov.ua/>

40. Пигу А. С. Экономическая теория благосостояния / А. С. Пигу – М. : Прогресс, 1985. – 122 с.

41. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу – М. : Прогресс, 1985. – Т. 1 – 512 с. ; Т. 2 – 454 с.

42. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : в 2 т. / А. Пигу; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. – Т. 1. – 512 с.

43. Пономаренко В. С. Рівень і якість життя населення України: монографія / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, Ф. В. Узунов. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 226 с.

44. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо; пер. с англ. – М. : Эксмо, 2016. – 1040 с.

45. Сафиуллин А. Р. Экономика благосостояния. Теория и практика: учебное пособие / А. Р. Сафиуллин. – Ульяновск : УлГТУ, 2007. – 111 с.

46. Семигіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі / Т. Семигіна. – К.: Пульсари, 2013. – 252 с.

47. Семигіна Т. Соціальна політика: історія і сучасний розвиток / Т. Семигіна. – К. : Агентство «Україна», 2008. – 196 с.

48. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко// Україна: аспекти праці. – 2012. – № 1. – С. 31 – 37.

49. Скуратівський В. Основи соціальної політики / В. Скуратівський, О. Палій. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2002. – 200 с.

50. Тамошина Г. И. Роль государственного механизма в обеспечении роста общественного благосостояния / И. Г. Тамошина, М. О. Ряполов // Вестник ВГУИТ. – 2013. – № 1. – С. 236 – 240.

51. Церкасевич Л. В. Сучасні тенденції соціальної політики в країнах Європейського союзу / Л. В. Церкасевич. – СПб. : Изд-во СПб. гос. ун-та економіки и финансов, 2012. – 207 с.

52. Человеческий потенциал: интеллектуальное, социальное, культурное измерение / Рос. акад. наук. Ин-т человека; под ред. Б.Г. Юдина. – М. : Ин-т человека РАН, 2002 (ЦОП ИНФРАН). – 265 с.

53. Шимановська-Діаніч Л. М. Теорії добробуту як теоретичне підґрунтя для визначення сутності сучасного споживчого ринку / Л. М. Шимановська-Діаніч // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – Вип. 3 (131). – С. 140 – 146.

54. Шумпетер Й. А. История экономического анализа / Й. А. Шумпетер; пер. с англ. Т. 1. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – 236 с.

55. Эрхард Л. Благосостояние для всех / Л. Эрхард; пер. с нем. М. : Дело, 2001. – 464 с.

56. Юдин Б. Г. Человеческий потенциал: интеллектуальное, социальное, культурное измерение / Б. Г. Юдин. – М. : Ин-т человека РАН, 2002. – 265 с.

57. Adams R. H. Economic Growth, Inequality and Poverty: Findings from a New Data Set / Adams R. H. // World Bank Policy Research. Working Paper 2972. – 2002. – February. – 43 p.

58. Djankov S. Communism as the unhappy coming [Text] / S. Djankov, E. Nikolova // Journal of Comparative Economics. – 2018. – Vol. 46. – Iss. 3. – P. 708–721.

59. Esping–Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. – Cambridge, 1990.

60. Guriev S. (Un) Happiness in Transition [Text] / S. Guriev, E. Zhuravskaya // Journal of Economic Perspectives. – 2009. – Vol. 23. – №. 2. – P. 143 – 168.

61. Little I. M. D. A critique of welfare economics. London, Oxford University Press. – 1960.

62. Sen A. K. Capability and Well-being. In the Quality of Life. – (edited by Nussbaum M. and. Sen A. K.). – Oxford: Clarendon Press, 1993.

63. Sen A. K. Development as Capability Expantion // Journal of Development Planning. – 1989. – Vol. 19.

64. Добробут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

65. Домина С. В. Возможности оценки благосостояния населения региона в рамках сравнительного и доходного подходов / С. В. Домина // Вестник СамГУ. – 2012. – №1 (92) [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://vestnik.ssu.samara.ru/tgt/2012_1_92_5.pdf.

66. Дружиніна В. В. Результативність оцінки добробуту населення на місцевому рівні / В. В. Дружиніна, А. І. Макаров // Ефективна економіка. – 2016. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4946>.

67. Європейські соціальні дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.europeansocialsurvey.org/data/round-index.html>.

68. Євтушевська О. В. Особливості сприйняття добробуту у секулярному суспільстві / О. В. Євтушевська // Ефективна економіка. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4046>.

69. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні / Л. І. Ільчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipzn.org.ua/svitovuj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini>.

70. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

71. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mof.gov.ua/uk>.

72. Офіційний сайт Державної статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

73. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України № 2017-III від 05.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

74. Про прожитковий мінімум : Закон України № 966-XIV від 15.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>.

75. Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2021 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/3228/3229/106362>.

76. Сен А. Можливість суспільного вибору / А. Сен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nobel.org.ua/images/laureats/6/1998/sen.pdf>.

77. Фонд соціального страхування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index>.

78. Цвігун І. А. Економічні передумови добробуту населення України / І. А. Цвігун. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_99/54.pdf.

79. Черних П. Бідність в Україні – абсолютна відносність / П. Черних // Інформаційне агентство УНІАН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/31668>

ДОДАТКИ

Додаток А
Схема логіки побудови магістерської роботи

Додаток Б

Довідка про впровадження результатів науково-практичного дослідження

Додаток В

Наукові публікації на тему:

«Удосконалення напрямів підвищення суспільного добробуту в Україні»

Додаток Д

Заява про дотримання професійної етики при написанні магістерської
дипломної роботи

Заява
про дотримання професійної етики при написанні магістерської
дипломної роботи

Я, Болдирєв Юрій, студент 2-го року навчання в магістратурі за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» факультету економіки і права Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, заявляю, що у моїй магістерській дипломній роботі на тему: «Удосконалення напрямів підвищення суспільного добробуту в Україні», яка подається в екзаменаційну комісію для публічного захисту, дотримані правила професійної етики, які не дозволяють наявності плагіату, фальсифікації даних та хибного цитування при написанні дипломної роботи.

Я ознайомлений з діючим у Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця Положенням про підготовку та захист дипломної роботи магістра, згідно з яким наявність плагіату, фальсифікації даних та хибного цитування є підставою для зниження оцінки магістерської дипломної роботи або незадовільного оцінювання.

Юрій БОЛДИРСВ

(ПІБ)

_____ (підпис)

29.11.2021 р.

(дата)

Додаток Е

Класифікація чинників, що впливають на суб'єктивний добробут на мікрорівні

Результати кореляційного аналізу задоволеності життям та її детермінант в Україні

№ з/п	Позначення змінної	Опис змінної	Значення коефіцієнту кореляції
1	b7	довіра до судово-правової системи (вищий ранг – висока довіра)	0,3289
2	f42'	рівень доходу (вищий ранг – нижчий дохід)	-0,3245
3	b8	довіра до поліції (вищий ранг – висока довіра)	0,3206
4	A1	фактор «довіра до інститутів»	0,3040
5	b6	довіра до Парламенту (вищий ранг – висока довіра)	0,2750
6	b9	довіра до політиків (вищий ранг – висока довіра)	0,2747
7	b10	довіра до політичних партій (вищий ранг – висока довіра)	0,2747
8	e40	ймовірність нестачі грошей на товари та послуги першої необхідності (вищий ранг – висока ймовірність)	-0,2715
9	c7	стан здоров'я (вищий ранг – найгірше здоров'я)	-0,2568
10	J1	фактор «проблеми зі здоров'ям»	-0,1927
11	f36	пошук роботи довше, ніж 3 місяці (вищий ранг – негативна відповідь)	0,1865
12	e4	матеріальне становище пенсіонерів країни (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1859
13	b26	партійна приналежність (вищий ранг – правий, нижчий ранг – лівий)	0,1835
14	a5	оцінка чесного поведінки оточуючих стосовно себе (вищий ранг – висока оцінка людей)	0,1821
15	e5	матеріальне становище безробітних країни (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1787
16	b43	вплив іммігрантів на якість життя країни (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1723
17	a6	оцінка альтруїзму навколишніх людей (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1713
18	b42	вплив іммігрантів на культуру країни (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1701
19	c6	відчуття безпеки після настання темряви (вищий ранг – низька безпека)	-0,1690
20	L1	соціальні страхи	-0,1642
21	b41	вплив іммігрантів на економіку (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1598
22	a4	довіра до більшої кількості людей (вищий ранг – більша довіра)	0,1595
23	a2	частота звернення до Інтернету (вищий ранг – найбільша частота)	0,1536
24	c9	емоційна прихильність до своєї країни (вищий ранг – сильна прихильність)	0,1508
25	f27	організація своєї повсякденної роботи (вищий ранг – максимальна незалежність)	0,1495
26	c2	частота зустрічей із друзями, родичами (вищий ранг – найбільша частота)	0,1436
27	b39	оцінка імміграції людей національності чи расової належності, відмінної від переважної більшості населення (вищий ранг – негативна оцінка)	-0,1403
28	D1	довіра до людей	0,1402
29	f28	вплив прийняття рішень на роботі (вищий ранг – максимальна незалежність)	0,1360
30	f37	пошук роботи довше, ніж 1 рік (вищий ранг – негативна відповідь)	0,1345
31	c8	обмеження у житті через інвалідність, фізичні недоліки (вищий ранг – максимум обмежень)	-0,1323
32	b4	можливість впливу політику (вищий ранг – велика можливість)	0,1302
33	e3	оцінка безробіття у країні (вищий ранг – максимальна кількість безробітних)	-0,1220
34	f38	пошук роботи довше, ніж 3 місяці, за останні 5 років (вищий ранг – негативна відповідь)	0,1190
35	E1	незалежність на роботі	0,1189
36	b2	оцінка впливу рішення уряду (вищий ранг – позитивна оцінка)	0,1180
37	f13	наявність прийомних/своїх дітей (вищий ранг – відсутність дітей)	0,1160
38	agea	вік респондента	-0,1119
39	F1	оцінка соціальної справедливості у суспільстві	0,1119
40	c15	релігійність (вищий ранг – найбільша релігійність)	0,1100
41	-	вікові групи	-0,1077
42	b40	оцінка імміграції з найбідніших несвропейських країн (вищий ранг – негативна оцінка респондента)	-0,1053
43	B1	доброзичливе ставлення до іммігрантів	0,1048
44	e39	ймовірність втрати роботи (вищий ранг – висока ймовірність)	-0,1022
45	f25	наявність обов'язків керувати співробітниками (вищий ранг – негативна відповідь)	-0,1021
46	f52	освіта батька (вищий ранг – найвищий ступінь вищої освіти)	0,1009
47	c18	приналежність до дискримінованої частини населення (вищий ранг – негативна відповідь)	0,1000
48	b38	оцінка імміграції людей тієї ж національності, що більшість населення країни (вищий ранг – негативна оцінка)	-0,0964